

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
RIIGI- JA HALDUSÕIGUSE ÕPPETOOL

KARINA LÖHMUS-EIN

**ERAELU JA SELLE ELEMENTIDE ÕIGUSLIK
KAITSE**

MAGISTRITÖÖ

JUHENDAJA: PROF. KALLE MERUSK

2004
TARTU

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1.1. ERAELU MÕISTE ARENG	8
1.2. ERAELU JA PRIVAATSUS	16
1.3. ERAELU ELEMENDID	19
II ÕIGUS ERAELU PUUTUMATUSELE	24
2.1. ERAELU KAITSEST ÜLDISELT	24
2.1.1. ÕIGUS ERAELU PUUTUMATUSELE EESTI ÕIGUSKORRAS	24
2.2. RIIGI POSITIIVSED JA NEGATIIVSED KOHUSTUSED	29
2.3. SUBJEKTID	33
2.3.1. ÕIGUSTATUD SUBJEKTID	34
2.3.2. KOHUSTATUD SUBJEKTID.....	36
2.3.3. AVALIKU ELU TEGELASED	38
2.4. ÕIGUSE ERAELULE KITSENDUSED	42
2.4.1. PIIRANGU ÕIGUSLIK ALUS	44
2.4.2. PIIRANGU EESMÄRGID.....	46
2.4.3. PIIRANGU PROPORTSIONAALSUS	50
III ERAELU ELEMENDID JA NENDE KAITSE	52
3.1. FÜÜSILINE JA VAIMNE PUUTUMATUS	52
3.1.1. JÄLGIMINE JA JÄLITAMINE	53
3.1.2. ISIKU PEALTKUULAMINE	58
3.1.3. ISIKU LÄBIOTSIMINE	62
3.1.4. BIOLOOGILISTE PROOVIDE VÕETUS	63
3.1.5. KOHUSTUSLIK MEDITSIINILINE LÄBIVAATUS JA RAVI.....	64
3.1.6. FÜÜSILINE SEKKUMINE	67
3.1.7. ERAELULISE INFORMATSIOONI AVALDAMINE	67
3. 2. IDENTITEET	70
3.3. SEKSUAALELU	72
3.3.1. HOMOSEKSUAALSUS	74
3.3.2. TRANSSEKSUAALSUS	76

3.3.3. ABORT	81
3.4. ISIKUANDMED	82
3.4.1. ISIKUANDMETE KAITSE PIIRANGUD	92
3.4.2. JUURDEPÄÄSUÕIGUS ISIKUANDMETELE	94
3.4.3. ISIKUANDMETE KAITSE TAGAMINE LÄBI KONFIDENTSIAALSUSE KOHUSTUSE	96
3.4.4. MEDITSIINIANDMED	98
3.4.5. GENEETILINE INFORMATSIOON	101
3.4.6. KARISTUSREGISTER	104
3.5. ISIKLIK “RUUM”	106
KOKKUVÕTE	108
KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU	113
KASUTATUD NORMATIIVMATERJALIDE LOETELU	117
KASUTATUD KOHTULAHENDITE LOETELU	119
KASUTATUD LÜHENDID	125
SUMMARY	126

SISSEJUHATUS

Eraelu puutumatuses ja selle elementide kaitsest ajendas töö autorit kirjutama asjaolu, et tegemist on valdkonnaga, mida Eestis ei ole seni põhjalikumalt analüüsitud. Seega on tegemist Eesti jaoks nõ kaardistamata alaga, mis vajab sügavamat käsitlust.

Eesti ühiskonna jaoks on eraelu õigusliku fenomenina suhteliselt uus. Demokraatlikes riikides on õigust eraelule kaitstud juba aastakümneid. Eraelu kaitset on rahvusvahelisel tasandil oluliselt mõjutanud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 8 ja Strasbourg'i kohtu ulatuslik praktika. Ometi muutub see õigus ning tema kaitse seoses ühiskonna arenguga üha aktuaalsemaks. Seda eelkõige seetõttu, et eraelu kaitse puhul ilmnevad vastandlikud tendentsid.

Teaduse, tehnoloogia ja majanduse areng on inimese eraelu muutnud üha läbipaistvamaks. Suurenenud on riigi, massimeedia ja ka eraisikute sekkumine indiviidi eraellu ning tehnika kiire areng loob selleks järjest uusi võimalusi. Riik on huvitatud riigi juhtimise eesmärgil ülevaate omamisest isikute eraelu kohta. Viimasel ajal on eraelu läbipaistvuse vajadust rõhutatud terrorismi ohjamise vajadusega, kuid huvi inimese eraelu vastu on ka äriühingutel ja üksikisikutel nii ärihuvides või ka lihtsalt uudishimu rahuldamiseks.

Arvutite laialdane kasutamine annab võimaluse juurdepääsuks andmepankadele, riik omab üha rohkem infot oma kodanike kohta. "Teadmised on võim", ütles Bacon. Informatsiooni valdamine tähendab tänapäeval võimu ja kus on võim, seal on võimalikud ka selle kuritarvitused. Arvuti võimaldab väga lühikese aja jooksul töödelda tohutul hulgal andmeid ja saada isikute kohta vajalikku informatsiooni. Informatsiooni valdamine nii riigi kui eraisikute poolt annab võimalused selle kasutamiseks enda huvides.

Pealtkuulamisaparaadid ja täiuslikud fotoaparaadid on paljudele kättesaadavad ning lubavad tungida üksikisiku erasfääri. Inimese eraelu on muutunud haavatavamaks kui kunagi varem. Kui veel mõni aeg tagasi kardeti peamiselt riigi sekkumist eraellu, siis nüüd tulenevad ohud hoopis laiemalt isikute ringilt.

Seega suurendab eraelu avatavamaks muutumine selle haavatavust. Kui sellega mitte leppida, siis tuleb otsida võimalusi eraelu kaitsmiseks. Täna näib, et demokraatlikes ühiskondades aktsepteeritakse, vaatamata raskustele, endiselt eraelu kui inim- ja põhiõigust, kui väärtust, mida kaitstakse rahvusvaheliste lepingutega ja põhiseadusega.

Selleks, et midagi kaitsta, peab aga selge olema, mida ikkagi kaitstakse ja mida kujutab endast kaitstav hüve.

Eraelu probleemidega tegelenud õigusasjatundjad pole suutnud anda üldtunnustatud eraelu mõiste määratlust. Eraelu käsitletud erinevates õiguskordades on erinevad ja sageli ka vasturääkivad. Eelkõige on sellise olukorra tinginud eraelu ja temaga seotud mõistete tihe seos konkreetse õigusüsteemi ajaloolise ja kultuurilise taustaga. Isiku intiimse sfääri ulatus ja puutumatus sõltub paljudest asjaoludest. Nii mõjutavad seda ühiskonna sotsiaalsed ja moraalsed väärtused, avalik huvi, inimeste teadlikkus ning isegi riigi majanduslik olukord.

Eraelu mõiste on muutuv. Muutub ühiskond, muutub ka eraelu mõiste. Euroopa Inimõiguste Kohtu praeguse presidendi Luzius Wildhaber on öelnud, et isegi siis, kui keegi suudaks edukalt defineerida eraelu, tuleks 10 aasta pärast kindlasti leida uus definitsioon.¹

Sellise tõdemuse ja lähtekoha tõttu ei püüa ka käesoleva töö autor saavutada võimatut ning jõuda absoluutse tõeni - leida see üks ja ainuõige eraelu definitsioon. Autori eesmärgiks on üldistada ja analüüsida eraelu erinevaid kontseptsioone, definitsioone ja seda valdkonda käsitlevate spetsialistide arvamusi. Samuti püüab autor selgitada, milline on eraelu kaitse olukord Eestis ja kas seadused ja kohtupraktika tagavad eraelu kaitse, mis vastab Euroopas tunnustatud standarditele. Seetõttu võrreldakse töös eraelu puutumatuse kaitse tagatise Eestis Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni kohaldamise praktikaga. Viimase tundmine on oluline ka seetõttu, et Eesti riigi poolt võetud rahvusvaheliste kohustuste täitmise kindlustamiseks tuleb Põhiseadust tõlgendada kooskõlas Inimõiguste Kohtu praktikaga. Autor teeb ka mõned ettepanekud eraelu kaitse paremaks tagamiseks..

¹ L. Wildhaber. The right to respect for private and family life: New case-law on Art. 8 of the European Convention on Human Rights - The Modern World of Human Rights/ El Mundo de los Derechos Humanos. Essays in honour de Thomas Buergenthal/ Ensayos en honor de Thomas Buergenthal. San Jose, 1996, lk. 133.

Eraelu kaitse kohta eestikeelset kirjandust on veel vähe, mistõttu töö kirjutamisel on kasutatud peamiselt võõrkeelseid allikaid. Eestikeelse kirjanduse puudumine muutis töö kirjutamise raskemaks ja ka emakeelne terminoloogia selles vallas on alles kujunemisjärgus. Teiselt poolt andis see autorile võimaluse kujundada erinevate välisautorite kirjutiste põhjal oma vaatenurga õigusest eraelu puutumatusele ja selle tagamisest Eestis.

Võõrkeelsest kirjandusest on peamiselt kasutatud Euroopa autorite töid, kuna nad esindavad Eesti õigussüsteemiga sarnaseid või lähedasi riike ja lähtuvad põhimõtetest, mida tunnustatakse Euroopa õigusruumis.

Valitud teemast ja selle eesmärgist lähtuvalt analüüsitakse töös Eesti kehtivat õigust. Eraelu elementide analüüsimisel on kasutatud abimaterjalina peamiselt Euroopa Inimõiguste Kohtu otsuseid. Kuna Eestis laialdasem praktika täna veel puudub, oli asjassepuutuvaid Eesti kohtute lahendeid võimalik kasutada vähe.

Töö koosneb kolmest osast. Nendeks on: eraelu mõiste, õigus eraelu puutumatusele ning eraelu elemendid ja nende kaitse.

Nagu eespool märgitud, on tegemist Eestis suhteliselt väheuuritud valdkonnaga. Seetõttu algab töö ülevaatega eraelu mõistest. Töö esimeses osas käsitletakse eraelu mõiste erinevaid tahke, töö autor üritab luua selgust valdkonda puudutavas terminoloogias ning analüüsida eraeluga seonduvaid mõisteid. Töö esimene osa annab vastuse küsimustele õiguse eraelu puutumatusele algete, arengu ja tänapäeval valitsevate suundumuste kohta. Selgitamist leiab, millistest elementidest eraelu koosneb ja kuidas on kujunenud eraelu elementide loetelu.

Töö teises osas analüüsitakse eraelu puutumatuse õiguse üldisi probleeme. Vaatluse all on selle õiguse üldküsimused: õiguse eraelule allikad, subjektid, riigi kohustused indiviidi eraelu kaitsmisel ning piirangud õigusele eraelule. Töö teises osas keskendub autor eraelu puutumatuse kaitse peamistele põhimõtetele ja püüab määratleda õiguse eraelule ulatuse. Määratletakse, millised õigusallikad (nii siseriiklikud kui rahvusvahelised) kaitsevad Eestis õigust eraelule. Samuti analüüsitakse riigi positiivseid ja negatiivseid kohustusi vaatlusaluse õiguse tagamisel. Selles osas määratletakse, kes on õiguse eraelule õigustatud ja kohustatud

subjektid. Õigustatud subjektidest leiavad eraldi käsitlemist avaliku elu tegelased, kui isikud, kelle õigust eraelule kaitstakse teatud erisustega. Selles osas leiavad käsitlemist ka küsimused, mil määral ja põhjustel on seadusandja aktsepteerinud eraellu sekkumist.

Töö kolmas osa - eraelu elemendid - on mahukaim ning käsitleb eraelu elementide kaitsevahendeid ja nende kaitsmise võimalusi praktikas. Peatähelepanu all on viis eraelu elementi: füüsiline ja vaimne puutumatus, identiteet, seksuaalelu, isikuandmed ja isiklik ruum. Eraelu nende aspektide kaitsmine ei ole omane üksnes Eestile. Nende aspektide kaitse tuleneb Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonist ja selle kohaldamise praktikast. Eraelu kui kompleksne õigus on lai ning hõlmab erinevaid valdkondi, mistõttu on sageli selle kaitsmine otstarbekam mõne elemendi kaudu. Töö selles osas analüüsitakse eraelu erinevate elementide sisu, õigusallikaid, mis tagavad eraelu elementide kaitse Eestis ning nende õigusallikate vastavust eraelu kaitse vajadustele. Samuti käsitletakse eraelu elementide kaitset Eesti ja Inimõiguste Kohtu praktikas.

I ERAELU MÕISTE

1.1. Eraelu mõiste areng

Privaatsuse vajadus on iseloomulik kõikidele ühiskondadele. See vajadus on ühiskonniti erinev, kuid omane siiski igale ühiskonnale ja selle liikmele. On väidetud, et privaatsuse vajadus pole omane üksnes inimestele, vaid pärineb juba loomariigist.² Isiku privaatsust ohustab teiste isikute soov seda rikkuda. Indiviidi tasandil on see seotud uudishimulikkusega, mis on iseloomulik igale indiviidile. Kuulujutt, mis on üheks viisiks saada informatsiooni teiste eraelu kohta, on leitav kõigis ühiskondades.³ Seega on privaatsus inimloomusest tulenev vajadus, mida tuleb kaitsta teiste inimloomusest tulenevate huvide eest.

Vaatamata sellele, et privaatsuse vajadus oli omane juba esimestele inimestele ja primitiivsetele ühiskondadele, hakati eraelu kui õigushüve kaitsma aastatuhandeid hiljem. Õiguskirjanduse põhjal võib asuda seisukohal, et õigust eraelule mainiti esmakordselt 18. sajandil ja see omandas suurema tähtsuse alles 20. sajandi alguses.

Eraelu mõiste juurte leidmiseks tuleb minna eelmise sajandi lõpu Ameerika Ühendriikidesse. 1890. aastal ilmus ajakirjas *Harvard Law Review* Charles Warren'i ja Louis D. Brandeis'i artikkel "Õigus privaatsusele" ("*Right to privacy*"). Selle artikli kirjutamise otseseks ajendiks olid Bostoni ajalehtedes ilmunud ülevaated Warreni, prominentse juristi, tütre pulmadest.⁴ Warren'i ja Brandeis'i artiklis öeldi esmakordselt selgelt välja, et privaatsus on sotsiaalne hüve, mida peab saama kohtus kaitsta.⁵ Warren ja Brandeis väitsid, et eraelu on tavaõiguses kaitsmist väärt hüve.⁶

Warren'i ja Brandeis'i jaoks oli mõistel "eraelu" eriline tähendus. Nende artikkel ilmus vastuseks pressis üha suurenevale sekkumisele inimeste eraellu. Artikli peamine eesmärk oli leida õiguslik alus kaitseks sellise sekkumise vastu. Eraelu mõiste võeti kasutusele toetamaks

² A.F. Westin. *Privacy and Freedom*. The Bodley Head. London-Sydney-Toronto. 1970, lk 7.

³ A.F. Westin. *Op.cit.* (viide 2), lk 19.

⁴ T. McGleenan. *Rights to know and not to know: Is there a need for a genetic privacy law?*. *The Right to Know and the Right not to know*. Edited by R. Chadwick, M. Levitt and D. Shickle. Ashgate. 1998, lk 44.

⁵ S. Strömholm. *Right of Privacy and Rights of the Personality*. Stockholm, 1967, lk. 25.

⁶ B. R. Ruiz. *Privacy in Telecommunications*. Hague. 1997, lk. 23.

võitlust võimsa massimeediaga. Eraelu iseloomustati kui “õigust olla üksi”, kui indiviidi õigust säilitada meelerahu.⁷ Artiklis esitatud väidete kohaselt ületas ajakirjandus sündsuse ja kohasuse piire, avaldades leheveergudel detaile inimeste eraelust ja kuulujutte. Warren’i ja Brandeis’i arvates oli taunitav, et kuulujutust oli saanud äri. Autorid leidsid, et inimene on muutunud avalikkuse poolt haavatavamaks ning et eraldatus ja privaatsus on saanud indiviidi jaoks olulisemaks kui kunagi varem.⁸

Oma kirjutises viitasid autorid mitmetele Ameerika ja Inglise kohtulahenditele. Need käsitlesid erinevaid tegusid, mis kõik tähendasid sisuliselt eraellu tungimist ja mida peeti kaevatavaiks erinevatel põhjustel (näit. eraomandi rikkumine, konfidentsiaalsuse rikkumine jne.). Warren ja Brandeis järeldasid sellest, et need otsused olid, kuigi mitte otseselt, tehtud tuginedes üldisele eraelu puutumatus printsiibile, mida nüüd oli aeg tunnustada.⁹

Warren’i ja Brandeis’i arikel teadvustas küll eraelu kaitsega seonduvaid probleeme, kuid jättis määratlemata eraelu mõiste. Autorid väitsid vaid, et eraelu kontseptsioon sisaldab endas vabadust mitte lasta pressil oma eraasjadesse sekkuda.¹⁰ Warren ja Brandeis nägid ohtu eraelule ajakirjanduses, kuid jätsid tähelepanuta riigi tegevuse mõju indiviidide eraelule. Nimetatud põhjustel võib esimesi eraelu puutumatus tagamise katseid pidada võrdlemisi ühekülgsedeks ja kitsateks.

Eraelu puutumatus kaitsega hakati demokraatlikes riikides tõsisemalt tegelema pärast II Maailmasõda. Inimõiguste jäme rikkumine autoritaarsetes riikides, kus isikute jälgimine, nende kohta andmete kogumine ja muul viisil nende eraellu sekkumine oli loomulik, ajendas lääneriike sõlmima mitmeid rahvusvahelisi lepinguid, mis muuhulgas sätestasid ka õiguse eraelu puutumatusle. Nimetada tuleb esmajoonel Inimõiguste Ülddeklaratsiooni ja Euroopa inimõiguste- ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi EIÕK).

Kuigi EIÕK ja Inimõiguste ülddeklaratsioon nägid ette kaitse eraelu puutumatus rikkumise eest, ei määratlenud kumbki neist rahvusvahelistest lepingutest eraelu mõistet. Eraelu mõiste

⁷ B. R. Ruiz. Op. cit. (viide 6), lk. 24.

⁸ R. Singh, J. Strachan. The Right to Privacy in English Law. European Human Rights Law Review. Sweet & Maxwell. Issue 2. 2002, lk 129-130.

⁹ S. Strömholm. Op. cit. (viide 5), lk. 25.

¹⁰ B. R. Ruiz. Op. cit. (viide 6), lk. 25-26.

kasutamine õigusaktides määratlemata õigusmõistena on tänaseni iseloomulik nii rahvusvahelisel kui siseriiklikul tasandil. Vastuse leidmiseks küsimusele, mida kaitsti ja kaitstakse eraelu puutumatuse all, tuleb pöörduda õiguskirjanduse ja kohtupraktika poole.

Kaasaegse õiguskirjanduse põhjal võib eristada kahte peamist privaatsuse teooriat, millest esimene põhineb eraldatuse ja teine kontrolli ideel. Edaspidi käsitatakse neid kui eraldatuse teooriat ja kontrolliteooriat. Klassikalise individuaalse vabaduse ideoloogia kohaselt on indiviidi põhiõiguseks, et tema eraelu respektieritaks, et aktsepteeritaks tema privaatsfääri, millesse valitsus ega eraisikud ei tohi sekkuda, kui neil ei ole selleks mõjuvaid põhjusi või puudutatud isiku nõusolekut.¹¹ Nii oli Warren'i ja Brandeis'i jaoks eraelu õigus olla jäetud üksi ja rahule. Nende eraelu määratlus põhines eraldatusel ja mittesekkumisel. Seetõttu võib Warren'it ja Brandeis'i pidada eraldatuse teooria esindajateks. Esimesed eraelu kontseptsioonid põhinesidki eraldatusel ja salajasusel. 19. sajandi kodanlikule ühiskonnale oli tüüpiline era- ja avaliku elu eristamine. Kuna avalik elu esindas seda ala, kus indiviidi arenemisvõimalused olid piiratud rangete õiguslike, sotsiaalsete ja/või moraalsete normidega, siis oli inimesel enda individuaalsust täielikult, piiramatult ja jälgimatult võimalik arendada "oma nelja seina" vahel olevas privaatsfääris. Selle tulemusena sai privaatsus endale salajasuse aura.¹²

Õiguskirjanduse ja kohtupraktika analüüsi tulemusena võib asuda seisukohal, et tänapäeval on valdavaks kujunenud kontrolliteooria kasutamine. Kontrolliteooria kohaselt tähendab privaatsus isiku kontrolli teatud eluvaldkondade üle. Privaatsus, see on indiviidi õigus otsustada, mis ulatuses ta jagab teistega oma mõtteid, tundeid ja fakte eraelust.¹³ Julie Inness'i arvates koosneb privaatsus kontrollist isikuandmete ja isikule juurdepääsu üle ning võimest võtta vastu otsuseid teatud eluvaldkondades. Kõikide nende komponentide ühiseks nimetajaks on sõna "intimiinne".¹⁴ Seega hõlmab eraelu kontrolli intiimsete isikuandmete avaldamise ja intiimsfääri üle. Intiimsuse kesksel rollil eraelu mõiste sisustamisel rõhutab ka Manfred Nowak, kes leiab, et

¹¹ L. A. Rehof. Article 12. The Universal Declaration of Human Rights: *A Commentary*. Scandinavian University Press. 1993, lk. 193.

¹² M. Nowak. U. N. Covenant on Civil and political Rights: CCPR Commentary. Kehl am Rhein; Strasbourg; Arlington: Engel. 1993, lk. 289.

¹³ G.B.F. Niblett. Computers and Privacy. - Privacy and Human Rights. Edited by A.H. Robertson. Manchester University Press. 1973, lk 170.

¹⁴ J. C. Inness. Privacy, Intimacy and Isolation. Oxford University Press. 1992, lk 56.

privaatsuse õiguse südames asub intiimsus ja seetõttu tuleb isiku teatud tunnused, tegevused ja andmed hoida saladuses.¹⁵

Kontolliteooria esindajaks võib pidada ka Arnold Simmer'it, kes arvab, et: "Privaatsus on eraldatuse, salajasuse ja autonoomiaga seotud kontseptsioon, kuid ta pole neist ühegi sünonüüm /.../. Privaatsus on eksklusiivne õigus kontrollida juurdepääsu eraaladele."¹⁶ Allan E. Westin omakorda on privaatsust defineerinud kui indiviidide gruppide või institutsioonide õigust otsustada, millal, kuidas ja mis ulatuses edastada enda kohta käivat informatsiooni teistele isikutele. Indiviidi ja ühiskonna suhetes on privaatsus füüsiline või psüühiline eemaldumine ühiskonnast. See on saavutatav üksinduses olles või kitsas isikute ringis viibides või siis anonüümsuse või reserveerituse teel suuremas grupis.¹⁷ Westin eristab nelja privaatsuse astet: eraldatus, intiimsus, anonüümsus ja reserveeritus. Eraldatuse puhul on isik eraldatud grupist ja ta ei ole teiste poolt jälgitav. Eraldatus on privaatsuse kõige täiuslikum aste, mida indiviid suudab saavutada. Intiimsuse astmes on isik väikse grupi liikmeks ja naudib korporatiivset eraldatust lähedastes ja vabades suhetes ühe või mitme indiviidiga. Tüüpiliseks selliseks grupiks on perekond, sõpruskond või töökollektiiv. Kolmas privaatsuse aste, anonüümsus, esineb siis, kui indiviid on avalikus kohas ja teeb avalikke tegusid, kuid saavutab selle, et teda ei tunta ära ning ei jälgita. Privaatsuse neljas aste – kinnisus, on enda ümber psühholoogilise barjääri loomine. Isik soovib piirata informatsiooni ja teised on diskreetsed.¹⁸ Westini seisukohtade alusel võib ka teda pidada kontrolliteooria esindajaks.

Saksamaa Konstitutsioonikohus on oma otsustes eraelu määratlenud kui enesemääramisõigust eraldatuse ja salajasuse sfääris (*Selbstbestimmungsrecht*). Kontrolliidee tähtsus on kasvanud tänapäeva tingimustes, kus avalik võim omab üha rohkem informatsiooni oma kodanike kohta.¹⁹ Saksa õigusteoorias on eraelu käsitlemisel rõhutatud informatsioonilist enesemääramisõigust. Selleks, et inimene saaks elada eraelu, peab ta teadma, mida riik tema kohta teab ning kuidas seda informatsiooni kasutatakse. Vastasel juhul on ta tõrges teatud tegevuste suhtes, kartes, et riik võib neist teada saada ja tema vastu kasutada. Ta võib olla

¹⁵ M. Nowak. Right to Privacy, Marriage, Family Life and Rights of Children. Human Rights: Concept and Standards. Edited by Januz Symonides. UNESCO Publishing. 2000, lk 88.

¹⁶ D. H. Flaherty. Protecting Privacy in Surveillance Societies. Chapel Hill and London. 1989, lk.8.

¹⁷ A. F. Westin. Op. cit. (viide 2), lk 7.

¹⁸ A. F. Westin. Op. cit. (viide 2), lk 31-32.

¹⁹ B. R. Ruiz. Op. cit (viide 6), lk. 51-52.

tõrges isegi oma põhiõiguste teostamisel. Selleks, et iniviidid saaksid ühiskonnas vabalt tegutseda ja teostada omi põhiõigusi, peavad nad olema autonoomsel positsioonil, mis tähendab, et riik peab olema täiesti ignorantne nende asjade suhtes, mida iniviidid ei taha, et teataks. Minimaalne nõue on, et see informatsioon peab olema piiratud ja iniviidid teavad, mida riik teab ning kuidas ta seda informatsiooni kasutab. Sellise autonoomse positsiooni garanteerimine pole oluline mitte üksnes üksikindiviidile, vaid kogu ühiskonnale ja demokraatlikule korrale. Saksamaa Konstitutsioonikohus on selgelt tajunud tugevat sidet ka eraelu ja tegevusvabaduse vahel.²⁰

Kontrolliteooriast lähtub ka privaatsuse defineerimine piiratud juurdepääsu seisundina. Piiratud juurdepääsu seisundit iseloomustab see, et informatsioon, mida kolmandad isikud iniviidi kohta omavad on piiratud.²¹ Privaatsus on seisund, kus teistel isikutel ei ole juurdepääsu isikut puudutavale informatsioonile või isiku mingile olekule.²²

Piiratud juurdepääsu seisund arvestab asjaoluga, et enamik inimesi ei soovi absoluutset privaatsust. Inimesed soovivad jagada teatud osa enda kohta käivat informatsiooni väiksema või suurema arvu lähedaste isikute ja ka avalikkusega. Piiratud juurdepääsu seisundi kontseptsiooni kohaselt säilitab inimene privaatsuse kuni ta saab ise otsustada, kellele ning kui palju ja millist informatsiooni ta enda kohta jagab ning kuidas seda informatsiooni kasutatakse.

Kontrolli ideel ja piiratud juurdepääsu seisundil põhineb ka Blanca R. Ruiz'i eraelu mõiste, millekohaselt eraelu on kontroll eraldatuse ja salajasuse üle.²³ Blanca R. Ruiz'i arvates jaguneb kontrolli idee kaheks: tahte ja ümberpööratavuse elemendiks. Kontrolli idee seisneb selles, et inimene saab vabalt valida, millal ta soovib olla teistest eraldatud ja hoida asju salajas ning samas saab ta igal hetkel olukorda muuta, selle nõ ümber pöörata. Valik eraldatuse, salajasuse ja avalikkuse vahel tehakse väärtuselistest kaalutlustest lähtudes. Inimene peab otsustama, milliseid elu aspekte ta tahab endale hoida ja samas kujundab ka üldsus sotsiaalselt aktsepteeritava eraelu ulatuse.²⁴

²⁰ B. R. Ruiz. Op. cit. (viide 6), lk. 52-53.

²¹ E. Paton-Simpson. Private Circles and Public Squares: Invasion of Privacy by the Publication of "Private Facts". – The Modern Law Review. Vol 61, No 3, May 1998, lk 319.

²² E. Paton-Simpson. Op.cit. (viide 21), lk 337.

²³ B. R. Ruiz. Op. cit. (viide 6), lk. 44.

²⁴ B. R. Ruiz. Op. cit. (viide 6), lk. 39.

Eraelu mõistet on püüdnud lisaks teadlastele määratleda Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee määratledes EIÕK-ga garanteeritud õigust eraelule resolutsioonis 428 (1970) kui “õigust elada omaenda elu minimaalse sekkumisega”. 1998. aasta 26. juuni istungil jõudis Parlamentaarne Assamblee järeldusele, et kommunikatsioonitehnoloogia arengu tõttu on võimalik koguda ja kasutada isikuandmeid, mistõttu tuleks definitsioonile lisada õigus kontrollida enda kohta käivat informatsiooni.²⁵ Esialgset eraldatusel põhinevat määratlust on siin täiendatud kontrollil põhineva määratlusega.

Kontrolliteooriat võib pidada arenenumaks kui eraldatuse ja salajasuse teooriat. Eraelu puutumatus tagamiseks ei piisa üksnes eraldatusest ja salajasusest. Üksnes eraldatusel ja salajasusel põhineva eraelu mõiste puhul on isiku õigus eraelule tagatud ka siis, kui isik on sunniviisiliselt ühiskonnast eraldatud. Eraldatus või asjade salajas hoidmine peab olema indiviidi vabatahtlik valik, üksnes siis saab rääkida õiguse eraelule realiseerimisest indiviidi poolt. Kontrolliteooria lähtub inimesest kui sotsiaalsest olendist, kellel on lisaks eraldatusele vajadus jagada oma tundeid, mõtteid ja kogemusi teiste isikutega. Kontrolliteooria arvestab asjaoluga, et nii liiga palju kui liiga vähe privaatsust võib kahjustada indiviidi. Kontrolliteooria esindajate seisukohtadest nähtub, et isiku õigus eraelu ei ole ja ei pea olema tagatud üksnes siis, kui isik on avalikkusest eraeldunud, vaid ka siis, kui isik viibib avalikus kohas teiste isikute seas. Isiku õigust eraelule viibides avalikkuses kaitstakse läbi isiku võime kontrollida teda puudutava info avaldamist. Kontrolliteooria võimalust tagada eraelu kaitse ka siis, kui isik viibib avalikus kohas, võib pidada samuti eeliseks eraldatuse teooria ees. Kontrolliteooria arvestab paremini isiku kui sotsiaalse olendiga, so isiku võimalusega vastavalt hetke tahtele valida, mida hoida salajas ja mida mitte.

Kontrolliteooriast lähtuv eraelu mõiste on seotud ka inimväärikuse mõistega. Leitakse, et inimene, kellega teised saavad teha tegusid, mis võtavad temalt kontrolli enda saatuse üle, ei saa enam olla väärikas.²⁶ Edward Bloustein leiab, et alati, kui rikutakse isiku õigust eraelule, on

²⁵ Right to privacy. Resolution 1165 (1998). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. lk. 1.

²⁶ D. Feldmann. Human Dignity as a Legal Value – Part II. Public Law. Spring 2000, lk 68.

tegemist ka inimväärikuse kaotusega. Juhul, kui inimene ei saa määrata mil määral teised tema kohta informatsiooni omavad, on tagajärjeks inimväärikuse kaotus.²⁷

Kõik eraelu mõisted ei põhine aga üksnes eraldatusel ja kontrollil. Inimõiguste Komisjon on eraelu defineerinud kui õigust privaatsusele - õigust elada kaitstult avalikkuse eest. See hõlmab ka teatud määral õigust luua ja arendada suhteid, eriti emotsionaalsel tasandil, teiste inimestega, et arendada ja täiendada oma isiksust.²⁸ Asjas *Bruggemann and Scheuten vs Saksamaa Liitvabariik*²⁹ leidis Inimõiguste Komisjon, et õiguse eraelule ulatus on selline, et tagada isikule sfäär, kus ta saab vabalt teostada ja arendada oma isiksust. Isiklik sfäär ei ole aga piiramatu. Paljud seadused omavad kaudset või otsest mõju indiviidi isiksusele, kui isik arendab oma isiksust tehes, mida ta soovib, kuid kõiki neid seadusi ei saa pidada õigust eraelule rikkuvaks EIÕK art. 8 tähenduses.

Isiksusel ja enesemääratlemisel põhinevad ka ühed vähesed Eesti õiguskirjanduses leiduvad eraelu definitsioonid. Karistusseadustiku kommentaarides on asutud seisukohale, et eraelu hõlmab isiku tervet isiklikku elusfääri, kogu privaatse elukorralduse autonoomset valdkonda, milles isik oma individuaalsust arendab ja säilitab.³⁰ R. Maruste on õigust eraelule määratlenud igauhe õigusena enesemääratlemisele ning õigusena elada oma soovide ja tahtmiste kohaselt minimaalse välise sekkumisega. See õigus hõlmab ka õigust kontrollida informatsiooni liikumist avaliku võimu ja iseenda vahel ning saada efektiivset kaitset eraellu põhjendamatu sekkumise juhtudel.³¹

Kõige täielikuma eraelu määratluse saab ilmselt kombineerides erinevaid teooriaid. Nii väidab P. Jones, et privaatsus on vahepealne (*intermediate*) hüve, mille ühendtuuma moodustavad väärikus, autonoomsus, intiimsus ja eraldatus. Erinevad kommentaatorid on andnud neile

²⁷ P. Jones. Privacy and the Private Sector: Law at the Crossroads of Evolution. - Public Law. Volume 6. Issue 2. Kluwer Law International. 2000, lk 295.

²⁸ F. G. Jacobs, R. C. A. White. The European Convention on Human Rights. Clarendon press. Oxford. 1996, lk. 173.

²⁹ Eur. Comm H.R. Bruggemann and Scheuten v Federal Republic Germany. Decision of 19 May 1976. - (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

³⁰ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. 2002, lk 322.

³¹ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn. 2004, lk 429.

elementidele erineva kaalu, kuid enamikes paradigmades on üheks olulisemaks elemendiks eraldatus.³²

Vaatamata sellele, et eraelu mõiste on seotud eraldatuse ja salajasuse mõistetega, ei ole õigus eraelule seotud ainult isiku erasuhetega ja koduse keskkonnaga. Eraelu sfäär laieneb isikule ka väljaspool tema kodu. Küsimus eraelust võib tõusetuda ka isiku töökohal, kus tal on samuti legitiimne õigus, et kaitstaks tema privaatsust. Nii on töötajal õiguspärane ootus, et tema telefonivestlust ei lindistataks või jälgitaks teda kaameratega töötajal, kui selleks ei ole mõjuvat põhjust ja töötajat ei ole tööandja sellisest tegevusest eelnevalt teavitatud. Arvatakse, et õigust privaatsusele võivad rikkuda isegi kaasaegsed tehnikavahendid, mille abil kontrollitakse töö intensiivsust.³³

Inimõiguste Kohus on samuti seisukohal, et eraelu ei piirdu ainult isiku koduga. Kohtuasja *Niemetz v. Germany*³⁴ asjaolude kohaselt korraldasid prokuratuur ja politsei advokaadibüroo läbiotsimise, et leida dokumente, mis aitaksid teatud isikut solvanut tuvastada. Niemetz, kelle büroo läbi otsiti, kaebas, et rikuti tema õigust eraelu puutumatusele. Inimõiguste Kohus leidis, et oleks liiga kitsendav, kui eraelu mõiste piirduks “sisemise ringiga”, milles indiviid eraelu omal valikul elab ja et täiesti välistataks välismaailm, mis sellesse ringi ei mahu. Austus eraelu vastu peab teatud ulatuses sisaldama ka õigust luua ja arendada suhteid teiste inimestega. Ei ole mingit põhjust, miks eraelu mõistest peaks välistama professionaalse või ärilise loomuga tegevused, kuna lõppude lõpuks just oma tööelu käigus on enamikul inimestel märkimisväärsed, kui mitte kõige suuremad võimalused välismaailmaga suhtlemiseks. Alati ei ole võimalik selgelt eristada, millised inimese tegevused moodustavad osa tema tööelust ja millised on eraelu osaks.³⁵

Eraelu puutumatusest rääkides tõusetub küsimus selle hüve kaitsmise vajaduse põhjustest. Üheks eraelu kaitse põhjuseks peetakse selle loomuõigusest tulenevat iseloomu. I.W. Swansea leiab, et vaatamata sellele, et mõiste “informatsioon” näib oma olemuselt neutraalne, ei ole inimese kohta käiv informatsioon peaaegu kunagi neutraalne. I.W. Swansea on seisukohal, et

³² P. Jones. Op. cit. (viide 27), lk 299.

³³ L. A. Rehof. Op. cit. (viide 11), lk. 195.

³⁴ Eur. Court. H. R. Niemetz v. Germany, Judgement of 16. December 1992. - Series A no 251-B.

³⁵ Eur. Court. H. R. Niemetz v. Germany, Judgement of 16. December 1992. - Series A no 251-B.

privaatsus on inimese moraalse staatuse ja puutumatuse oluline tingimus.³⁶ Ta leiab, et privaatsuse vajadus on iseloomulik inimloomusele ja et tegemist ei ole üksnes sotsiaalse kokkuleppega ja kultuurist tuleneva nähtusega. Westin nimetab nelja privaatsuse funktsiooni: isiklik autonoomia, emotsionaalne vabastumine, enesehinnang ja kaitstud kommunikatsioonid.³⁷ Edward Bloustein leiab, et alati kui sekkutakse isiku eraellu kaotab ta eneseväärikust. Inimene eeldab, et teised austavad tema eraelu. Eraelu kaitseb isiku väärikust ja puutumatust.³⁸

Eelnevast nähtub, et ühtne seisukoht eraelu mõiste defineerimisel puudub. Erinevad õigusteadlased on eraelu määratlenud väga erinevalt. Kehtivas õiguses ei ole samuti eraelu legaaldefiniitsiooni. Õiguse eraelule mõistet ei defineeri Eesti siseriiklikud õigusaktid ega ka välislepingud. Eraelu mõiste defineerimist ei ole kohtupraktikas ja õiguskirjanduses peetud otstarbekaks selle õiguse pideva arengu ja muutumise tõttu. Kohtuasjas *Niemitz vs Saksamaa* on Inimõiguste Kohus otseselt märkinud, et ei pea võimalikuks ega vajalikuks anda eraelu mõistele ammendavat definiitsiooni. Eraelu ühtse määratluse puudumine nii õiguskirjanduses kui praktikas ja seadusandluses iseloomustab selle hüve määratlematust. Tegemist on mõistega, mida tuleb sisustada lähtudes konkreetsest ajast ja asjaoludest. Kindla definiitsiooni andmine ei ole siinkohal võimalik ega vajalik, kuna tegemist on pidevas muutumises oleva hüvega.³⁹

Õigusteadlaste seisukohtade ja kohtupraktika põhjal võib eraelu iseloomustada läbi teatud tunnuste ja märksõnade. Eraelu seondub inimsuhete loomise, arendamise ja vältimisega ning isiku võimega kontrollida nendes suhetes, vastavalt soovidele ja huvidele, teda ennast puudutava info avaldamist ja levikut.

1.2. Eraelu ja privaatsus

Üksikisiku erasfääri käsitledes kasutatakse õiguskirjanduses ja õigusaktides mõisteid “eraelu” ja “privaatsus”. Milline on nende mõistete vahekord? Kas tegemist on sünonüümidega, osaliselt või täielikult teineteist hõlmavate või täiesti erinevate mõistetega?

³⁶ I. W. Swansea. Legal Rights and Privacy in the Information Society. – Law and the States in Modern Times. ARSP Beiheft 42. 1990, lk 220.

³⁷ A. F. Westin. Op. cit. (viide 2), lk 32.

³⁸ P. Jones. Op. cit (viide 27), lk 295.

³⁹ Eur. Court. H. R. Niemitz v Germany. Judgement of 16 December 1992. - Series A no 251-B.

Põhiseaduse § 26 näeb ette õiguse eraelu puutumatusele. Mõistet privaatsus Põhiseadus ei sisalda. Lastekaitse seaduse⁴⁰ §-s 13 kasutakse aga terminit “privaatsus”, sest nimetatud paragrahv kannab pealkirja “Lapse õigus privaatsusele”. Sellega väljendi “privaatsus” kasutamine lastekaitse seaduses lõpeb ning edaspidi kasutatakse juba mõisteid “eraelu” ja “isiklik elu”. Nii sätestab seaduse § 13 lg 1 iga lapse õiguse isiklikule elule, suhtlus- ja sõprusringile. Sama paragrahvi teises lõikes öeldakse, et lapse õigust eraelule ei tohi kahjustada meelevaldse või ebaseadusliku sekkumisega, riivates lapse au, väärikust, kiindumusi ja head mainet ning kolmandas lõikes nähakse ette lapse eraellu sekkumise tagajärjed. Mõistete kasutamisest lastekaitse seaduses võib teha järelduse, et eraelu, isiklikku elu ja privaatsust mõistetakse sünonüümidenä. Mõisteid eraelu ja privaatsus on samatähenduslikena käsitanud ka Rait Maruste.⁴¹

Võlaõigusseaduse⁴² § 1046 nimetab teiste isiklike õiguste seas ka õigust eraelu puutumatusele. Sõna “eraelu” kasutatakse ka EIÕK eestikeelses tõlkes.⁴³ Eraelu on inglisekeelse sõnaühendi *private life* otsene tõlge. Inimõiguste ülddeklaratsiooni eestikeelses variandis⁴⁴ nimetatakse artiklis 12 hoopis isiklikku elu, kuigi inglisekeelne originaal kasutab sõna *privacy*. A. Öimu sünonüümisõnastik annab mõiste “isiklik” sünonüümiks ka “era-”, tuues näiteks sõna “eraelu”.⁴⁵ Niisiis on isiklik elu ja eraelu eesti keele tavatähenduses sünonüümid. Kuna inglisekeelse mõiste *privacy* vastena peeti õigeaks kasutada sõna “isiklik elu”, siis peaks ka eraelu ja privaatsus sünonüümid olema. Viimast näib kinnitavat ka sünonüümisõnastik, mille kohaselt sõna “era-“ sünonüümiks on “privaat-, privaatne”.⁴⁶

⁴⁰ RT 1992, 28, 370; RT I 1996, 49, 953; 1998, 17, 264; 2004, 27, 180.

⁴¹ R. Maruste. Op.cit (viide 31), lk 429.

⁴² RT I 2001, 81, 487; 2002, 60, 374; 2003, 78, 523; 2004, 13, 86; 37, 255.

⁴³ RT II 1996, 11/12, 34.

⁴⁴ Inimõiguste ülddeklaratsioon. - A. Uustal. Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. Tallinn, 1970.

⁴⁵ A. Öim. Sünonüümisõnastik. Tallinn. 1991, lk. 115.

Selline arusaam võib aga muutuda, kui tutvuda inglisekeelse kirjanduse ja õigusaktidega. Mõisteid *private life* ja *privacy* kasutatakse kord sünonüümidena, kord on üks neist laiem mõiste ja hõlmab teist, kord jälle vastupidi. Nagu eespool märgitud, kasutab Inimõiguste ülddeklaratsioon terminit “privaatsus” (*privacy*), EIÕK aga sõna “eraelu” (*private life*). Robertson ja Merrills on seisukohal, et see ei näita nende terminite sisulist erinevust, vaid püüab pigem tagada kooskõla inglise- ja prantsusekeelsete tekstide vahel.⁴⁷ Mõned autorid räägivad kahesugusest privaatsusest: füüsilisi isikuid puudutavast privaatsusest ja juriidilisi isikuid puudutavast privaatsusest. Füüsilisi isikuid puudutav privaatsus on seejuures eraelu (*private life*).⁴⁸ Viimase käsituse puhul on privaatsus seega laiem mõiste kui seda on eraelu.

Veelgi laiemalt käsitleb mõistet privaatsus L.A.Rehof. L.A. Rehof kirjeldab õigust privaatsusele kui “vihmavarju”, mis hõlmab kõiki Inimõiguste ülddeklaratsiooni (*The Universal Declaration of Human Rights*) artiklis 12 nimetatud õigusi. Rehof märgib seejuures, et õigus eraelule on tihedalt seotud perekonna, kodu, residentsi, korrespondentsi, telefoni ja teiste elektrooniliste kommunikatsioonivahendite, samuti füüsilise ja vaimse puutumatuse kaitsega.⁴⁹ Rehofi arvamuse kohaselt hõlmab õigus privaatsusele seega isiklikku ja perekonnaelu, koteripuutumatust, kirjavahetuse saladust, au ja reputatsiooni.

Inimõiguste Komisjon on aga eeltooduga võrreldes vastupidisel arvamusel. Nimelt defineerib Inimõiguste Komisjon õigust eraelule (*private life*) kui õigust privaatsusele (*privacy*), õigust elada kaitstuna avalikkuse eest oma soovi järgi.⁵⁰ Sellise käsituse korral hõlmab eraelu privaatsuse, olles laiemaks mõisteks kui privaatsus.

Toodud määratluste ja kirjanduse põhjal võib teha järelduse, et nii mõistet eraelu kui privaatsus kasutatakse laias ja kitsas tähenduses. Rahvusvaheliste lepingute ja Eesti siseriiklike õigusaktide struktuurist ja sõnakasutusest tulenevalt on õigus privaatsusele laiem mõiste kui õigus eraelule, hõlmates lisaks eraelule ka teisi õigusi. Õiguskirjanduse ja õigusaktide põhjal

⁴⁶ A. Õim. Op. cit. (viide 45), lk. 60.

⁴⁷ A. H. Robertson, J. G. Merrills. Human Rights in Europe. A Study of the European Convention of Human Rights. Manchester University Press. 1994, lk. 127.

⁴⁸ R. Bieber, K. de Gucht, k. Lenaerts, J. Weiler (etc.). Au nom des peuples européens - in the name of the peoples of Europe. A catalogue of fundamental rights in the European Union. Baden-Baden, 1996, lk. 209.

⁴⁹ L. A. Rehof. Op.cit. (viide 11), lk. 188.

⁵⁰ F. G. Jacobs, R. C. A. White. Op. cit. (viide 28), lk. 173.

võib teha üldistuse, et enamlevinud seisukoha järgi koosneb privaatsus laias tähenduses neljast elemendist, milleks on:

- 1) eraelu;
- 2) perekonnaelu;
- 3) korrespondents;
- 4) kodu.

Privaatsus kitsas tähenduses on aga sünonüümiks eraelule.

Käesoleva töö autor käsitleb eraelu privaatsuse laias tähenduses elemendina. Selline lähenemine on autori arvates kooskõlas nii Eesti õigussüsteemi kui EIÕK ja Inimõiguste Kohtu praktikaga. Kuna käesolevas töö ei kajasta õigust privaatsusele laias tähenduses, vaid üksnes ühte tema elementidest – eraelu, kasutatakse mõisteid eraelu ja privaatsus töös sünonüümidena.

1.3. Eraelu elemendid

Kuigi eespool selgus, et eraelu mõistet ei ole suudetud täpselt sõnastada, peab kaitstav õigus olema kuidagi määratletud. Vastasel juhul jääb ebaselgeks, mida kaitstakse ja millal on tegemist kaistava õigushübe rikkumisega. Õiguspraktikast nähtub, et kõige sagedamini määratletakse eraelu läbi selle elementide. Eraelu saab käsitada kui komplekset hübe, mis koosneb erinevatest elementidest. Millised on aga need elemendid, millest õigus eraelule koosneb? Järgnevalt analüüsin erinevates allikates nimetatud eraelu elemente.

Eraelu elemendid õigusteadlaste töödes

Manfred Nowak on seisukohal, et õigust privaatsusele kui komplekset õigust võib jagada õiguseks individuaalsele olemasolule ja autonoomiale. Individuaalse olemasolu valdkonnas kaitseb õigus privaatsusele isiku identiteeti, puutumatust ja intiimsust. Identiteet hõlmab isiku nime, sugu, välimust, tundeid, au ja reputatsiooni, juuste ja habeme stiili jne.⁵¹ Ameerika õigusteadlase Dean Prosser'i käsitluse kohaselt hõlmab õigus eraelule isiku nelja huvi rikkumist, mis on koondatud ühise nimetaja alla, kuid millel peale nimetaja midagi muud ühist ei olegi. Välja arvatud muidugi see, et nad sekkuvad õigusse “olla jäetud üksi”. Need neli erinevat süütegu on:

⁵¹ M. Nowak. Op. cit. (viide 15), lk 88.

- 1) sekkumine isiku üksiolekusse või eraldumusse või tema erasuhetesse;
- 2) isikut häbistavate faktide avaldamine;
- 3) isiku näitamine avalikkusele “vales valguses”;
- 4) isiku nime või kujutise omastamine teise isiku poolt.⁵²

Vene õiguskirjanduses on eraelu mõistet käsitletud I. L. Petruhin.⁵³ Petruhini eraelu käsitus on lai ning hõlmab: kodu, isiklike paberite, päevikute, joonistuste puutumatust, konfidentsiaalset suhtlemist telefoni või kirja teel, abielu, laste sündi, lapsendamist, lahutust, vara jagamist, perekonna eelarvet, omandi ja säästude kasutamist. Petruhini eraelu käsitus ei ühti enamiku Euroopa õigusteadlaste seisukohtadega, kes näevad mitmetes Petruhini poolt nimetatud eraelu elementides eraldi õigusi.

Eraelu elemendid Inimõiguste Kohtu ja Komisjoni praktikas ning rahvusvahelistes õigusaktides

Päris üheselt pole eraelu elementide kontseptsioon Inimõiguste Kohtu pretsedendiõiguses välja töötatud. Kurdetakse, et isegi Inimõiguste Kohus lahendab konventsiooni art.-ga 8 seonduvaid asju väga erinevalt.⁵⁴ Seetõttu jääb ka eraelu kaitse ulatus pretsedendiõiguses suhteliselt selgusetuks.

Kirjanduses on üldistatud Inimõiguste Kohtu lahendites nimetatud eraelu elemente ja toodud välja järgmine loetelu:

- indiviidi füüsilise ja vaimse puutumatuse ning isiku moraalse ja intellektuaalse vabaduse kaitse;
- kaitse indiviidi au ja reputatsiooni ründavate tegude ning teiste õigusrikkumiste vastu;
- indiviidi nime, identiteedi ja kujutise kaitse selle lubamatu kasutamise vastu;
- indiviidi kaitse luuramise, jälgimise ja tülitamise vastu;
- kaitse ametisaladuse avaldamise vastu.⁵⁵

Teise üldistuse järgi kaitseb EIÕK art 8 üksikisiku füüsilist ja vaimset puutumatust, moraalselt ja intellektuaalset vabadust, au ja reputatsiooni, isiku nime kasutamist, identiteeti või kujutist,

⁵² S. Strömholm. Op. cit. (viide 5), lk. 46.

⁵³ I. L. Petruhin. Shastnaja zhizn (pravovõe aspektõ). – Gosudarstvo i pravo, 1999. no 1, lk. 64.

⁵⁴ C. Warbick. The Structure of Article 8.- European Human Rights Law Review, 1998, issue 1, lk. 32-33.

⁵⁵ A. H. Robertson, J. G. Merrills. Op. cit., lk. 128.

isikut spioneerimise, jälgimise ja ahistamise eest ning ametisaladusega kaitstud informatsiooni avaldamise eest.⁵⁶

Inimõiguste Kohtu poolt nimetatud eraelu elemendid kattuvad L.A. Rehof'i poolt nimetatutega. Kommenteerides Inimõiguste ülddeklaratsiooni eristab L.A. Rehof järgnevaid eraelu sfääre:

- 1) füüsiline puutumatus;
- 2) vaimne puutumatus;
- 3) intiimsuhete sfäär (tuletatud saksa terminist *intimssphäre*).

Neljanda aspektina võib siia lisada privaatsuse kaitse töö- ja muudes kohtades (näit. rannas päevitades).⁵⁷

Eraelu elementide loetelu sisaldab ka Põhjamaade juristide konverentsi (*The Nordic Conference*) poolt vastu võetud deklaratsioonis eraelu tähenduse kohta, mille kohaselt on indiviidil õigus elada oma elu kaitstuna sekkumise eest tema privaatsuse või vaimsesse puutumatusesse või moraalsesse või intellektuaalsesse vabadusse; rünnakute eest au või reputatsiooni vastu; valesse valgusesse asetamise eest; eraeluga seotud asjasse mittepuutuvate piinlikust tekitavate andmete avalikustamise eest; nime, identiteedi või sarnasuse kasutamise eest; luuramise uudishimustamise, jälgimise ja ahistamise eest; kirjavahetusse sekkumise eest; ja isiku poolt ametiseisundi tõttu konfidentsiaalselt antud või saadud informatsiooni avalikustamise eest.⁵⁸

Eraelu elemendid Eesti seadustes

Enne võlaõigusseaduse jõustumist 1.juulil 2002.a reguleeris eraelu kaitset tsiviilseadustiku üldosa seaduse (edaspidi TsÜS) §-st 24, mis küll ei definineerinud eraelu, kuid loetles tegevused, mis rikuvad eraelu puutumatust. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 24 lg 2 kohaselt loeti eraelu puutumatuse rikkumiseks ilma seadusliku aluseta või isiku tahte vastaselt:

- 1) isiku eluruumi sisenemist või kinnisasjal viibimist;
- 2) isiku ja tema valduses olevate asjade läbiotsimist;

⁵⁶ F. G. Jacobs, R. C. A. White. Op. cit., lk. 173.

⁵⁷ L. A. Rehof. Op. cit. (viide 11), lk. 188.

⁵⁸ J. Michael. Privacy and Human Rights. An International and Comparative Study, with Special reference to Developments in Information Technology. UNESCO Publishing. 1994, lk. 13-14.

- 3) isiku poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval viisil edastatavate sõnumite saladuse rikkumist, samuti isiku käsikirjade, kirjavahetuse, märkmete ja muude isiklike dokumentide või andmete kasutamist;
- 4) isiku sidevahendite kaudu teabe saamist või nende töö katkestamist;
- 5) isiku eraelu vaatluse all hoidmist;
- 6) andmete kogumist isiku eraelu kohta.

See loetelu ei olnud ammendav, sest sama paragrahvi lõige 3 andis kohtule õiguse tunnistada eraelu puutumatus rikkumiseks ka 2. lõikes nimetamata tegevuse, millega seadusliku aluseta või isiku tahte vastaselt kahjustatakse tema eraelu. 1. juulist 2002.a jõustunud võlaõigusseadus, mis reguleerib TsÜS asemel eraelu puutumatus kaitset, ei nimeta eraelu elemente. Seega on eraelu elementide määratlemine jäetud kohtupraktika kujundada.

TsÜS-is sätestatud analüüsides võib asuda seisukohale, et TsÜS § 24 kaitstav õigus eraelule oli tunduvalt laiem, kui Põhiseaduse § 26 või EIÕK art 8 kaitstav õigus eraelule. Nimelt oli TsÜS § 24 eraelu mõiste alla paigutatud ka õigus korrespondentsi ja kodu puutumatus, mida nii Põhiseaduse kui EIÕK kaitsevad eraldi õigusena. TsÜS § 24 kasutava eraelu mõiste on pigem võrreldav EIÕK art 8 privaatsuse mõistega.

Eesti õiguskorra puhul tuleb märkida, et Põhiseaduse § 26 sisalduv eraelu mõiste on kitsam kui EIÕK art 8 kaitstav eraelu. Põhiseadus kaitseb teatud EIÕK art 8 kaitsealasse jäävaid õigusi iseseisvalt. Nimetatada võib siin näiteks au ja väärikut, mida Inimõiguste Kohus on lugenud eraelu sfääri kuuluvaks.

Eeltoodust nähtub, et samamoodi kui eraelu mõiste sisustamisel, ei olda üksmeelel ka eraelu elementide määratlemise osas. Teatud üldistuste tegemine on siin siiski vajalik ja võimalik. Inimõiguste Kohtu praktikas ja õiguskirjanduse põhjal on enim nimetatud ja tunnustatud eraelu elementideks:

- füüsiline ja vaimne puutumatus;
- identiteet;
- isiku seksuaalsus;
- isikuandmed ja
- isiklik või era “ruum”.

Nendest eraelu elementides lähtutakse edaspidi käesolevas töös.

Eraelu elementidele on iseloomulik tihe üksteisega seotus. Enamik tegevusi, mis riivavad eraelu puutumatust, sekkuvad korraga mitmesse eraelu valdkonda, mistõttu on sageli raske täpselt määratleda, millise eraelu elemendi riivega tegemist on. Samas ei oma see küsimus väga suurt praktilist tähendust, kuna eraelu puutumatuse riive õiguspärasuse hindamisel omab peamist tähtsust see, kas valdkond, millesse on sekkutud kuulub mõiste eraelu alla või mitte.

II ÕIGUS ERAELU PUUTUMATUSELE

2.1. Eraelu kaitsest üldiselt

2.1.1. Õigus eraelu puutumatusele Eesti õiguskorras

Õigusnorme, mida saab rakendada Eesti elanike eraelu kaitseks leidub Põhiseaduses, mitmetes konventsioonides ja muudes õigusaktides. Õiguse eraelu puutumatusele allikad võib jagada kaheks suureks grupiks:

- 1) rahvusvahelised lepingud ja
- 2) siseriiklikud õigusaktid.

Nimetatud kahte gruppi võib omakorda jagada kaheks lähtudes sellest, kas õigusakt või selle säte kaitseb eraelu kui kompleksset mõistet või kaitseb ta eraelu konkreetset elementi. Viimane liigitus ei ole alati selgepiiriline, sest leidub õigusakte, mis täidavad mõlemat nimetatud ülesannet, kaitstes üheaegselt nii eraelu üldiselt kui selle elemente.

Õigusaktide, mis kaitsevad eraelu mõnda konkreetset elementi, eesmärk on tõhustada eraelu puutumatuse kaitset konkreetsetes valdkonnas. Kuna isiku eraellu võidakse sekkuda väga erinevates valdkondades ja erineval viisil ning osad tegevused ei pruugi riivata kõiki eraelu elemente, on teatud juhtudel otstarbekas kehtestada erinevate valdkondade jaoks eraldi reeglid eraelu puutumatuse tagamiseks. Nii on Euroopa Nõukogu konventsiooni nr 108 “Isiku kaitse konventsioon isikuandmete automatiseeritud töötlemisel”⁵⁹ preambula kohaselt soovitatav tõhustada inimese õiguste ja põhivabaduste kaitset, eriti eraelu kaitset, arvestades automatiseeritult töödeldavate isikuandmete kiirenenud liikumisega üle riigi piiride. Sellisel viisil eraelu kaitse tagamisel on võimalik paremini arvestada konkreetse eraelu elemendi ja valdkonna, kus eraellu sekkuv tegevus toimub, eripäraga ning saavutada tõhusam eraelu puutumatuse kaitse.

⁵⁹ Valimik Euroopa Nõukogu lepinguid. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn. 1999, lk 411.

1. Rahvusvahelised lepingud

Eraelu kui kompleksset õigust kaitsvaid ja Eesti jaoks siduvaid rahvusvahelise õiguse allikaid on kaks: Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (EIÕK) ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt.⁶⁰ Esimene neist, mis on Eestis otsekohaldatav 11. aprillist 1996. a, on Euroopa Nõukogu liikmesriikide leping ja regionaalne inimõiguste kaitse instrument. Teine muutus Eesti siseriikliku õigussüsteemi osaks 21. jaanuaril 1992. a ja on ÜRO liinis koostatud dokument. Mõlemad nimetatud rahvusvahelised lepingud on Põhiseaduse § 3 ja § 123 tulenevalt Eesti õiguskorra osadeks ja on Eestis otsekohaldatavad.

Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestab õiguse eraelule art. 8, mis ütleb, et igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning korrespondentsi saladust. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis reguleerib seda valdkonda art. 17, mis sätestab, et kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt või ebaseaduslikult vahele segada, kellegi korteripuutumatusele, kirjavahetuse saladusele, aule ja reputatsioonile ei tohi meelevaldselt või ebaseaduslikult kallale kippuda. Igal inimesel on õigus seaduse kaitsele selliste vahelesegamiste ja kallalekippumiste eest.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kui olulisimat üleeuroopalist lepingut iseloomustab efektiivse inimõiguste kaitsemehhanismi olemasolu. Euroopa inimõiguste konventsiooni jõustumisega tekkis ka Eesti elanikel nende õiguste ja vabaduste rikkumise korral õigus pöörduda kaebusega Inimõiguste Kohtusse ja nõuda oma õiguste rikkumise tuvastamist ja õiglast hüvitist. Kohtusse pöördumine on võimalik siis, kui siseriiklikud õiguste kaitse võimalused on ammendatud.

Euroopa inimõiguste konventsiooni ratifitseerimisega sai Eesti endale lisaks konventsioonile veel ühe olulise kui mitte õigusallika, siis vähemalt juhtnööride allika, milleks on Inimõiguste Kohtu pretsedendiõigus. Euroopa inimõiguste konventsiooni on nimetatud elavaks instrumendiks, sest EIÕK tõlgendamisel lähtub nii Inimõiguste Kohus ja varem ka Inimõiguste Komisjon, muutuvast sotsiaalsest ja õiguslikust olukorrast liikmesriikides. Nii rõhutas Inimõiguste Kohus asjas *Tyrer vs Ühendkuningriik*⁶¹, et konventsioon on elav instrument, mida tuleb tõlgendada olevikus kehtivaid tingimusi arvestades. Inimõiguste Kohtu lahendid on

⁶⁰ RT II 1993, 10/11, 11.

oluliseks allikaks EIÕK tõlgendamisel. Samasuguse sotsiaalse ja õigusliku olukorra esinemisel on Inimõiguste Kohus oma tegevuses algusest peale võtnud otsuste langetamisel arvesse eelnevalt langetatud otsuseid, käsitledes neid õiguse allikaina.

Endine Riigikohtu esimees ja praegune Inimõiguste Kohtu kohtunik R. Maruste on väitnud, et kui EIÕK on Eesti õigussüsteemi osa, siis tuleb siit teha järeldus, et meile on siduvaks ka EIÕK järgne pretsedendiõigus, sest ka Eesti siseriiklikus menetlusõiguses on kõrgemalseisva kohtu (Riigikohtu) seisukohad seaduse kohaldamisel asja uuesti läbivaatavale kohtule siduvad.⁶²

Inimõiguste Kohtu otsuste siduvus Eesti kohtutele on kehtiva seadusandluse alusel küsitav, sest ükski õigusakt ei nimeta õigusallikana rahvusvahelise kohtu pretsedendiõigust. Isegi Riigikohtu otsused ei ole tsiviil- ja haldusajades alamal seisvatele kohtutele siduvad, kui tegemist ei ole samas vaidluses tehtud otsusega. Nõustuda tuleb aga sellega, et Inimõiguste Kohtu pretsedendiõigus annab juhtnööre, mida tuleks ka Eesti kohtutel otsuste tegemisel järgida. Inimõiguste Kohtu lahendid omavad olulist rolli EIÕK suhteliselt üldiste sätete tõlgendamisel. Eesti, kus õigust eraelu puutumatusele ja teisi inimõiguste valdkondi puudutav kohtupraktika alles kujuneb, jaoks on see kahtlemata olulise tähtsusega.

Eesti õiguspraktikas on Inimõiguste Kohtu otsuseid käsitatud juhtnööridena EIÕK tõlgendamiseks. Inimõiguste Kohtu otsustele kui inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni tõlgendamispraktikale on oma otsustes viidanud nii Riigikohus⁶³ kui alamal seisvad kohtud. Inimõiguste Kohtu otsuseid, millega on tuvastatud isiku inimõiguste rikkumine, on Riigikohus pidanud piisavaks aluseks siseriiklike otsuste ümbervaatamiseks kohtumenetluste taasavamise teel vaatamata asjaolule, et kehtivad menetlusnormid seda otseselt ette ei näe.⁶⁴ Seega on Inimõiguste Kohtu lahendid Eesti kohtute jaoks olulise tähtsusega ning neist juhitudakse kohtuotsuste tegemisel ka ilma selleks kohustava õigusnormita.

Õigust eraelu puutumatusele sisaldab ka Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta, mille art 7 näeb ette õiguse sellele, et austataks isiku õigust era- ja perekonnavalule, kodu ja edastatavate sõnumite

⁶¹ Eur. Court H. R. Tyrer v UK, Judgement of 25 April 1978. - Series A no 26.

⁶² R. Maruste. EIÕK staatuse Eesti õigussüsteemis. - Juridica, 1996, 9, lk. 478.

⁶³ vt. näit. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 24.12.2002.a otsus asjas nr 3-4-1-10-02 – RT III 2003, 2, 16.

⁶⁴ vt. Riigikohtu üldkogu 06.01.2004.a otsus asjas nr 3-3-2-1-04 - RT III 2004, 4, 36.

saladust.⁶⁵ Euroopa Liidu Põhiõiguste Hartast ei saa hetkel rääkida kui Eestile õiguslikult siduvast õigusaktist, kuna Põhiõiguste Harta muutub õiguslikult siduvaks alles Euroopa Liidu põhiseadusliku leppe jõustumisel. Samas sisaldab Põhiõiguste Harta põhimõtteid, mida Euroopa Liidu institutsioonid järgivad ka praegu. Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta art 51 tulenevalt on Harta rakendusala piiratum kui EIÕK oma. Põhiõiguste Harta sätteid kohaldatakse liidu institutsioonidele, organitele ja asutustele ning liikmesriikidele üksnes liidu õigusaktide kohaldamise korral. Seega jääb olulisimaks eraelu puutumatuse kaitseks tagavaks rahvusvaheliseks aktiks ka Eesti Vabariigi Euroopa Liiduga ühinemise järel EIÕK.

Lisaks nimetatud konventsioonidele kaitsevad mitmed rahvusvahelised õigusaktid ka eraelu üksikuid elemente. Näitena võiks siinkohal tuua juba nimetatud Euroopa Nõukogu konventsiooni nr 108 “Isiku kaitse konventsiooni isikuandmete automatiseeritud töötlemisel” ja Euroopa Liidu andmekaitse direktiivi 95/46/EÜ⁶⁶, mis kaitsevad eraelulisi isikuandmeid.

2.1.2. Siseriiklikud õigusaktid

Eraelu kaitstakse siseriiklikult nii avaliku õiguse kui eraõiguse normidega. Sõltuvalt sellest, kas tegemist on avaliku õiguse või eraõiguse normidega, kaitstakse eraelu puutumatust avaliku võimu või eraisikute tegevuse eest. Ajalooliselt vanem on eraelu kaitsmine avalik-õiguslikult, seda eriti konstitutsioonide tasandil.⁶⁷

Siseriiklikult kaitstakse õigust eraelule kõige kõrgemal tasemel Põhiseaduses. Põhiseaduse § 26 sätestab igaühe õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusele. Tegemist on väga üldise normiga, mis kaitseb õigust eraelule kui komplekset mõistet. Sätte üldisus ei ole aga antud juhul negatiivseks tunnuseks, vaid jätab võimaluse sisustada eraelu mõistet vastavalt muutustele ühiskonnas.

Võrreldes EIÕK art 8 kaitsealaga on Põhiseaduse § 26 kaitseala kitsam. See tuleneb sellest, et osa eraelu elemente, mida hõlmab EIÕK art 8 kaitseala, on Põhiseaduses kaitstud eraldi õigustena. Nii kaitseb Põhiseaduse § 18 au ja head nime, mida Inimõiguste Kohus on lugenud

⁶⁵ Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta. kättesaadav: <http://www.legaltext.ee>.

⁶⁶ Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. Official Journal of the European Communities No L281/31.

⁶⁷ S. Strömholm. Op. cit. (viide 5), lk. 85.

eraelu osaks, ning Põhiseaduse § 19 lg 1 üldist isikuõigust. Samas tuleb märkida, et üldise isikuõiguse ja õiguse eraelu puutumatusele piirid ei ole selged, mistõttu mitmed nende õiguste kaitseesemed võivad kattuda. Põhiseaduse § 26 ja § 19 kaitseala võiks pigem piiritleda nii, et see, mis ei mahu Põhiseaduse § 26 kaitsealasse kuulub § 19 kaitsealasse.

Eestis puudub eriseadus eraelu kaitseks, kuid õigusnorme, mis kaitsevad eraelu puutumatust või mõnda eraelu elementi riigi ja teiste isikute lubamatu sekkumise eest võib leida mitmetest seadustest. Õigust eraelule kui kompleksset mõistet kaitsevad näiteks juba mainitud Põhiseaduse § 26, KarS⁶⁸ § 157, KrMS⁶⁹ § 12 lg 1 p 2, § 214 lg 2 p 5, § 408¹, TsMS⁷⁰ § 8 lg 3 p 2, HKS⁷¹ § 19 lg 4, VÕS § 1046, lastekaitse seaduse § 13, jne. Nii võib kohus KrMS § 12 lg 1 p 2 ja TsMS § 8 lg 3 p 2 kohaselt oma istungi või osa sellest eraelu kaitseks kinniseks kuulutada ning VÕS § 1046 loeb isiku eraelu puutumatuse rikkumise õigusvastaseks tegevuseks.

Erinevaid eraelu elemente, millel edaspidi pikemalt peatume, kaitsevad näiteks: isikuandmete kaitse seadus⁷², andmekogude seadus⁷³, avaliku teenistuse seadus⁷⁴, kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus⁷⁵, jälitustegevuse seadus⁷⁶, julgeolekuasutuste seadus⁷⁷, KarS, avaliku teabe seadus⁷⁸, haldusmenetluse seadus⁷⁹ jne.

Nagu eelnevast eraelu õiguse allikate loetelust nähtub, võib õigust eraelule kaitsta nii materiaalsoõiguse normidega kui protsessinormidega. Eraelu puutumatuse instituut ei kuulu ühtegi konkreetseesse õiguse valdkonda. Eraelu kaitsvaid sätteid võib leida mitmetest õigusaktidest, mis reguleerivad eri eluvaldkondi. See pole aga üksnes Eestile omane eraelu kaitse mehhanism. Sellisel viisil kaitstakse eraelu enamikes riikides. Seda põhjusel, et sel viisil on eraelu puutumatuse eeltoodud põhjustel tagatud veelgi tõhusamalt ja samuti seetõttu, et

⁶⁸ RT I 2001, 61, 364; 2004, 7, 40; 46, 329; 54, 387; 56, 401.

⁶⁹ RT I 2003, 27, 166; 83, 558; 88, 590; 2004, 46, 329; 54, 387.

⁷⁰ RT I 1998, 43/45, 666; 2004, 30, 208; 46, 329.

⁷¹ RT I 1999, 31, 425; 96, 846; 2004, 46, 329.

⁷² RT I 2003, 26, 158; 2004, 30, 208.

⁷³ RT I 1997, 28, 423; 2004, 30, 204.

⁷⁴ RT I 1995, 16, 228; 2004, 22, 148; 29, 194.

⁷⁵ RT I 1997, 51, 824; 2003, 18, 102.

⁷⁶ RT I 1994, 16, 290; 2004, 2, 7; 46, 329.

⁷⁷ RT I 2001, 7, 17; 100, 643; 2002, 61, 375; 2003, 23, 147.

⁷⁸ RT I 2000, 92, 597; 2002, 61, 375; 63, 387; 2003, 25, 153; 26, 158.

⁷⁹ RT I 2001, 58, 354; 2002, 53, 336; 61, 375; 2003, 20, 117; 78, 527.

isikute eraelu ei pea olema kaitstud üksnes riigi vaid ka eraisikute eest. Viimase tagamine on aga riigi üleandeks.

2.2. Riigi positiivsed ja negatiivsed kohustused

Esialgselt kujutas õigus eraelu puutumatusele endast peamiselt riigi negatiivset kohustust, st kohustust mitte sekkuda isiku eraellu. Selliselt on õigus eraelu puutumatusele sõnastatud ka Põhiseaduses ja EIÕK. Õigus eraelule nagu ka mitmed teised inimõigused tagas kaitse riigi tegevuse eest, sest just riigi tegevuses nähti ohtu indiviidi eraelu puutumatusele. Kuna eraelu puutumatust on aja jooksul lisaks riigi tegevusele hakanud üha rohkem ohustama ka eraisikute tegevus, on riigile lisandunud eraelu puutumatuse tagamisel ka positiivsed kohustused. Õigust eraelule ei saa enam vaadelda üksnes õigusena olla jäetud teiste (era- või avalike isikute) poolt rahule, vaid ka kui riigi kohustust tagada tehniliste ja muude vahendite abil oma kodanikele privaatsuse kaitse.⁸⁰

Kaasaegsete rahvusvahelise ja konstitutsiooniõiguse suundumuste kohaselt tuleb indiviide kaitsta tegevuste eest, mis rikuvad inimõigusi ja seda isegi siis, kui seda teevad eraisikud. Sellised suundumused lähtuvad kohustusest tagada inimõiguste efektiivne kaitse. Inimõiguste kaitse normide efektiivne rakendamine tähendab, et nende normide kohaldamisel tuleb arvestada sotsiaalse konteksti muutust. Arvestades seda, et inimõigusi ohustab üha enam eraisikute tegevus, lasub riikidel ja rahvusvahelistel organisatsioonidel kohustus luua kaitse ka nende arenevate ohtude vastu.⁸¹

Kuigi nii Eesti Põhiseaduse kui EIÕK sätetest tulenevalt on riigi esmaseks kohustuseks mittesekkumine, võib nii Inimõiguste Kohtu praktika kui õiguskirjanduse põhjal asuda seisukohale, et Põhiseaduse § 26 ja EIÕK art 8 tulenevad riigile nii negatiivsed kui positiivsed kohustused. Mittesekkumise kõrval on järjest olulisemaks saanud see, et riik täidaks oma positiivseid kohustusi võttes vastu meetmeid, mis kindlustaks tema elanike eraelu puutumatuse.

⁸⁰ L. A. Rehof. Op. cit. (viide 11), lk. 194.

⁸¹ A. Clapham. Human Rights in the Private Sphere. Clarendon Press. Oxford. 1993, lk 178.

Rahvusvahelisel tasandil on riigi positiivne kohustus eraelu puutumatuse tagamisel otsesemalt sõnastatud kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti art 17 p 2, mis sätestab, et igal inimesel on õigus seaduse kaitsele isiklikku ja perekonnaellu vahelesegamise ning nende kallalekippumise eest.

Eestis tuleneb riigi kohustus kaitsta eraelu Põhiseaduse § 13 lg 1 sätestatud üldisest kaitseõigusest. Põhiseaduse § 13 lg 1 sätestab, et igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Selle õigusnormi kaitsehüvedeks on kõigi põhiõiguste kaitsehüved sh ka eraelu puutumatus.⁸² Põhiseaduse § 10 ja § 11 mainivad küll õigusi ja vabadusi, kuid ei nimeta neist ühtki konkreetselt. Need paragrahvid sisaldavad põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste tõlgendamise ja kohaldamise fundamentaalseid põhimõtteid ja seetõttu hõlmab nende toimeala kõiki põhiõigusi ja vabadusi.⁸³ Üldisest kaitseõigusest tulenevalt peab riik kaitsma isiku eraelu teiste isikute riivete eest. Tagamaks eraelu puutumatuse kaitset teiste isikute sekkumise ees, peab riik kehtestama õigusliku regulatsiooni ja kontrollimehhanismid. Inimõiguste Kohus on leidnud, et võimalusel on kohustus võtta meetmeid, et:

1. õigust saaks teostada tõhusalt;
2. õiguse teostamisse ei sekkuks teised eraisikud ja
3. eraisikud astuksid samme tagamaks, et teised isikud saavad seda õigust tõhusalt teostada.⁸⁴

Riigi positiivsed kohustused eraelu kaitsmiseks tulenevad ka EIÕK art 1, mis sätestab, et kõrged lepinguosaliselised tagavad igaühele, kes on nende jurisdiktsiooni all, käesoleva konventsiooni I osas määratletud õigused ja kohustused. Euroopa inimõiguste konventsiooni esimesse ossa kuulub ka eraelu puutumatust kaitsev art 8. Seega lasub ka Eesti Vabariigil EIÕK art 1 ja art 8 tulenevalt kohustus tagada oma elanike eraelu puutumatuse kaitse.

Kuigi õiguskirjanduses ja kohtupraktikas eristatakse riigi negatiivseid ja positiivseid kohustusi, ei ole nende kohustuste eristamine praktikas alati selgepiiriline. Teatud juhtudel on raske hinnata, kas riik peaks sekkuma, et täita oma positiivset kohustust, või rikuks ta oma

⁸² Vt. R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001.a eriväljaanne, lk 68.

⁸³ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kollegiumi 05.03.2001.a otsus asjas nr 3-4-1-2-01 – RT III 2001, 7, 73.

⁸⁴ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn.2002, lk 231.

tegevusega negatiivset kohustust mitte sekkuda isikute eraellu. Olematu positiivse kohustuse täitmine võib tähendada eraelu puutumatuse rikkumist mittesekkumise kohustuse täitmata jätmise tõttu. Negatiivsete ja positiivsete kohustuste eristamise probleeme on oma praktikas käsitanud nii Riigikohus kui Inimõiguste Kohus. Nii on Riigikohus mõõnnud, et vahejoont positiivse ja negatiivse kohustuse vahele on sageli keeruline tõmmata.⁸⁵ Inimõiguste Kohtu praktikast võib siinkohal näiteks tuua *Cossey vs. Ühendkuningriik*⁸⁶ kohtuasja, kus soovahetusoperatsiooni läbi teinud transseksuaal nõudis, et talle väljastataks sünnitunnistus, kus oleks kirjas tema uus sugu, kuid riik keeldus sellest. Ühendkuningriigi keeldumist võib tõlgendada kui kaebaja õigustesse sekkumata jätmist või siis kui positiivse kohustuse - võtta vastu seadus, mis võtaks arvesse kaebaja uut situatsiooni - täitmata jätmist.⁸⁷

Positiivsed kohustused on harva absoluutsed. Sellest tulenevalt lasub isiku kaebust lahendaval kohtul kaks ülesannet: kohus peab otsustama, kas riigil on positiivne kohustus teha midagi isiku eraelu puutumatuse kaitseks ning kui sellise kohustuse olemasolu on tuvastatud, siis tuleb määratleda kohustuse täpsed parameetrid.⁸⁸ Riigi positiivsete kohustuste kindlaks tegemist on Inimõiguste Kohus käsitlenud asjas *Rees v. Ühendkuningriik*⁸⁹. Kohus märkis otsuses järgmist: "et määrata, kas riigil lasub positiivne kohustus või mitte, tuleb tähelepanu pöörata ausale tasakaalule üksikisiku ja ühiskonna huvide vahel". Inimõiguste Kohtu antud juhtnöörid viitavad sellele, et eraelu puutumatuse rikkumist käsitavas vaidluses tuleb igal üksikul juhul arvestada ja hinnata avalikkuse ja indiviidi vastanduvaid huvisid ja otsustada kumb huvi on olulisem. Sageli ei sõltu otsustusõiguse ulatus mitte isiku õiguste tähtsustest, vaid nendest õigustest, millega see õigus põrkub.⁹⁰ Siin lasubki riigil kohustus kaaluda isiku õigust eraelule ja õigusi, millele õigus eraelule vastandub.

Inimõiguste Kohtu praktika põhjal saab järeldada, et vastanduvate huvide kaalumise õigus ja positiivse kohustuse olemasolu üle otsustamine on sageli jäetud liikmesriigile, kes tulenevalt riigis valitsevast sotsiaalsest olukorrast, on kõige pädevam otsustaja erinevate huvide õiglase

⁸⁵ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kollegiumi 05.03.2001.a otsus asjas nr 3-4-1-2-01 – RT III 2001, 7, 73.

⁸⁶ Eur. Court. H. R. *Cossey v. U. K.*, Judgement of 27 September 1990. - Series A. no 184.

⁸⁷ C. Warbick. The Structure of Article 8. - European Human Rights Law Review, Issue 3, 1998, lk. 35.

⁸⁸ C. Warbick. Op. cit. (viide 87), lk. 35.

⁸⁹ Eur. Court. H. R. *Rees v. UK*, Judgement of 17 October 1986. - Series A no 106.

⁹⁰ C. Ovey. The Margin of Appreciation and Article 8 of the Convention. – Human Rights Law Journal, Vol 19, No 1, 1998, lk 11.

tasakaalu üle. Õiguskirjanduses on samuti märgitud, et riigil peab olema suurem otsustusõigus, kui ta peab oma positiivsete kohustuste täitmiseks sekkuma eraisikute tegevusse.⁹¹ Inimõiguste Kohtu praktikast nähtub, et riikidele on jäetud avaram otsustusõigus positiivsete meetmete rakendamise osas siis, kui mingis küsimuses puudub Euroopas ühine seisukoht. Laia otsustusõiguse jätmine riigile eeltoodud küsimustes on põhjendatud, sest just need riigi teenistuses olevad isikud, kelle tegevuse läbi riik eksisteerib, näevad ja tunnetavad kõige lähemalt vastanduvate huvide kaalumisel tähtsust omavat valitsevat ühiskondlikku arvamust ja sotsiaalset keskkonda.

Riigi positiivset kohustust tagada oma elanikele õigus eraelu puutumatusele on Inimõiguste Kohus rõhutanud kaasuses *X ja Y vs Holland*⁹². Y oli vaimsete puuetega isik, kes tulenevalt oma puudest, ei saanud Hollandi seaduste järgi algatada kriminaalasja oma vägistaja B suhtes. Hollandi seaduste jägi algatati kriminaalasi vägistamisasjades üksnes kannatanu kirjutatud avalduse alusel. Y ei olnud puude tõttu võimeline avaldust kirjutatama ja seaduse lünga tõttu pääses B vastutusest.

Y väitis, et kohalik seadusandlus ei taga tema eraelu tunnustamist nagu seda nõuab art 8. Inimõiguste Kohus ja Komisjon nõustusid kaebusega. Oma otsuses leidis Inimõiguste Kohus, et kuigi art 8 peamiseks eesmärgiks on kaitsta indiviidi avaliku võimu sekkumise eest, ei kohusta see riiki üksnes hoiduma sellisest sekkumisest, vaid lisaks esmatähtsale negatiivsele tegevusele on riigil ka positiivne kohustus tagada era- ja perekonnaelu austamine. Inimõiguste Kohus märkis, et võimalused õiguse eraelule tagamiseks on erinevad. Selle juhtumi jaoks polnud riigi poolt kehtestatud tsiviilõiguslikud vahendid kohtu arvates piisavad. Inimõiguste Kohus pidas esinenud asjaoludel üksnes kriminaalseadust adekvaatseks vahendiks kaitsmaks eraelu olulist osa. Kuna Hollandi kriminaalseadus ei pakkunud ei praktilist ega efektiivset kaitset, siis oli tegemist art. 8 rikkumisega. Riik ei täitnud oma positiivset kohustust tagada eraelu puutumatust.⁹³

⁹¹ A. Clapham. Op. cit. (viide 81), lk 211-222.

⁹² Eur. Court H. R. X and Y v. The Netherlands, Judgement of 26. March 1985. - Series A no 91.

⁹³ Eur. Court H. R. X and Y v. The Netherlands, Judgement of 26. March 1985. - Series A no 91.

Lisaks *X and Y v Holland* kohtuasjale võib siinkohal näiteks tuua ka kohtuasja *Airey vs Irimaa*⁹⁴ Nimetatud asjas leidis Airey, et Iirimaa on rikkunud tema õigust eraelule sellega, et Iirimaa seadused ei võimaldanud talle õigusabi saamiseks materiaalselt abi. Nimelt oli Airey pidanud kannatama oma vägivaldse abikaasa kuritarvitusi, sest õigusabi kallidus ja väike sissetulek ei võimaldanud tal palgata esindajat abielu lahutamiseks kohtus. Iirimaa seadused ei näinud ette õigusabi tagamist selliseks kohtuvaidluseks ja seetõttu ei olnud tagatud avaldaja õigus pöörduda kohtusse oma õiguste kaitseks. Euroopa Inimõiguste kohus leidis, et Iirimaa on rikkunud Airey õigust eraelule, jättes täitmata oma positiivsed kohustused.

Nii *X ja Y vs Holland* kui *Airey v Irimaa* kaasustest nähtub, et riik võib vastutada isiku eraelu puutumatuse rikkumise eest ka siis, kui tegelikkuses on isiku õigust eraelule rikkunud eraisik. Seda juhul, kui riik pole oma tegevusega taganud indiviidile kaitset eraisikute tegevuse eest. Andrew Clapham kasutab riigi vastutuse tuvastamiseks “juhul kui” vormelit. Clapham leiab, et riigi vastutuse tuvastamiseks tuleb küsida, kas juhul, kui eraelu riivavat tegevust keelav seadus oleks olemas olnud, poleks inimõigusi rikutud.⁹⁵ Clapham'i seisukohast tulenevalt vastutab riik siis, kui tema tegevusetuse ja eraelu rikkumise vahel on põhjuslik seos. Riik ei saa vastutada siis, kui ta on omalt poolt kõik vajaliku teinud, kuid vaatamata sellele on isiku eraelu puutumatust kolmandate isikute poolt rikutud ega siis, kui ka riigi tegevus poleks suutnud eraelu rikkumist ära hoida. Clapham märgib, et riik ei ole vastutav ega pea hüvitama kahju eraisiku poolt iga toimepandud inimväärikuse rünnaku eest. Riik peab vastutama üksnes siis, kui ta ei ole täinud oma positiivset kohustust tagada EIÕK õiguste kaitse kõigile tema jurisdiktsiooni all olevatele isikutele.⁹⁶

2.3. Subjektid

Eraelu puutumatuse kaitseala määratlemisel omab tähtsust ka eraelu puutumatuse subjektide ring. Kellel on õigus eraelu puutumatusele? Kas üksnes inimestel või ka juriidilistel isikutel? Kas isikute õigust eraelu puutumatusele peab austama üksnes riik või lasub selline kohustus ka eraisikutel.

⁹⁴ Eur. Court. H. R. *Airey v Ireland*. Judgement of 9 October 1979. - Series A, Vol 32, (§ 33, p 17).

⁹⁵ A. Clapham. Op. cit (viide 81), lk 196.

⁹⁶ A. Clapham. Op. cit. (viide 81), lk 215.

2.3.1. Õigustatud subjektid

Põhiseadus ja EIÕK ei märgi otseselt, kas õiguse eraelu puutumatusel subjektideks on nii juriidilised kui füüsilised isikud või üksnes viimased. Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 9 lg 2 sätestab, et põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused laienevad juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega. Tuvastamaks, kes on õiguse eraelule subjektid, tuleb leida vastus küsimusele, kas nimetatud õiguse kuulumine juriidilistele isikutele on kooskõlas selle õiguse olemusega. Vastus küsimusele õiguse eraelu puutumatusel lainemisest juriidilistele isikutele on pigem eitav. Kuigi eraelu teatud elemendid võivad kuuluda ka juriidilistele isikutele, ei ole juriidiliste isikute puhul ilmselt võimalik rääkida näiteks nende moraalsest ja füüsilisest puutumatusest. Lähtudes sõna “eraelu” tähendusest eesti keeles võib samuti väita, et seda sõna ei saa kasutada juriidiliste isikute puhul. Eraelu saab olla üksnes inimesel mitte aga juriidilisel abstraktsioonil. Samale seisukohale on asutud ka Põhiseaduse kommentaarides, kus leitakse, et Põhiseaduse § 26 kaitseala ei laiene juriidilistele isikutele, sest perekonna- ja erasfäär iseloomustab vaid füüsilisi isikuid.⁹⁷

Põhiseaduses sätestatud õigus eraelule ei laiene seega juriidilistele isikutele. Kuid kas sama saab väita ka EIÕK rakendusala kohta? EIÕK art 34 kohaselt võib Inimõiguste Kohus võtta vastu avaldusi igalt isikult, valitsusväliselt organisatsioonilt ja isikute grupilt, kes väidavad, et nad on käesolevas konventsioonis ja selle juurde kuuluvates protokollides sätestatud õiguste rikkumise ohvriks ühe Kõrge Lepinguosalise poolt. EIÕK art 34 ei välista seega, et konventsioonis sätestatud õiguste rikkumise ohvriks saab olla ka juriidiline isik. Inimõiguste Kohus on art 8 kohaldamist juriidilistele isikutele käsitanud asjas *Colas Est ja teised vs Prantsusmaa*.⁹⁸ Nimetatud kohtuasjas väitis juriidiline isik, et nende bürooruumides teostatud läbiotsimistega on rikutud art 8 sätestatud õigust kodu puutumatusel. Inimõiguste Kohus asus seisukohale, et teatud juhtudel on ka juriidilistel isikutel õigus art 8 tagatud hüvedele. Kohus märkis, et lähtudes konventsiooni dünaamilise tõlgendamise põhimõttest on kätte jõudnud aeg, mil art 8 õigused on kohaldatavad ka äriühingu ruumide kaitseks. Seega on Inimõiguste Kohus leidnud, et õiguse kodu puutumatusel õigustatud subjektideks saavad olla ka juriidilised

⁹⁷ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn. 2002, lk 227.

⁹⁸ Eur. Court H. R. *Colas Est and Others v. France*. Judgement of 16 April 2002.- Reports of Judgments and Decisions 2002-III.

isikud. Õiguse eraelu puutumatusele kohaldamist juriidilistele isikutele ei ole Inimõiguste Kohus oma otsustes seni käsitanud. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et EIÕK artikkel 8 peab silmas isiklikku (*personal*) eraelu. Siin pole tegemist äri- või valitsemissaladustega.⁹⁹ Inimõiguste Kohtu senise EIÕK art 8 kohaldamise praktika ja EIÕK art 34 tõlgendamisel on oluline arvestada, et osa EIÕK sisalduvaid õigusi, näiteks õigus elule, saavad olla omased üksnes inimesele ja et EIÕK art 8 hõlmab peale õiguse eraelule ka teisi õigusi. See, et juriidilisel isikul on õigus kodu puutumatusele ei tähenda, et tal oleks ka õigus eraelu puutumatusele. Arvestades eelpool viidatud lahendit ei saa siiski välistada, et eraelu teatud elementide osas võivad ka juriidilised isikud kunagi õigustatud subjektideks osutada.

Oma seisukohta EIÕK art 8 rakendusala kohta on oma otsustes väljendanud Euroopa Ühenduse Kohus. *Hoechst vs Komisjon*¹⁰⁰ ja *Dow vs Komisjon*¹⁰¹ asjades leidis Euroopa Ühenduse Kohus, et konventsiooni art. 8 ei ole kohaldatav juriidiliste isikute puhul. Selle artikli kaitseala puudutab inimese isikliku vabaduse arengut ja seetõttu ei tohi seda laiendada äriettevõtetele. Kohus märkis, et selles küsimuses puudub ka Inimõiguste Kohtu praktika. Euroopa Ühenduse Kohus jäi EIÕK art 8 rakendusala suhtes samale seisukohale ka 2002.a tehtud otsuses asjas *Roquette Frères SA vs Komisjon*¹⁰²

Kohtupraktika ja õiguskirjanduse pinnalt võib teha järelduse, et õiguse eraelu puutumatusele õigustatud subjektideks saavad olla üksnes füüsilised isikud. Tegemist on õigusega, mis ei ole omane juriidiliste isikute olemusele.

Õiguse eraelule õigustatud subjektideks on kõik inimesed olenemata nende rahvusest või kodakondsusest. Selline põhimõte tuleneb Põhiseaduse § 9 lg 1, mille kohaselt on Põhiseaduses loetletud kõigi ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel. Seega on

⁹⁹ D. Eady. A Statutory Right to Privacy. – European Human Rights Law Review. Issue 3. 1996, lk. 249.

¹⁰⁰ 21 September 1989 in *Hoechst v. Commission* (Joined Cases 46/87 and 227/88 [1989] European Court Reports (ECR) 2859)

¹⁰¹ 17 October 1989, *Dow Benelux v. Commission* (Case 85/87 [1989] ECR 3137, paragraphs 28-30) and *Dow Chemical Ibérica and Others v. Commission* (Joined Cases 97-99/87 [1989] ECR 3165, paragraphs 14-16).

¹⁰² Judgment of the Court of 22 October 2002. *Roquette Frères SA v Directeur général de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes*, and *Commission of the European Communities*. European Court reports 2002 Page I-09011.

õiguse eraelu puutumatusele õigustatud subjektideks kõik Eesti Vabariigi territooriumil viibivad inimesed.

2.3.2. Kohustatud subjektid

Õiguse eraelu puutumatusele kui põhiõiguse kohustatud subjektiks on riik. Riigil lasub kohustus austada isikute eraelu hoidudes sellesse lubamatult sekkumast ja tagades vastavate regulatsioonide kehtestamisega selle kaitse.

Pärast Teist Maailmasõda olid EIÕK loojad mures just üksikisiku huvide kaitse pärast valitsuse või ametnike sekkumise eest,¹⁰³ mistõttu EIÕK loomisel oli õiguse eraelu puutumatusele eesmärk kaista isikuid riigi tegevuse eest. Praeguseks on olukord oluliselt muutunud, sest palju ohte inimeste eraelu puutumatusele tuleneb teistelt eraisikutelt ja organisatsioonidelt. Faktilise olukorra muutus tingis ka õigusliku regulatsiooni muutmise ja täiendamise. Kuna riigil lasus kohustus tagada isikute eraelu kaitse, pani riik eraõiguslike regulatsioonidega ka eraisikutele kohustuse austada teiste isikute õigust eraelule. Õigus eraelule ei tähenda tänaseks seega kaitset üksnes avaliku võimu, vaid ka eraisikute ja organisatsioonide tegevuse eest. Rehof väidab, et tuleb eristada kahte erinevat eraelu kaitse vormi. Esimene neist on traditsiooniline üksikisiku kaitse avaliku võimu eest. Teine aga on kaitse eraisikute (näit. naabrid, tööandjad, poepidajad jne.) eest.¹⁰⁴ Tuleb nentida, et viimati nimetatu on muutunud isegi aktuaalsemaks kui kaitse riigi sekkumise eest. On selge, et isikute õigust eraelule rikuvad ka eraisikute andmebaasid ja jälgimine teiste eraisikute poolt. Tööandjad võivad sama palju eraellu sekkuda, kui riigiametnikud paigaldades töökohtadele kaameraid, lugedes töötajate e-kirju ja nõudes töötajatelt eraeluliste andmete avaldamist.

Eraelu puutumatuse kaitse tagamist eraisikute tegevuse eest on rõhutanud ka Euroopa Nõukogu. Euroopa Nõukogu resolutsioonis nr 428 (1970) on väljendatud seisukohta, et õigus privaatsusele, mis on tagatud EIÕK artikliga 8 ei pea kaitsma indiviidi üksnes avaliku võimu sekkumise eest, vaid ka eraisikute, sealhulgas meedia sekkumise eest. Sama seisukohta jagab ka Inimõiguste Kohus. Asjas *X and Y vs Holland* leidis Inimõiguste Kohus sisuliselt, et indiviide tuleb kaitsta ka teiste indiviidide eest, kui nende tegevus ohustab konventsiooniga tagatud

¹⁰³ D. Eady. Op. cit. (viide 99), lk. 249.

¹⁰⁴ L. A. Rehof. Op. cit. (viide 11), lk. 194.

õigusi. Seisukoht, et eraelu puutumatust tuleb kaitsta ka eraisikute tegevuse eest, on praeguseks rahvusvaheliselt aktsepteeritud.

Vaatamata sellele, et õigust eraelu puutumatusele peavad austama nii eraisikud kui riik, on neil subjektidel olulised erinevused. Oluline on eristada Põhiseadusest ja EIÕK tulenevat õigust eraelule ja siseriiklikest, eraõiguse valdkonda kuuluvatest õigusaktidest tulenevat eraelu kaitset. Põhiseaduses sätestatud õiguse eraelu puutumatusele kohustatud subjektideks on Põhiseaduse § 14 tulenevalt riik ja kohalikud omavalitsused. Eraõiguslikud isikud, kellele riik on delegeerinud avalik õiguslike ülesannete täitmise on samuti põhiõiguste kohustatud subjektiks. Riigil, kui õiguse eraelu puutumatusele kohustatud subjektil on nii negatiivne kohustus mitte sekkuda isikute eraellu kui positiivne kohustus tagada isikute eraelu kaitse.

Eraelu puutumatuse kaitse eraisikute sekkumise eest tagatakse eraõiguse valdkonda kuuluvate õigusaktidega. Eraisikud on muutunud kohustatud subjektideks läbi riigi positiivse kohustuse tagada eraelu kaitse. Põhiseaduse ja EIÕK mõju kolmandatele isikutele käsitleb nn kolmikmõju (*Drittwirkung*) teooria. Põhiõiguste kolmikmõju teooria aluseks on seisukoht, et põhiõigused ei ole üksnes indiviidi subjektiivsed õigused, vaid ka konstitutsioonilise korra põhimõtted. Nimetatud teooria toetajad leiavad, et konstitutsioonilise korra põhimõtteid peavad järgima nii avalik võim kui eraisikud.¹⁰⁵ Eraisikute omavahelisi suhteid mõjutab riigi positiivne kohustus tagada eraelu puutumatuse kaitse. Ollakse seisukohal, et EIÕK ei ole otsekohaldatav eraõiguslikele suhetele, vaid omab eraõiguslikele suhetele kaudset mõju. Positiivne kohustus ei kohusta riiki eemaldama takistusi ja tagama inimõiguste kaitseks vastav õiguskord üksnes riigi tegevuse eest, vaid ka indiviidide omavaheliste suhete sfääris.¹⁰⁶ Riik muudab eraisikud õiguse eraelu puutumatusele kohustatud subjektideks peamiselt läbi seadusandliku tegevuse. Nii võimaldavad näiteks VÕS § 1043 ja § 1046 nõuda kahju eraelu puutumatuse rikkumise eest eraisikutelt. Nimetatud sätetest tuleneb eraisikutele kohustus hoiduda sekkumast teiste isikute eraellu. Eraisikutel kui õiguse eraelule kohustatud subjektidel on üksnes negatiivne kohustus mitte sekkuda teiste isikute eraellu.

Mõned õigusteadlased on siiski arvamisel, et ka eraisikud omavad inimõiguste kontekstis õigusi ja kohustusi ja seetõttu tuleb neid pidada teatud ulatuses rahvusvahelise õiguse

¹⁰⁵ B.L Ruiz. Op. cit. (viide 6), lk 302-303.

subjektideks.¹⁰⁷ Sellise mõttesuuna esindajad leiavad, et EIÕK artiklit 8 võib tõlgendada nii, et viide “avalikule” sama artikli lõikes 2 ei takista 1. lõike kohaldamist nii riigi kui eraisikute tegevusele. Sellise tõlgenduse korral on säte siseriiklikult otseselt siduv ka eraisikutele.¹⁰⁸ Üheks kõnealuse suuna esindajaks on Jacques Velu, kes väidab, et EIÕK art. 8 on siduv ka kolmandatele isikutele.¹⁰⁹

Juhul kui EIÕK art 8 tõlgendada nii, et see hõlmab ka eraisikute poolt toimepandud eraelu rikkumisi, viib see järgmistele järeldustele:

1. Rahvusvahelisel tasandil on riik kohustatud mitte sekkuma indiviidide privaatsusesse ja looma toimiva ja efektiivse süsteemi (legislatiivse, administratiivse ja jurisdiktsioonilise) indiviidide privaatsuse kaitseks;
2. Rahvuslikul tasandil saab riigis, kus konventsioon on otsekohaldatav, EIÕK art 8 kasutada rahvuslikes kohtutes eraisikute kaebustes eraisikute vastu.¹¹⁰

Kohtupraktika viimati nimetatud seisukohti ei toeta. Hetkel on õiguse eraelu puutumatusele adressaadiks riik. Eraõiguslikud isikud on õiguse eraelu puutumatusele kohustatud subjektideks üksnes läbi kolmikmõju teooria, kui riik on neile seadustega pannud kohustuse mitte sekkuda teiste isikute eraellu.

2.3.3. Avaliku elu tegelased

Õiguse eraelu puutumatusele subjektide seas tuleb eristada teatud kategooriat inimesi, kelle õigus eraelu puutumatusele on piiratum kui teistel isikutel ning kelle eraelu kaitstakse teatud erisustega. Sellisteks isikuteks on inimesed, kelle eraelu huvitab üldsust teatud põhjustel rohkem kui teiste inimeste eraelu ja kelle eraellu sekkumine on lubatav rohkematel juhtudel, kui tavaliste isikute puhul. Need on inimesed, kellest räägitakse kui avaliku elu tegelastest.

Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee on avaliku elu tegelasi defineerinud järgmiselt: “Avaliku elu tegelased (*public figures*) on isikud, kes on avalikus teenistuses ja/või kasutavad

¹⁰⁶ B. L. Ruiz. Op. cit. (viide 6), lk 307-308.

¹⁰⁷ A. Clapham. Op. cit. (viide 81), lk 94.

¹⁰⁸ A. Clapham. Op.cit. (viide 81), lk 214.

¹⁰⁹ J. Velu. The European Convention on Human Rights and the Right to Respect for Private Life, the Home and Communications. – Privacy and Human Rights. Edited by A.H. Robertson. Manchester University Press. 1973, lk 20.

avalikke ressursse ja, laiemalt väljendudes, kõik need isikud, kes mängivad rolli avalikus elus, olgu see siis poliitika, majandus, kunst, sotsiaalsfäär, sport või mis tahes muu valdkond”.¹¹¹ Dean Prosser räägib isikust, kelle tegevusest, afäärdest ja iseloomust inimesed on huvitatud tema saavutuste, kuulsuse, eluviisi või elukutse tõttu ning kellest seepärast saab avaliku elu tegelane (“*public personage*”). Nendele “maailma lava vabatahtlikele näitlejatele” lisab ta grupi inimesi, kes saavad rohkem või vähem ajutiselt “avalikuks” kas siis tahtlikult või mitte, kuna nad on seotud millegagi, mida avalikkus peab uudiseks või mis lõbustab publikut.¹¹²

Saksa kohtuotsustes ja õiguskirjanduses on avaliku elu tegelase mõiste üle laialdaselt diskuteeritud. Katse süstematiseerida avaliku elu tegelasi on teinud prof. Neumann-Duesberg, kelle vaateid on aktsepteerinud ka Saksa Ülemkohus. Prof. Neumann-Duesberg eristab absoluutseid ja suhtelisi nüüdisajaloo isikuid. Esimesse kategooriasse kuuluvad kroonitud pead ja kõrged riigitegelased, ühesõnaga inimesed, kes jäävad ajaloolaste huviorbiiti ka pärast lahkumist. Nende õigus eraelu puutumatusele on piiratud. Avalikustamise piirid seab antud juhul üldsuse legitiimne vajadus olla informeeritud. Ainult suhteliselt nüüdisajalukku kuuluvad on isikud, kes tahtlikult või tahtmatult mõnest sündmusest või tegevusest osavõtu tõttu äratavad rahva huvi. Nende eraelu ohverdatakse ainult seoses faktidega, mis annavad neile nüüdisajalukku kuuluva isiku positsioon ja seda niikaua, kuni neid nende faktidega seostatakse.¹¹³

Avaliku elu tegelase mõiste ja nende õigusega eraelu puutumatusele on tegelenud nii Inimõiguste Kohus kui Eesti Kohtud. Kohtuasjas *Tammer vs Eesti*¹¹⁴ väitis kaebaja esindaja, et Vilja Laanaru on avaliku elu tegelane ning seetõttu ajakirjanduse kõrgendatud kriitika ja tähelepanu all. Laanarul on olnud iseseisev roll Eesti poliitilises elus, sest siseministri nõunikuna oli tal kõrge ja mõjukas positsioon, samuti oli ta aktiivne ühiskonnategelane ja populaarse ajakirja toimetaja. Asetades ennast salajase lindistamise skandaali keskmesse, püüdis Laanaru saada täiendavat avalikkuse tähelepanu. Inimõiguste Kohus ei nõustunud kaebaja väidetega, põhjendades seda sellega, et selleks ajaks, kui ilmus Vilja Laanaru tegevust

¹¹⁰ A. Clapham. Op. cit. (viide 81), lk 212.

¹¹¹ Right to privacy. Resolution 1165 (1998). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. lk. 2.

¹¹² S. Strömholm. Op. cit. (viide 5), lk. 69.

¹¹³ S. Strömholm. Op. cit. (viide 5), lk. 70.

¹¹⁴ Eur. Court. H. R. Tammer v Estonia. Judgement of 06 February 2001. - Reports of Judgments and Decisions 2001-I.

kajastav artikkel, oli ta riigiteenistusest lahkunud ja tema eraelu ei olnud küsimuste hulgas, mis oleks avalikkust mõjutanud. Inimõiguste Kohus on avaliku elu tegelase mõistet käsitanud seega küllaltki kitsalt sidudes selle isiku poolse avaliku funktsiooni täitmisega. Inimõiguste Kohus on avaliku elu tegelase mõistet sidunud avaliku funktsiooni täitmisega ka teistes kohtuasjades.¹¹⁵ Arvestades, et avaliku elu tegelase õigus eraelu puutumatusele on piiratum kui nõ tavalisel isikul, on avaliku elu tegelase mõiste kitsas määratlus igati põhjendatud.

Riigikohtu tsiviilkolleegium on avaliku elu tegelaseks lugenud ministrit, leides et minister teostab täidesaatvat riigivõimu ning seetõttu on õigustatud üldsuse kõrgendatud huvi nii tema isiksuse kui ka tema poliitilise ja ametialase tegevuse vastu.¹¹⁶ Poliitiku käsitlemine avaliku elu tegelasena ühtib ka eelpool toodud Inimõiguste Kohtu seisukohtadega.

Avaliku elu tegelase mõiste erineb riigiti. Kõik oleneb sellest, mida rahvas peab uudiseks, mis teda huvitab ja kui suur see huvi on. Kõik see on seotud ka rahvusliku eripäraga. Sellest tulenevalt võib isik ühes riigis kuuluda avaliku elu tegelaste hulka, teises riigis aga mitte. Inimõiguste Kohus on seisukohal, et õigusaktidest peab nähtuma, keda peetakse avaliku elu tegelaseks ja keda mitte. See on vajalik selleks, et isik teaks, millist käitumisviisi valida. Isik peab Inimõiguste Kohtu arvates täpselt teadma, millal tema tegevus kuulub kaitstud sfääri ja millal see kuulub sfääri, kus ta peab arvestama teiste isikute, eriti ajakirjanduse, sekkumisega.¹¹⁷ Eesti õigusaktides ei leidu avaliku elu tegelase definitsiooni, mistõttu võib tõusetuda küsimus, kas Eesti on täitnud positiivse kohustuse tagada eraelu puutumatuse kaitse. Riigikohtu osundatud otsuse alusel võib küll väita, et poliitikud on avaliku elu tegelased, kuid teiste isikute osas ei ole võimalik toetuda ka kohtupraktikale.

Nii õiguskirjanduses kui kohtupraktikas on asutud seisukohale, et avaliku elu tegelased on teatud ulatuses kaotanud õiguse “olla jäetud üks” ja seoses oma positsiooniga ühiskonnas on nad nõ ära andnud osa õigusest eraelule. Kuigi avaliku elu tegelaste õigus eraelule on piiratum kui tavalistel inimestel, on seoses tehnika arengu ja ajakirjanduse tegevusega hakatud üha enam tähelepanu pöörama avaliku elu tegelaste eraelu kaitsmisele. Seda eriti pärast printsess Diana

¹¹⁵ vt. Eur. Court. H. R. Hannover v. Germany. Judgement of 24. June 2004. – ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

¹¹⁶ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30. oktoobril 1997. a otsus asjas nr 3-2-1-123-97 – RT III 1997, 31/32, 337.

juhtumit.¹¹⁸ Avaliku elu tegelase staatus ei võta isikult õigust eraelu puutumatuse kaitsele, küsimus on vaid selles, millises ulatuses on avaliku elu tegelase eraelu kaitstud ja millises ulatuses on ta sellest seoses oma staatusega ilma jäetud.

Avaliku elu tegelaste eraelu puutumatuse ulatust on käsitanud nii Inimõiguste Kohus kui Eesti kohtud. Inimõiguste Kohtus arutlusel olnud asjas *Lingens vs Austria*¹¹⁹ tõusetus küsimus, kas poliitikul on samasugune õigus eraelule, kui tavalisel inimesel. Inimõiguste Kohus leidis, et poliitiku tegevuse kajastamise piirid on laiemad kui eraisiku puhul. Poliitiku, kes teadlikult esitleb end avalikkuse ees, tegevuse käsitlemisel on ka ajakirjandusel rohkem lubatud ja poliitik peab olema tolerantsem kui tavaline inimene. Riigikohus on samuti seisukohal, et kuna näiteks minister avaliku elu tegelasena on end ise seadnud üldsuse erilise tähelepanu alla, tuleb tema õiguste riive hindamisel seda arvestada.¹²⁰

Viru Ringkonnakohtus leidis 4. aprilli 2002.a otsuses, et tavalise kodaniku eraelu kajastamine massiteabevahendis on kodaniku eraellu sekkumine ja ei saa olla avalikkuse põhjendatud huvi objektiks.¹²¹ Seega kinnitab Eesti kohtupraktika seisukohta, et eraelu rikkumise hindamisel on oluline, kas riivatud on nn tavakodaniku või avaliku elu tegelase õigust eraelu puutumatusele. Avaliku elu tegelane peab taluma suuremat tähelepanu oma isiku ja eraelu vastu. Seetõttu võib samasisulise informatsiooni avaldamine tavakodaniku ja avaliku elu tegelase kohta olla esimesel juhul eraelu rikkumine, kuid teisel juhul mitte. Eraelu kaitse ulatus ei sõltu üksnes seda rikkuva tegevuse iseloomust, vaid ka eraelu õiguse subjektist.

Kuigi avaliku elu tegelaste õigus eraelule on kitsam kui nõ tavalistel isikutel, ei tähenda see siiski, et avaliku elu tegelastel ei oleks üldse õigust eraelule. Ka avaliku elu tegelaste eraellu sekkumine on lubatav teatud piirideni. Avaliku elu tegelaste eraelu kajastamisel tuleb hinnata eelkõige seda, millist tähtsust omab nende kohta avaldatav info ühiskonnale. Nii leidis Inimõiguste Kohus *Lingens vs Austria* otsuses, et ilmselge ei ole näiteks see, et üldsus peaks teadma, et poliitik kuulub seksuaalvähemuste hulka. Andmeid poliitiku seksuaal ja eraelu kohta

¹¹⁷ Eur. Court. H. R. Hannover v. Germany. Judgement of 24. June 2004.

¹¹⁸ vt. Right to Privacy. Resolution 1165 (1998). Parliamentary Assembly of the Council of Europe.

¹¹⁹ Eur. Court H.R. Lingens v. Austria. Judgement of 08. July 1986. – Series A, No 103.

¹²⁰ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 30. oktoobril 1997. a otsus asjas nr 3-2-1-123-97.- RT III 1997, 31/32, 337.

¹²¹ Viru Ringkonnakohtu 4. aprilli 2002.a otsus tsiviilasjas nr II-2-126/02. – kättesaadav arvutivõrgus: <http://kola.just.ee/>

võib tema nõusolekuta avaldada üksnes siis, kui see on otseselt seotud tema võimega efektiivselt täita oma ülesandeid ja esindada oma valijaid.¹²² Kohtuasjas *von Hannover vs Germany*, mis puudutas Monaco printsess Caroline von Hannover'i eraelu kajastavate fotode avaldamist nn kollases pressis, möönis Inimõiguste Kohus, et teatud juhtudel on avalikkusel õigus olla informeeritud asjaoludest, mis ulatuvad avaliku elu tegelaste eraellu, kuid rõhutas samas, et avaliku elu tegelaste eraelu puudutava info avaldamine on lubatav üksnes siis, kui see omab tähtsust ja mõju avalikku huvi puudutavas diskussioonis. Inimõiguste Kohus märkis, et oluline on teha vahet faktidel, mis võivad aidata kaasa debatile demokraatlikus ühiskonnas ja mis puudutavad poliitikute poolt nende ülesannete täitmist, ajakirjanduses kajastamisel ja faktide, mis puudutavad üksnes isiku eraelu, avaldamisel.¹²³

Seega tuleb avaliku elu tegelaste eraelu puutumatuse piirangute puhul teha vahet nende piirangute eesmärgil. Sekkumine avaliku elu tegelaste eraellu on põhjendatud, kui tegemist on infoga, mis puudutab selle isiku poolt mingi avaliku ülesande täitmist ja omab tähtsust avalikus diskussioonis. Avaliku isiku eraelu kajastava info avaldamine ei ole lubatud, kui avaldatav info puudutab üksnes isiku eraelu ning selle eesmärgiks on üldsuse uudishimu rahuldamine ja majandusliku kasu teenimine.

2.4. Õiguse eraelule kitsendused

Õigus eraelule nagu enamus inimõigusi ei ole absoluutne. Üldise heaolu tagamiseks peab riik sekkuma indiviidide eraellu. Ühiskonna efektiivseks eksisteerimiseks vajab riik ülevaadet oma liikmete tegevuste ja andmete kohta. Mida rohkem riik inimestest teab, seda lihtsam on tal üldsust kaitsta. Kui riik jälgiks inimesi, siis ta teaks paremini nende plaanidest-kavatsustest ja suudaks üldsust kahjustavat tegevust ära hoida. Samuti vajavad inimesed sotsiaalseks suhtlemiseks informatsiooni üksteise kohta.

Riik sekkub isikute eraellu keelustades või karistades teatud tegevusi, mis tegelikkuses puutuvad vaid isikusse endasse. Sellisteks tegevusteks on näiteks enesetapu sooritamine,

¹²² P. Jones. Op. cit. (viide 27), lk 292.

¹²³ Eur. Court. H. R. von Hannover v. Germany. Judgement of 24. June 2004. – ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

narkootikumide tarvitamine, kiivri ja turvavöö mittekasutamine. Kaasaegses riigis muutub individuaalne enesemääratlemine üha piiratumaks, sest riik põhjendab oma suurenevat sekkumist sotsiaalse vajadusega ja teiste isikute õiguste kaitsega. Tüüpiliseks näiteks on siin ka suitsetamisvastased seadused.¹²⁴

Tagamaks tasakaalu ühiskonna ja eraisiku huvide vahel näeb nii Põhiseadus kui EIÕK ette võimalused eraellu sekkumiseks. Indiviidi eraelu kaitse ja ühiskonna huvide vahel eksisteerib alati konflikt, kuid eraelu kaitse ei ole selles konfliktis automaatne “trump” – seda tuleb kaaluda teiste oluliste inimvajaduste ja –väärtustega.¹²⁵ Eraelu õiguse piirangud on ühiskonna eksisteerimiseks vajalikud ja eraelu kaitsmisel on tähtis nendele tähelepanu pöörata. Eraelu puutumatuse rikkumisest saab rääkida üksnes siis, kui eraellu on sekkunud lubatud piire ületades.

Tuvastamaks, kas riik on rikkunud isiku õigust eraelu puutumatusele, on nii Inimõiguste Kohtul kui Eesti kohtutel välja kujunenud kontrolliskeem. Alustuseks peavad kohtud tegema kindlaks, kas riik on üldse sekkunud isiku eraellu, st kas riik on oma tegevuse või tegevusetusega piiranud isiku õigust eraelule. Sekkumise tuvastamise aluseks on riigi negatiivse või positiivse kohustuse olemasolu ja selle kohustuse täitmata jätmine. Pärast õiguse eraelule piirangu kindlaks tegemist tuleb eraelu rikkumise kindlaks tegemiseks kontrollida järgmisi asjaolusid:

1. piirangu õigusliku aluse olemasolu;
2. piirangu vastavust selle legitiimsele eesmärgile;
3. piirangu proportsionaalsust selle legitiimse eesmärgiga;

Isiku eraellu sekkumine on õiguspärane siis, kui riik on oma tegevuses täitnud eeltoodud tingimusi. Ükskõik millise tingimuse täitmata jätmisel on tegemist õiguse eraelu puutumatusele rikkumisega.

¹²⁴ M. Nowak. Op. cit. (viide 15), lk 88-89.

¹²⁵ P. A. Baird. Registries, Record Linkage, and Research in Genetics: Protecting Privacy. Human DNA: Law and Policy. International and Comparative Perspectives. Kluwer Law International. The Hague – London – Boston, lk 169.

2.4.1. Piirangu õiguslik alus

Põhiseaduse § 26 ja EIÕK artikli 8 sõnastusest nähtub, et eraellu võib sekkuda üksnes siis, kui seda võimaldab seadus. Siinkohal tekib küsimus, kas tegemist peab olema seadusega formaalses tähenduses või piisab materiaalsest seadusest. Inimõiguste Kohus on mitmetes kaasustes väljendanud selgelt seisukohta, et EIÕK tähenduses ei pea olema tegemist seadusega formaalses mõttes. Õigust eraelule piirav õigusakt peab lihtsalt vastama teatud nõuetele¹²⁶ ja tegemist võib olla isegi kirjutamata õigusega.¹²⁷

Eestis on õiguse eraelule piiramisele seatud rangemad piirid, kui seda on tehtud Inimõiguste Kohtu tasandil. Põhiseaduse § 26 kohaselt võib isiku eraellu sekkuda ainult seaduse alusel. Samuti lubab Põhiseaduse § 3 lg 1 riigivõimu teostada ainult Põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Arvestades Eesti õigussüsteemi, tuleb seaduse all mõista formaalset seadust. Seda seisukohta on kinnitanud ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium oma 12. jaanuari 1994. a otsuses¹²⁸ märkides, et Põhiseadus ei näe peale seaduse ette muid võimalusi põhiõiguste ja vabaduste piirangute kehtestamiseks. See põhimõte on absoluutne ning välistab võimaluse kehtestada põhiõiguste ja vabaduste piiranguid seadusest allpoolseisvate õigusaktidega.

24. detsembri 2002.a otsuses nendib Riigikohtu põhiseaduslikkuse kolleegium: “Riigikohus on korduvalt rõhutanud, et Põhiseaduse § 3 esimese lõike esimene lause ja § 11 esimene lause lubavad isiku põhiõigusi ja vabadusi piirata üksnes Riigikogu poolt või rahvahääletusel vastuvõetud seadusega sätestatud juhtudel ja korras. Seadusandja peab kõik põhiõiguste seisukohalt olulised küsimused otsustama ise ega tohi nende sätestamist delegeerida täitevvõimule. Täitevvõim võib seadusega kehtestatud põhiõiguste ja vabaduste piiranguid üksnes täpsustada, mitte aga kehtestada seaduses sätestatuga võrreldes täiendavaid piiranguid.”¹²⁹

¹²⁶ Eur. Court H. R. Silver and Others v UK. Judgement of 24 October 1983.- Series A, No 61.

¹²⁷ Eur. Court H. R. Sunday Times v UK. Judgement of 26 April 1979. - Series A, No 30.

¹²⁸ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 12. jaanuari 1994. a otsus asjas nr III-4/1-1/94 - Riigikohtu lahendid 1993/1994. Tallinn, 1995. lk. 25.

¹²⁹ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 24.12.2002.a otsus asjas nr 3-4-1-10-02 – RT III 2003, 2, 16, vt ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 17. märtsi 1999.a otsus asjas nr 3-4-1-1-99 – RT III 1999,9,89 ja Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 8. veebruari 2001.a otsus asjas 3-4-1-1-01 – RT III 2001,5,49.

Lisaks sellele, et õigust eraelu puutumatusele saab piirata üksnes formaalse seadusega, peab seadus, mis piirab õigust eraelule, vastama teatud nõuetele. Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et seadus peab olema selge ja inimesel peab seaduse alusel olema võimalus näha ette oma käitumise tagajärgi.¹³⁰ Sama mõtet on väljendanud Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium märkides, et põhjaliku seadusandliku regulatsiooni puudumine ja varjatus jätab isiku ilma õigusest informatsioonilisele enesemääratlusele, valida käitumisjoont ja end kaitsta.¹³¹ Seaduse selguse nõue ei tähenda siiski seda, et isik peaks täpselt teadma, millal näiteks tema telefoni pealt kuulama hakatakse, et siis vastavalt käituda.¹³²

“Seaduse ettenähtavust” on kohus käsitanud *Malone vs Ühendkuningriik* asjas järgmiselt: “Kohus kordab oma arvamust, et mõiste “kooskõlas seadusega” ei viita üksnes seadusele, vaid seondub ka seaduse kvaliteediga, nõudes, et seadus oleks kooskõlas õigluse printsiibiga, mida mainitakse konventsiooni preambulas. Seega tähendab see mõiste, tulenevalt art. 8 eesmärgist, et siseriiklikus õigussüsteemis peavad olema õiguskaitse meetmed tagamaks art 8 lg 1. nimetatud õigusi. Eriti siis, kui täidesaatvat võimu teostatakse salaja, on sekkumise riskid ilmsed. Kuna praktikas toimub jälitustegevus avalikkuse eest varjatuna, siis oleks seaduslikkuse printsiibiga vastuolus, kui täitevvõimule antud diskretsiooniõigus oleks piiramata. Seadus peab sätestama täitevvõimu diskretsiooni ulatuse ja selle täitmise viisi piisava selgusega ja tagama isikutele adekvaatse kaitse sekkumise eest”.¹³³ Samas kohtuasjas märkis Inimõiguste Kohus, et eraellu sekkumist lubava seaduse täpsuse vajadus sõltub valdkonnast, kus eraellu sekkutakse.

Õigust eraelu puutumatusele piirav seadus peab lisaks selgusele olema isikule ka kättesaadav. Asjas *Kopp vs Šveits*¹³⁴ on Inimõiguste Kohus asunud seisukohal, et seadus, mis annab riigile õiguse sekkuda isiku eraellu peab olema kättesaadav ja täpne ning peab pakkuma kaitset sellise võimu kuritarvituste eest, luues võimude tegevuse üle efektiivse kontrollimehhanismi. Eestis on seaduste kättesaadavuse küsimus lahendatud Põhiseaduse ja teiste seadustega. Vastavalt Põhiseaduse § 3 lg 2 avaldatakse seadused ettenähtud korras ja täitmiseks kohustuslikud saavad

¹³⁰ Eur. Court. H. R. *Sunday Times v. UK*, Judgement of 26. April 1979, - Series A, No 30.

¹³¹ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 12. jaanuari 1994. a. otsus asjas nr III-4/1-1/94 - Riigikohtu lahendid 1993/1994. Tallinn, 1995, lk. 20.

¹³² K. Rogge. The Protection of Private Life and Technological Challenges.- *Bulletin des Droits de l'Homme*, Numero 2, 1994.

¹³³ Eur. Court. H. R. *Malone v UK*. Judgement of 2 August 1984. - Series A, No 82.

olla ainult avaldatud seadused. Kõik õiguse üldaktid avaldatakse Eestis vastavalt Riigi Teataja seadusele¹³⁵ Riigi Teatajas, mis on tasuta kättesaadav arvutivõrgus. Tagamaks Riigi Teataja kättesaadavust ka neile isikutele, kelle ei ole võimalik kasutada arvutivõrgus kättesaadavat Riigi Teatajat, näeb seadus ette selle tasuta jagamise raamatukogudele ja kohalikele omavalitsustele.

Eestis on õiguse eraelule seaduslik kitsendamine võimalik üksnes formaalse seaduse alusel, mis on avalikkusele avaldatud ja kättesaadav.

2.4.2. Piirangu eesmärgid

Õiguse eraelule kitsendused tulenevad Põhiseadusest ja EIÕK. Põhiseaduse § 26 sätestab, et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. EIÕK art. 8 lg 2 sätestatud kitsenduste ring on laiem kui Põhiseaduse § 26. EIÕK art 8 lg 2 annab võimudele õiguse sekkuda õiguse eraelule kasutamisesse, kui see sekkumine on kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Tulenevalt EIÕK on õigust eraelule lisaks Põhiseaduses sätestatud aluste võimalik piirata ka riigi majandusliku heaolu huvides ja riigi julgeoleku tagamiseks. Sellistel alustel õiguse eraelu puutumatusle piiramine on siiski küsitav. Arvestades Põhiseaduse ja EIÕK kohta õigusaktide hierarhias peaks põhiõiguste piiramine olema võimalik üksnes Põhiseaduses nimetatud alustel. Riigikohus on tõlgendanud Põhiseadust aga teisiti. Riigikohus on seisukohal, et Põhiseaduse § 26 riivet õigustavaks eesmärgiks saab lugeda eesti rahvuse ja kultuuri säilimise ja selle kaudu teiste inimeste õigus rahvuslikule identiteedile, kuna Põhiseaduse preambulis rõhutatakse, et riik peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade.¹³⁶ Põhiseaduse § 26 ei sätesta eraelu puutumatusle kitsenduse eesmärgina eesti rahvuse ja kultuuri säilimist. Seega on Riigikohus laiendanud Põhiseaduse § 26 määratletud piirangute eesmärkide loetelu. Riigikohtu

¹³⁴ Eur. Court. H. R. Kopp v Switzerland, Judgement of 25. March 1998. - Reports 1998-II.

¹³⁵ RT I 1999, 10, 155; 2001, 24, 133; 93, 565; 2002, 44, 283; 102, 600; 2003, 4, 19; 22.

¹³⁶ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 03. mai 2001.a otsus asjas nr 3-4-1-6-01 – RT III 2001, 15, 154.

otsusest nähtub, et eraelu puutumatuse piiangud võivad tuleneda ka teistest Põhiseaduse sätetest. Selline seisukoht on vastuolus põhimõttega, mille kohaselt tuleb põhiõiguste piiranguid tõlgendada kitsendavalt. Kui õigust eraelule võib tõlgendada ka laiendavalt, siis eraelu kitsendusi tuleb tõlgendada kitsalt. Piiranguid saab kehtestada ainult Põhiseaduse § 26 ja EIÕK artiklis 8 lg 2 nimetatud eesmärkidel.

Järgnevalt käsitletski erinevaid eraelu kitsenduste eesmärke. Põhiseadusest ja EIÕK tulenevate kitsenduste puhul tuleb taas täheldada, et selline sekkumine on lubatav riigi ja kohalike omavalitsuste poolt.

Tervise või kõlbluse kaitse

Tervise ja kõlbluse kaitse on harva õiguse eraelu puutumatusele piirangute aluseks. Eesti õigusest võib siinkohal näitena tuua psühhiaatrilise abi seaduse, mis võimaldab piirata isiku juurdepääsu tema tervislikku seisundit kajastavatele andmetele, lähtudes tema tervislikust seisundist.

Kõlbluse kaitset on Inimõiguste Kohtu lahendites loetud õiguslikuks aluseks isikute seksuaalelu piiramisel. Inimõiguste Kohtu otsused on käsitanud homoseksuaalide õigusi¹³⁷ ja abortiõigust¹³⁸ Kohtuasjas *Laskey, Jaggard ja Brown vs Ühendkuningriik*¹³⁹ leidis Inimõiguste Kohus, et isikute karistamine sadomasohistliku tegevuse eest oli põhjendatud tervise ja kõlbluse kaitseks.

Avaliku korra kaitse

Avaliku korra kaitset näeb eraelu piirangu eesmärgina ette üksnes Põhiseadus. EIÕK sellist piirangut ei ole. Rahvusvahelise eraõiguse seaduse kohaselt on avalik kord Eesti õiguse oluline põhimõte.¹⁴⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegium on avalikku korda määratlenud kui tavadega, heade kommetega, normidega või reeglitega kinnistatud isikutevahelisi suhteid ühiskonnas, mis

¹³⁷ Eur. Court H. R. *Dudgeon v UK*, Judgement of 22 October 1981. - Series A, No 45; *Norris v Ireland*. Judgement of 26. October 1988. - Series A, No 142.

¹³⁸ Eur. Court. H. R. *Open Door and Dublin Well Women v Ireland*. Judgement of 29. October 1992. - Series A 246-A.

¹³⁹ Eur. Court. H. R. *Laskey, Jaggard and Brown v. UK*. Judgement of 19. February 1997. - Reports 1997-I.

¹⁴⁰ RT I 2002, 35, 217.

tagavad igauhe avaliku kindlustunde ning võimaluse realiseerida oma õigusi, vabadusi ja kohustusi.¹⁴¹

Teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitse

Teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitset eraelu kitsenduste alusena on käsitanud Inimõiguste Komisjon asjas *T.V vs Soome*¹⁴². Selles kohtuasjas oli avaldajaks HIV positiivne, vanglakaristust kandev isik, kes väitis, et tema õigust eraelule on rikutud, kuna vangla ja haigla personal omasid juurdepääsu andmetele, millest nähtus tema HIV positiivsus. Inimõiguste Komisjon leidis, et sellise juurdepääsu eesmärgiks oli teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitse. Inimõiguste Komisjoni arvates, oli inimestel, kes tegelesid avaldajaga õigus teda, et avaldaja kannab vere teel levivat haigust.

Käesoleva piirangu alla saab paigutada teiste põhiõiguste, mis kollideeruvad õigusega eraelule, kaitse. Nii saab õigust eraelule piirata näiteks teise isiku õigusega sõnavabadusele.

Kuriteo tõkestamine või kurjategija tabamine

Kuriteo tõkestamine või kurjategija tabamine on ilmselt enim kasutatud eraelu piiramise eesmärk. Sellel eesmärgil on eraelu puutumatus riive lubatud eelkõige KrMS, jälitustegevuse seaduse, politseiseaduse, vangistusseaduse ja julgeolekuasutuste seadusega. Nii märgib KrMS, et kriminaalmenetluses on isiku perekonna- või eraellu lubatud sekkuda vaid KrMS ettenähtud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks, kriminaalasjas tõe tuvastamiseks ja kohtuotsuse täitmise tagamiseks.¹⁴³

Eraellu sekkumist kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks on Inimõiguste Kohus pidanud põhjendatuks mitmetes otsustes. Sellisel eesmärgil on põhjendatud muu hulgas isikuandmete kogumine ja hoidmine, isiku fotografeerimine ja foto hoidmine.¹⁴⁴ Samas on Inimõiguste Kohus rõhutanud, et kui seadus näeb ette jälitustegevuse kasutamise võimaluse,

¹⁴¹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. septembri 1996.a otsus asjas nr - RT III 1996, 25, 334.

¹⁴² Eur. Comm. H. R. *T.V v. Finland*. Decision of 2 March 1994. - (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

¹⁴³ KrMS § 9 lg 4.

¹⁴⁴ Eur. Court H. R. *Murray v UK*. Judgement of 28 October 1994. - Series A, No 300-A.

tohib jälitustegevust kasutada üksnes siis, kui muude vahenditega ei ole soovitud eesmärki võimalik saavutada ning tegemist on olulise rikkumisega.¹⁴⁵

Riigi julgeolek

Tegevused, mis piiravad õigust eraelu puutumatusele eesmärgiga tagada riigi julgeolek, on sarnased tegevusega, mis toimub kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Riigi julgeoleku tagamiseks viiakse teatud ametikohtade puhul läbi sinna kandideeriva isiku julgeolekukontroll, mille läbiviimisel on lubatud sekkuda isiku eraellu.¹⁴⁶

Riigi julgeolekut kui eraelu puutumatuse piiramise eesmärki on Inimõiguste Kohus käsitanud asjas *Leander vs Rootsi Kuningriik*.¹⁴⁷ See kohtuvaidlus puudutas mereväe muuseumis tehnikuna töötada soovivat isikut, kes vabastati töölt pärast julgeolekukontrolli läbiviimist. Rootsi politsei pidas isiku kohta salajast andmebaasi ning seal sisalduvate andmete põhjal keelduti Leander'ile andmast tööks vajalikku juurdepääsu õigust salajasele informatsioonile. Inimõiguste Kohus märkis otsuses, et info kogumine ja säilitamine salajases andmebaasis, selle info avaldamine kontrolli teostavatele isikutele ja juurdepääsu keelamine isikule endale sekkuvad isiku õigusesse eraelule, kuid see sekkumine on põhjendatud rahvusliku julgeoleku tagamiseks.

Riigi majanduslik heaolu

Riigi majanduslik heaolu on olnud eraelu puutumatuse piiramise aluseks mitmetes Inimõiguste Kohtu lahendites, mis puudutavad isiku eraellu sekkumist majandustegevusest tuleneva müra¹⁴⁸ ja muude ebameeldivate mõjutuste tõttu.

Riigi majanduslikku heaolu on olnud õigustuseks ka isikuandmete avaldamisel. Asjas *MS vs Rootsi*¹⁴⁹ taotles avaldaja riigilt tööõnnetuse läbi saadud terviserikke eest kompensatsiooni. Menetluse käigus avastas ta, et tema haiguslood, mis sisaldasid ka tööõnnetusega mitteseotud infot, olid edastatud Sotsiaalkindlustus Ametile. Inimõiguste Kohus leidis, et sekkumine isiku

¹⁴⁵ vt. Eur. Court. H. R. Niemetz v. Germany. Judgement of 16 December 1992. - Series A, No 251-B.

¹⁴⁶ vt. näit. kohtute seadus – RT I 2002, 64, 390; 2004, 46, 329.

¹⁴⁷ Eur. Court. H. R. Leander v Sweden. Judgement of 26 March 1987.a. - Series A, No 116.

¹⁴⁸ Eur. Court. H. R. Powell and Rayner v UK. Judgement of 21 February 1990. - Series A, No 172.

¹⁴⁹ Eur. Court. H. R. MS v Sweden. Judgement of 27 August 1997. - Reports 1997-IV.

eraellu oli põhjendatud riigi majandusliku heolu tagamiseks, kuna riik pidi kontrollima, et hüvitisi saaks ainult selleks õigustatud isikud.

2.4.3. Piirangu proportsionaalsus

Põhiseaduse ja EIÕK poolt kehtestatud süsteem peab tagama, et kaitstud oleks kõigi isikute inimõigused, et enamus ei saaks otsustada kõigi õiguste üle. Selleks peab riik inimõigustesse sekkumise korral tõestama, et lisaks sellele, et sekkumine on seaduslik, on see ka ühiskonnas vajalik.¹⁵⁰ Nii Põhiseaduse § 26 kui EIÕK art 8 lg 2 nähtub, et õigust eraelule tohib piirata üksnes teatud eesmärkide saavutamiseks. Piirangu vastavus Põhiseaduses või EIÕK sätestatud eesmärgile ei ole aga piisav õiguse eraelule õiguspäraseks riiveks. Asjas *Handyside vs Ühendkuningriik*¹⁵¹ on kohus leidnud, et piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ning proportsionaalsed.

Mingi eesmärgi saavutamiseks kasutatav vahend ei ole vajalik, kui eesmärki oleks võimalik saavutada vahenditega, mis on vähem õigust rikkuvad. Eraelule piirangute kehtestamisel tuleb seega järgida proportsionaalsuse printsiipi. Piirangute kehtestamine on õigustatud üksnes siis, kui avalik huvi kaalub üle eraisiku huvid.

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on 11. oktoobri 2001.a otsuses¹⁵² märkinud, et ehkki seadusandja on piirangu kehtestanud legitiimset eesmärki silmas pidades, saab põhiõiguse riivet pidada õigustatuks vaid siis, kui on järgitud proportsionaalsuse põhimõtet. Põhiseaduse § 11 sätestab, et õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Piirangud ei tohi kahjustada seadusega kaitstud huvi või õigust rohkem, kui see normi legitiimse eesmärgiga on põhjendatav. Kasutatud vahendid peavad olema proportsionaalsed soovitud eesmärgiga. Proportsionaalsuse põhimõttega peab arvestama mitte üksnes õiguse kohaldaja, vaid ka seadusandja. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on 6. märtsi 2002.a otsuses andnud järgmised juhised põhiõiguse piirangu proportsionaalsuse

¹⁵⁰ C. Warbick. The Principles of the European Convention on Human Rights and the Response of States to Terrorism. –European Human Rights Law Review. Issue 3. Sweet & Maxwell Ltd 2002, lk 289.

¹⁵¹ Eur. Court. H. R. Handyside v. UK. Judgement of 7. December 1976. - Series A, No 24.

¹⁵² Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 11. oktoobri 2001.a otsus asjas nr 3-4-1-7-01 – RT III 2001, 26, 280.

hindamiseks: “Proportsionaalsuse põhimõtte tuleneb Põhiseaduse § 11 2. lausest, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollib kolleegium järjestikuliselt kolmel astmel – kõigepealt abinõu sobivust, siis vajalikkust ja vajadusel ka proportsionaalsust kitsamas tähenduses e. mõõdukust. Ilmselt ebasobiva abinõu korral on proportsionaalsuse kontrollimine järgmistel astmetel tarbetu. Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Vaieldamatult ebaproportsionaalne on sobivuse mõttes abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist. Sobivuse nõude sisuks on kaitsta isikut avaliku võimu tarbetu sekkumise eest. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigusse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust.”¹⁵³

Eeltoodust nähtub, et õiguse eraelu puutumatusele riive on Eesti õigussüsteemis seaduslik üksnes siis, kui võimaluse selliseks riiveks annab seadus ja riive eesmärk ühtib vähemalt ühe Põhiseaduse § 26 lg 2 loetletud eesmärgiga. Lisaks sellele peab tegevus, mis riivab õigust eraelu puutumatusele olema tasakaalus saavutava eesmärgiga, ehk isiku õigus eraelu puutumatusele ei tohi üles kaaluda hüve, mida eraelu puutumatuse riivega kaitstakse.

Järgnevalt suundume eraelu üksikute elementide ja nende kaitse juurde. Eraelu elementideks, mida lähemalt vaadeldakse on: füüsiline ja vaimne puutumatus, identiteet, seksuaalelu, isikuandmed ja isiklik “ruum”. Siinkohal tuleb tõdeda, et tegemist ei ole ammendava ega üksmeelselt tunnustatud eraelu elementide loeteluga. Pigem on valiku määranud töö autori arusaam olulisematest eraelu elementidest.

Enne eraelu elementide käsitlemise juurde asumist tuleb märkida, et eraelu elemendid ei ole selgepiirilisel määratletavad ning üks ja sama eraelu valdkond võib korraga kuuluda mitme eraelu elemendi määratluse alla. Samuti võib üks ja sama kohustatud subjekti tegevus või tegevusetus riivata korraga mitut eraelu elementi. Sellest tulenevalt võivad ka järgnevas käsitluses puudutada teatud teemad mitut erinevat eraelu elementi ja selle kaitset.

¹⁵³ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 6. märtsi 2002.a otsus asjas nr 3-4-1-1-02 – RT III 2002,

III ERAELU ELEMENDID JA NENDE KAITSE

3.1. Füüsiline ja vaimne puutumatust

Üksikisiku vaimset ja füüsilist puutumatust on eraelu elemendina nimetatud nii eraelu definitsioonides kui selle mõiste tõlgendustes. Nagu eespool mainitud, peetakse füüsilist ja vaimset puutumatust väärtusteks, mida kaitsevad nii EIÕK kui inimõiguste ülddeklaratsioon. Isiku füüsilist ja vaimset puutumatust on eraelu puutumatuse kaitsealasse kuuluvaks loetud ka Eesti õiguskirjanduses. Seega kaitseb isiku vaimset ja füüsilist puutumatust kui eraelu osa ka Põhiseadus.¹⁵⁴

Isiku füüsilisse puutumatusse sekkumist ja vaimsesse puutumatusse sekkumist ei ole enamasti võimalik eristada. Enamik tegevusi, mis sekkuvad isiku füüsilisse puutumatusse, sekkuvad ka isiku vaimsesse puutumatusse. Seetõttu käsitatakse neid eraelu tahke ühe eraelu elemendina. Teatud määral on isiku füüsiline ja vaimne puutumatust siiski eristatavad.

Vaimset puutumatust on kirjeldatud kui isiku püüet elada oma elu vastavalt oma eetilistele tõekspidamistele, vaimne puutumatust selles tähenduses nõuab, et me kohtleksime isikut tervikuna kui moraalselt austust väärivat, kujundades riiki ja ühiskonda nii, et austataks isiku moraalset väärtust, võttes arvesse selle kaitse vajadusi.¹⁵⁵ David Feldman leiab, et vaimne puutumatust on seotud nii inimväärikuse kui vabadusega, et ei sekkutaks isiku otsustesse ja elustiili.¹⁵⁶

Füüsiline puutumatust tähendab isiku kehalist puutumatust. See hõlmab isiku keha tajumist ja selle igasugust füüsilist mõjutamist. Nii on füüsilise puutumatuse sekkumiseks loetud isiku nõusolekuta teostatud ravi¹⁵⁷, õpilase kehalist karistamist¹⁵⁸, kohustusliku uriiniproovi¹⁵⁹

8,74.

¹⁵⁴ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn. 2002, lk 229.

¹⁵⁵ D. Feldman. The developing Scope of Article 8 of the European Convention on Human Rights. EHRLR. Issue 3, 1997, lk 270.

¹⁵⁶ D. Feldmann. Human Dignity as a Legal Value – Part I. Public Law. Winter 1999. Sweet & Maxwell, lk 694.

¹⁵⁷ D. Feldmann. Op. cit. (viide 156), lk 700.

¹⁵⁸ Eur. Court H. R. Jeremy Costello-Roberts v UK. Judgement of 25 March 1993. - Series A, No 247-C.

¹⁵⁹ EComm H. R. Peters v Netherlands. Decision of 06 April 1994. - (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).

võtmist ning isiku suhtes seksuaalkuriteo toimepanemist¹⁶⁰. Isiku füüsilisse ja vaimsesse puutumatusse sekkuvad ka isiku jälgimine ja jälitamine, läbiotsimine ja isiku salajane jäädvustamine.

Kõik isiku füüsilisse ja vaimsesse puutumatusse sekkumised ei kujuta endast eraelu puutumatuse rikkumist. Siinkohal on oluline tuvastada, kas sekkumine jääb eraelu puutumatusele kehtestatud piirangute raamidesse või mitte. Nii näiteks ei pidanud Inimõiguste Kohus eraelu puutumatuse rikkumiseks õpilasele määratud kehalist karistust, kuna leidis, et avaldaja füüsilisse ja vaimsesse puutumatusse sekkumine ei olnud nii intensiivne, et kujutada endast EIÕK art 8 tulenevat keeldu. Tahtmata õigustada ükskõik millist kehalist karistamist koolis leidis Inimõiguste Kohus, et tegemist ei ole art 8 rikkumisega.¹⁶¹

Eestis reguleerivad isiku füüsilisse ja vaimsesse puutumatusse sekkumist eelkõige kriminaalmenetluse seadustik,¹⁶² politseiseadus,¹⁶³ julgeolekuasutuste seadus¹⁶⁴ jälitustegevuse seadus,¹⁶⁵ vangistusseadus.¹⁶⁶

3.1.1. Jälgimine ja jälitamine

Isiku jälgimine ja jälitamine on valdkond, mis võib rikkuda mitmeid privaatsuse või isiklikke õigusi. Tihti on raske vahet teha, kas rikutud on kodu puutumatust, sõnumite saladust või eraelu puutumatust, sest isiku jälgimine võib riivata kõiki neid õigusi korraga.

Tehnika areng on muutnud inimese salajase jälgimise lihtsaks. Enam pole haruldased uudised, kus inimesed on avastanud oma eluruumidest, hotellitubadest ja teistest kohtadest kaameraid, millega nende tegevus on jäädvustatud, ning seda ka Eestis.¹⁶⁷ Selliste sekkumiste puhul on järjest enam olnud isiku eraellu sekkujaks eraisikud. Kuna riigil lasub positiivne kohustus tagada isiku eraelu kaitse teiste isikute tegevuse eest, on oluline, et riik reguleeriks piisavalt

¹⁶⁰ Eur. Court H. R. X and Y v Neatherlands. Judgement of 25 March 1985. - Series A, No 91.

¹⁶¹ Eur. Court H. R. Costello-Roberts v UK. Judgement of 25. March 1993. - Series A, No 247-C.

¹⁶² RT I 2003,27,166; 2004, 65, 456.

¹⁶³ RT I 1990,10,113; 2004,28,188.

¹⁶⁴ RT I 2001,7,17; 2003,23,147.

¹⁶⁵ RT I 1994,16,290; 2004,2,7.

¹⁶⁶ RT I 2000,58,376; 2002,84,492; 2003,78,524.

teiste isikute eraellu sekkumise võimalusi ja näeks ette efektiivse kaitse juhtudeks, mil isiku eraelu on rikutud teiste eraisikute poolt.

Põhiseaduse § 26 ja EIÕK art 8 on kohaldatav ka riigi asutuste poolt läbiviidavatele avalikele või salajastele jälgimisoperatsioonidele, mis võivad oluliselt kahjustada jälgitavate inimväärikust. Ei ole vaja palju kujutlusvõimet mõistmaks, millist mõju omab isikule teadasaamine, et tema ebaõnnestunud enesetapu katset, riietumist, seksuaaltegevust avalikus või pooleldi avalikus kohas või isegi isiku tegemisi eratreeningsaalis pole mitte üksnes salvestatud, vaid tehtud kättesaadavaks ka teistele isikutele. Selline isiku jälgimine ja saadud info avalikustamine kahjustab isiku inimväärikust ja rikub isiku õigust era- ja perekonnavalule ning seda eriti siis, kui jälgimine ulatub isiku intiimsesse sfääri.¹⁶⁸

*Klass vs. Saksamaa*¹⁶⁹ ja *Malone'i vs. Ühendkuningriik*¹⁷⁰ kohtuasjadest alates on Inimõiguste Kohtul olnud kindel seisukoht, et ainuüksi salajast jälgimist lubava seadusandluse olemasolu kujutab endast sekkumist õigusesse era- ja perekonnavalule ning korrespondentsi puutumatusse.¹⁷¹ Selline sekkumine ei kujuta endast aga koheselt õiguse eraelule rikkumist, kuna see on teatud juhtudel üldsuse huvides vajalik ja õigustatud kui üldsuse huvid osutuvad õiguste kaalumisel kaalukamaks kui eraisiku huvid.

Eestis lubavad riigil läbi jälitamise ja jälgimise isiku eraellu sekkuda KrMS, jälitustegevuse seadus ja julgeolekuasutuse seadus. Jälitustegevuseks, mis sekkub isiku eraellu on: andmete varjatud kogumine, võrdlusmaterjali varjatud kogumine ning dokumentide ja esemete varjatud vaatlus, varjatud jälgimine, telegraafi, telefoni või muude üldkasutatavate tehniliste sidekanalite kaudu edastavate sõnumite ja muu teabe salaja pealt kuulamine ja salvestamine.¹⁷² Õiguse eraelule piirang on siin vajalik tagamaks kuritegude avastamist ja ärahoidmist teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks. Jälitustegevust lubavate seaduse vastuvõtmisega ja selle läbi isiku õiguse eraelule piiramisega, on riik pidanud avalikkuse huve teatud juhtudel kaalukamaks kui eraisiku huve.

¹⁶⁷ Vt näiteks BNS uudis 14.08.2002, www.delfi.ee/archive/print.php?id=4101101 ja BNS uudis 31.05.2004, www.delfi.ee/archive/print.php?id=7935582.

¹⁶⁸ D. Feldmann. Human Dignity as a Legal Value – Part I. Public Law. Winter 1999. Sweet & Maxwell, lk 694.

¹⁶⁹ Eur. Court. H. R. Klass v. Germany, Judgement of 6. September 1978, - Series A, No 28.

¹⁷⁰ Eur. Court. H. R. Malone case, Judgement of 2. August 1984. - Series A, No 82.

¹⁷¹ L. Wildhaber. Op. cit. (viide 1), lk. 109.

Jälitustegevust lubavate seaduste olemasolu ei tähenda aga seda, et lubatud oleks igasugune jälitustegevus ükskõik kelle poolt. Jälitustegevus, kui oluliselt isiku eraelu riivav tegevus, peab toimuma rangelt seaduse raames ja olema proportsionaalne eesmärgiga, milleks seda kasutatakse. Vastavalt KrMS § 110 on kriminaalmenetluses lubatud jälitustoimingutega tõendeid koguda üksnes siis, kui tõendite kogumine muude menetlustoimingutega on välistatud või oluliselt raskendatud ning kriminaalmenetluse esemeks on esimese astme kuritegu või tahtlikult toimepandud teise astme kuritegu, mille eest on ette nähtud karistusena vähemalt kolm aastat vangistust. Jälitustoiminguks peab olema eeluurimiskohtuniku luba ja üksnes erandjuhtudel võib seda teha ilma loata, küsides selleks hilisema heakskiidu.

Jälitustegevuse kasutamine on lubatud ka väljaspool kriminaalmenetlust. Jälitustegevus on lubatud näiteks riigisaladusele juurdepääsuloa andmisele eelneva julgeolekukontrolli läbiviimiseks¹⁷³, teadmata kadunud isikute väljaselgitamiseks, elamis- ja tööloa andmisest keeldumise või kehtetuks tunnistamise ning sissesõidukeelu kohaldamise otsustamisel.¹⁷⁴

Eraelu puutumatuse tagamisel on oluline jälitustegevuse seaduses sisalduv põhimõte, mis lubab eri- ja erandtoiminguid kasutada üksnes siis, kui vastavaid eesmärke pole muude vahenditega võimalik saavutada. Seega on ka seadusandja pidanud oluliseks seda, et inimese eraellu kergekäeliselt ei sekkutaks. Isikute jälitamine ka selleks pädevate ja õigustatud isikute poolt saab olla põhjendatud üksnes äärmisel vajadusel. Jälitustegevuse teostamise muudab veidi raskemaks ka see, et selleks on üldjuhul vaja Tallinna Halduskohtu esimehe luba. Jälitustegevuse seadus sätestab ka pikima võimaliku erandtoimingute teostamise aja, milleks on 2 kuud. Nii pikaks ajaks võib Tallinna Halduskohtu esimees erandtoimingute teostamiseks loa anda. Kahekuulise tähtaja pikendamise võimalust seadus ette ei näe.

Jälitustoiminguga saavad tõendeid koguda Politseiamet ja Kaitsepolitseiamet. Maksuamet, Tolliamet ja Piirivalveamet võivad kasutada varjatud jälgimist ning andmete kogumist üldkasutatavate tehniliste sidekanalite kaudu edastatavate sõnumite kohta. Samas on neil

¹⁷² jälitustegevuse seadus § 12.

¹⁷³ Vt näiteks kohtute seaduse § 54¹.

¹⁷⁴ jälitustegevuse seaduse § 16 lg 1.

võimalus esitada vastavasisuline taotlus Politseiametile ja Kaitsepolitseiametile, kes teostab tõendite kogumise jälitustoimingutega.

Oma seisukoha jälgimise kohta on avaldanud ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium¹⁷⁵ otsustades maksukorralduse seaduse § 19, mis nägi ette kaamerate paigutamise selleks, et kontrollida maksude tasumise õigsust või määrata tasumisele kuuluv maksusumma, vastavust põhiseadusele. Riigikohus leidis, et kui kasutatakse varjatud jälgimiseks mõeldud kaameraid, siis on tegemist nn erivahenditega, millega võidakse rikkuda eraelu ja äritegevuse põhiseaduslikku privaatsuse printsiipi ning seetõttu peab taoliste vahendite rakendamise aluseks olema sellekohane seadus, mis sätestab erivahendite rakendamise alused, neid rakendama õigustatud subjektid, korra jmt.

Jälitustegevuse lubamine võimaldab olulisel määral sekkuda isiku eraellu. Selliste sekkumiste puhul on oluline, et eksisteeriksid piisavad meetmed kaistmaks isikut võimalike kuritarvituste eest. Jälitustegevuse seaduslikkuse kontrollimine on problemaatiline, kuna see viiakse läbi salaja, isiku teadmata. Jälitustegevuse omapärast tulenevalt võib tekkida olukord, kus isiku õigust eraelu puutumatusele on oluliselt rikutud, kuid isik ise ei ole sellest teadlik. Seadusandja on proovinud kehtestada meetmeid selleks, et isik saaks infot eraellu sekkumise kohta. Nii tuleb isikule, isikule, kelle perekonna- või eraelu puutumatust on jälitustoiminguga riivatud, teatada jälitustoimingust viivitamatult pärast seda, kui sellest teavitamine ei saa enam kahjustada kriminaalmenetluse eesmärkideni jõudmist (KrMS § 121 lg 1).¹⁷⁶ Selle nõude täitmata jätmist riigi poolt ei ole isikul endal aga taas võimalik kontrollida.

Tagamaks jälitustegevuse toimumist vaid seadusega ette nähtud piirides, on riik kehtestanud sanktsioonid ebaseadusliku jälitustegevuse eest. Nii näeb KarS § 137 ette kriminaalvastutuse andmete kogumise eesmärgil jälitustegevuseks seadusliku õiguseta isiku poolt teise inimese jälgimise eest. Karistusseadustiku kommentaarides on asutud seisukohal, et eraviisilise jälitustegevusega rünnatav õigushüve on eneseteostusvabadus, kuid rikkuda võidakse ka perekonna- ja eraelu, kodu ja korrespondentsi puutumatust. Inimese jälgimine hõlmab:

¹⁷⁵ Riigikohtu põhiseaduslikkuse kolleegiumi 4. novembri 1993.a otsus asjas nr III-4/1-4/93 – RT I 1993, 72/73, 1052.

¹⁷⁶ vt KrMS § 121 lg 1.

- a) tema korduvat või pikemaajalist visuaalset vaatlemist kas vahetult või tehniliste seadmete abil;
- b) sõnumite salajast läbivaatamist või pealtkuulamist, sõltumata sõnumite edastamise, läbivaatamise või pealt kuulamise viisist;
- c) asjade või inimese kohta andmeid sisaldavate andmekogude salajast läbivaatamist.¹⁷⁷

Kuna KarS § 137 sätestatud kuriteo koosseisuliseks tunnuseks on isiku jälgmine andmete kogumise eesmärgil, ei ole võimalik inimest kriminaalkorras karistada siis, kui ta üksnes jälgib kedagi soovimata tema kohta andmeid koguda. Seega ei ole lihtsalt “piiluja” tegevuse eest karistusõiguslikku kaitset ette nähtud.¹⁷⁸

Lisaks eeltoodule on vastavalt KarS § 315 karistatav ka ebaseadusliku jälituse eri- või erandtoimingu teostamine isiku poolt, kellel on jälitustegevuseks seadusest tulenev õigus. Seega on riik pidanud oluliseks kehtestada kontrolli ka nende isikute üle, kel teatud tingimustel on ametiseisundist tulenev õigus ja kohustus sekkuda isikute eraellu. Viimast võib Eestis pidada isegi olulisemaks, sest jälitustegevuseks vajalik tehnika on hetkel eelkõige riigil.

Paraku tuleb tõdeda, et KarS kehtima hakkamisega kaotas kehtivuse üks eraelu puutumatuse kriminaalõiguslikke tagatise. Nimelt püüdis seadusandja KrK-s võtta ära võimalust ebaseaduslikku jälitustegevust üldse toime panna sellega, et kriminaalkorras oli karistatav ka ebaseadusliku jälitustegevuse erandtoimingute teostamise eesmärgil teabe varjatud kogumist ja salvestamist võimaldavate abivahendite valmistamine, omandamine, hoidmine, edasitoimetamine, vedamine, müümine või edasiandmine (KrK § 133²). Selline säte oli mõeldud selleks, et eraisikutel ei oleks võimalik saada vahendeid, mida nad võiksid kasutada ebaseaduslikuks jälitustegevuseks. Kehtiv KarS sellist koosseisu enam ei sisalda. Arvestades seda, et isiku salajane jälgimine on võimalik eelkõige selleks vajalike vahendite olemasolu, oleks ilmselt otstarbekas KrK 133² sisaldunud kuriteo koosseisu taastamine KarS.

Salajase jälgimise ja jälitamise eest on isikut võimalik kaitsta mitmel viisil. Üheks võimaluseks on keelustada jälitustegevus, lubades seda vaid teatud asjaolude esinemisel ja kehtestades efektiivse kontrolli jälitustegevuse üle. Teiseks võimaluseks on kontroll jälitustegevust

¹⁷⁷ J. Sootak, P. Pikamäe. Op. cit. (viide 30), lk 293.

¹⁷⁸ vt BNS uudis 31.05.2004, www.delfi.ee/archive/print.php?id=7935582.

võimaldava tehnika müügi üle. Kui esimene on Eestis tagatud, siis teist võimalust eraelu puutumatuse tagamiseks ei ole seadusandja kasutanud.

Valdkond, mis vajaks Eestis reguleerimist on peidetud kaamerate kasutamine töökohtades ja ka teatud avalikes kohtades ning seeläbi isikute jälgimine. Kaameraid kasutatakse paljudes teenindusasutustes, töökohtadel ja tänavatel. Samas ei ole selline kaamerate kasutamine kuidagi reguleeritud, kuigi tegemist on indiviidide jälgimisega. Paljudel juhtudel ei kujuta selline kaamerate kasutamine endast isiku eraellu sekkumist, kuna kaupluse müügisaalis või linna peatänaval ei saa inimesel ilmselt olla ootust privaatsusele. Samas on selline privaatsuse ootus inimesel kaupluse proovikabiinis riideid proovides või ka tööruumis, kus otsene vajadus töötaja jälgimiseks puudub. Kuna isiku eraellu sekkumine on lubatud üksnes seaduse alusel tuleb sellist isiku jälgimist praegusel hetkel lugeda isiku eraelu rikkumiseks. Isiku salajane jälgimine jääb paraku enamasti teadmata ka isiku enda jaoks. Vajalik oleks, et inimesed teaksid, millal neid võidakse jälgida ja millistele nõuetele peab peidetud kaamerate kasutamine vastama.

Uueks valdkonnaks, mida riik võib vajadusel kontrollida, on isikute poolt interneti kasutamine. Hollandis võeti detsembris 1998 vastu uus telekommunikatsioonide seadus, mis sätestab, et kõik internetiteenuse pakkujad peavad olema võimelised kohtu nõudel jälgima isikute poolt interneti kasutamist ja säilitama interneti kasutajate kohta saadud informatsiooni 3 päeva. Ka Suurbritannia parlamendi poolt 2000. a juulis heaks kiidetud uurimisorganite seadus nõuab, et internetiteenuse osutajad tagaksid mõistliku jälgimise/sekkumise võimaluse oma võrgus.¹⁷⁹ Isikute interneti kasutuse kontrollimine kujutab endast teatud jälgimise liiki võimaldades teada saada isiku huviseid.

3.1.2. Isiku pealtkuulamine

Jälgimise üheks alaliigiks võib lugeda telefonikõnede pealtkuulamist, kus kattuvad sekkumine isiku eraelu puutumatusesse ja sõnumisaladusse. Kuigi Eestis kaitseb sõnumite saladust Põhiseaduse § 43, riivab isiku pealtkuulamine lisaks sõnumite saladusele ka isiku õigust eraelu puutumatusele. Isikute pealtkuulamise-jälgimisega ei saada alati eraelulist informatsiooni, kuid vaatamata sellele on pealtkuulamise-jälgitamise puhul alati tegemist eraellu sekkumisega. Juhul,

¹⁷⁹ Privacy and Human Rights 2000. www.privacy.org/pi/survey/phr2000/overview.html.

kui isikut kuulatakse pealt, ei kontrolli isik enam õigust olla eraldatud. Tähtsust ei oma seejuures see, kas isik on teadlik või saab hiljem teadlikuks tema suhtes teostatud jälitamisest-pealkuulamisest. Pealtkuulamise ja jälitamisega rikutakse isiku õiguslikku ootust olla eraldatud. Seda, et isiku pealtkuulamisega riivatakse tema õigust eraelule on asjas *P.G. ja J.H. vs Ühendkuningriik*¹⁸⁰ märkinud Inimõiguste Kohus. Kuigi ka EIÕK art 8 eristab õigust eraelu ja sõnumite saladusele, on kohus käsitanud isiku pealtkuulamist eraellu sekkumisena.

Pealtkuulamise lubamise ja selle reguleerimisega seotud probleemid on mitmeid kordi Inimõiguste Kohtus arutlusel olnud. Asjas *A. vs Prantsusmaa*¹⁸¹ informeeris keegi G politseinik B-d sellest, et ta on teadlik A plaanist lasta tappa V, kes kandis sel ajal vanglas vabaduskaotuslikku karistust. B nõustus sellega, et G helistab A-le. G ja A kõne salvestati ja salvestust hoiti politsei arhiivis. A algatas G ja B vastu kriminaalasja, kuid see oli edutu. Prantsuse Kassatsioonikohus asus seisukohale, et A telefonivestlus G-ga ei kuulu eraelu valdkonda. Nii Euroopa Inimõiguste Komisjon kui Kohus ei nõustunud sellise seisukohaga. Mõlemad organid leidsid, et eratelefonivestluse lindistamine on sekkumine isiku eraellu ja seetõttu peab selleks olema art. 8(2) nimetatud alus. Kuna antud juhul polnud isiku eraellu sekkumine kooskõlas Prantsuse seadustega, sest telefonikõne pealtkuulamiseks ja salvestamiseks puudusid seaduses nõutavad kooskõlastused ja load, oli tegemist art. 8 rikkumisega.

Telefonikõnede pealtkuulamine on alati sekkumine isiku eraellu, kuid teatud juhtudel võib see olla õigustatud. Asjades *Kruslin v. France* ja *Huvig v. France*¹⁸² on Inimõiguste Kohus loetlenud minimaalsed nõuded, millele peab vastama seadus, mis lubab telefonikõnede pealtkuulamist. Sellise regulatsiooni eesmärgiks on kaitsta isikuid riigivõimu kuritarvituste eest. Inimõiguste Kohtu arvates peab pealtkuulamist lubav seadus sisaldama järgmisi andmeid:

- 1) isikute loetelu, kelle kõnesid võib pealt kuulata;
- 2) kuritegude loetelu, mille korral võib telefone pealt kuulata;
- 3) pealtkuulamise ajaline piirang;
- 4) protseduur;

¹⁸⁰ Eur. Court. H. R. P. G. and J. H. v. United Kingdom, Judgement of 25 September 2001. - Reports of Judgments and Decisions 2001-IX

¹⁸¹ Eur. Court. H. R. A v. France, Judgement of 23. November 1993. - Series A. no 277-B.

¹⁸² Eur. Court H. R. Kruslin v. France, Huvig v. France, Judgement of 24 April 1990, Series A no 176-A, Series A no 176-B.

5) ettevaatusabinõud juhuks, kui kohus või kaitsja soovivad osaliselt või täielikult lindistustega tutvuda ja asjaolud, mil lindi võib või peab kustutama või hävitama, eriti juhul kui uurimine lõpetatakse või isik mõistetakse õigeks.

*Kopp v Switzerland*¹⁸³ asi puudutab uurimise käigus kolmanda isiku telefoni pealtkuulamist. Tegemist oli advokaadi (juristiga), kelle töötelefone kuulati pealt selleks, et saada informatsiooni kriminaalasjas, kus Kopp ei olnud kahtlustatav. Kohus leidis, et telefonikõned, mis on võetud töötelefonilt või tulnud töötelefonile võivad Kohtu praktika kohaselt olla hõlmatud mõistetega “eraelu” ja “korrespondentsi” artikkel 8 tähenduses. Telefonikõnede pealtkuulamine on sekkumine nendesse õigustesse. Selline sekkumine rikub artiklit 8 kui ta ei ole kooskõlas seadusega, vajalik art 8.2 sätestatud eesmärkide saavutamiseks ja vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Väljend “seadusega kooskõlas” art 8.2. tähenduses tähendab, et eraellu sekkumiseks peab olema siseriiklikus õiguses alus. Samuti viitab see seaduse kvaliteedile. Seadus peab olema isikule kättesaadav, see peab olema arusaadav, et isik näeks ette võimalikke tagajärgi ja see peab olema kooskõlas seaduslikkuse printsiibiga (rule of law). Kohus kordas, et siseriiklike kohtute ülesandeks on seaduse tõlgendamine ja kohaldamine. Kohus on alati pidanud seaduse all silmas seadust sisuliselt mitte formaalses mõttes. Siia kuulub ka kirjutamata seadus.

*Amann v Switzerland*¹⁸⁴ asjas kinnitas kohus veel kord, et telefonikõne on hõlmatud eraelu ja korrespondentsi mõistetega. Kohus kordas, et “kooskõlas seadusega” tähendab rohkemate tingimuste täitmist kui lihtsalt õigusliku aluse olemasolu. Vajalik on, et õiguslik alus vastaks “kättesaadavuse” ja “ettenähtavuse” tingimustele.

Telefonikõnede pealtkuulamine või muul viisil sekkumine on tõsine eraelu ja korrespondentsi puutumatus rikkumine ja peab seetõttu olema kooskõlas eriti täpse seadusega. On oluline, et õigusnormid oleksid selged ja detailsed. Seda eriti sekkumiseks kasutatava tehnoloogia arengut silmas pidades.¹⁸⁵

¹⁸³ Eur. Court H. R. Kopp v. Switzerland. Judgement of 25 March 1998. - Reports 1998-II.

¹⁸⁴ Eur. Court H. R. Amann v. Switzerland. Judgement of 16 February 2000. - Reports of Judgments and Decisions 2000-II.

¹⁸⁵ Eur. Court. H. R. Kopp v. Switzerland. Judgement of 25 March 1998. - Reports 1998-II.

Telefonikõnede pealtkuulamine on lubatud jälitustegevuse seaduses sätestatud tingimustel. Vastavalt telekommunikatsiooniseaduse¹⁸⁶ § 37 lg 2 peavad telekommunikatsioonivõrgu operaator ja telekommunikatsiooniteenuse osutaja võimaldama jälitusametkonnale juurdepääsu telekommunikatsioonivõrgule jälitustegevuse seadusest tulenevate jälituse erandtoimingute läbiviimiseks.

Lisaks telefonikõnede pealtkuulamisele on uurmisorganitel õigus saada teavet juba tehtud kõnede kohta. Telekommunikatsiooniseaduse § 37 sätestab, et kui jälitustegevuse seaduses nimetatud jälitusametkond esitab kirjaliku või parooliga kinnitatud suulises taotluse vormis nõudmise, on telekommunikatsioonivõrgu operaator ja telekommunikatsiooniteenuse osutaja kohustatud andma jälitusametkonnale jälituse eri- ja erandtoimingute läbiviimiseks teavet:

- 1) sõnumi edastaja ja vastuvõtja isikuandmete kohta;
- 2) sõnumi edastaja ja vastuvõtja asukoha kohta;
- 3) sõnumi edastamise fakti ja edastamist kirjeldavate andmete kohta;
- 4) sõnumite edastamise protsessis moodustuvate sõnumite edastamist kirjeldavate ühtsete andmekogude ja nendes sisalduvate andmete kohta;
- 5) sõnumi vormi kohta.

Jälitusametkondadel peab olema juurdepääs telekommunikatsioonivõrgule jälitustegevuse seadusest tulenevate jälituse erandtoimingute läbiviimiseks.

Jälitusametkondadele juurdepääsu tagamist telekommunikatsioonivõrgule on peetud äärmiselt problemaatiliseks.¹⁸⁷ Kuigi juurdepääs telekommunikatsioonivõrgule peab olema tagatud üksnes jälituse erandtoimingute läbiviimiseks, ei ole jälitusametkondade tegevus juurdepääsu kasutamisel kontrollitav. Seadus ei näe ette seadme olemasolu, mis salvestaks kõik juurdepääsu kasutamise juhud. Seega, kui keegi jälitusametkondade töötajatest kasutaks juurdepääsu telekommunikatsioonivõrgule mingil muul kui seaduses sätestatud eesmärgil, ei oleks see kuidagi tuvastav. Isiku õiguste rikkumine oleks võimaik ilma, et tema ise või keegi teine sellest teada saaks. Arvestades seda, kui oluliselt riivab isiku õigust eraelu puutumatusele tema telefonikõnede salajane pealtkuulamine on oluline, et iga juurdepääsu kasutamise kohta säiliks informatsioon ja juurdepääsu õiguse kasutaja oleks identifitseeritav. Vajalik oleks, et

¹⁸⁶ RT I 2000, 18, 116; 2004, 30, 207/208.

¹⁸⁷ vt. H. Roonemaa. "Pealtkuulamine ähvardab röövida privaatsuse" - Postimees 12.12.2003.a, "Allar Jõks kontrollib riigi salakõrva kuulmist" - Postimees 28.04.2003.a.

juurdepääsu õiguse kasutamise üle toimuks pidev kontroll erapooletu ja sõltumatu institutsiooni poolt. Praeguse regulatsiooni puhul on küsitav, kas isikute õigus eraelu puutumatusele on riigi poolt piisavalt tagatud.

Eelpoolt nähtus, et Inimõiguste Kohus on oluliseks pidanud ka seda, et seadus, mis võimaldab isikut pealt kuulata, reguleeriks saadud lindistuste kustutamist või hävitamist. Tulenevalt KrMS on isikul, kelle eraelu puutumatust on jälitustoiminguga riivatud, õigus pärast kohtuotsuse jõustumist nõuda jälitustoimingus tehtud foto, film, heli- või videosalvestise hävitamist, kui teabetalletust ei ole vaja säilitada.¹⁸⁸ Kahjuks ei täpsusta seadus, millal on teabetalletuse pärast kohtuotsuse jõustumist veel vajalik. Praegusel juhul on otsustusõigus teabetalletuse säilitamise vajaduse üle jäetud üksnes kohtunikule, kehtestamata selleks mingeid selgeid kriteeriume.

3.1.3. Isiku läbiotsimine

Isiku füüsilisse ja vaimsesse puutumatusesse sekkuvaks tegevuseks saab pidada ka isiku ilma tema nõusolekuta läbiotsimist. Läbiotsimisel võetakse isikult kontroll selle üle, kellega ta omab füüsilist kontakti ja kellega mitte. Samuti võivad läbiotsijad läbiotsimise tulemusena omandada isiku kohta teadmisi, mida isik ei soovi kolmandatele isikutele avaldada. Eriti suureks eraellu sekkumiseks võib meie kultuuriruumis pidada läbiotsimist, mille puhul isik on sunnitud paljastama oma keha.

Eestis võib KrMS § 91 lg 2 kohaselt isikut läbi otsida prokuratuuri määruse või kohtumääruse alusel. Edasilükkamatutel juhtudel võib isikut läbi otsida ka uurimisasutuse määruse alusel, kuid seejärel tuleb sellest ühe ööpäeva jooksul prokurörile teatada, kes otsustab läbiotsimise lubatavaks tunnistamise. Isiku läbivaatuse õigus on antud ka tollile, kui tollil on alust arvata, et reisija varjab deklareerimisele kuuluvat või keeldude või piirangutega seotud kaupa peidetuna oma kehal või kehas. Tolliametnikul on õigus nõuda isikult lahtirõivastumist ja kontrollida teda vaatluse teel.¹⁸⁹

¹⁸⁸ vt KrMS § 122.

¹⁸⁹ RT I 2004, 28, 188.

Uurimisasutusele antud läbiotsimise vajaduse üle otsustamise puhul tekib küsimus, kas prokuröri poolne läbiotsimise mittelubatavaks tunnistamine tähendab koheaselt seda, et isiku läbiotsimine rikkus isiku eraelu puutumatust. Seadusandja pole täpsustanud, millised tagajärjed on uurimisasutuse määruse alusel läbiviidud läbiotsimise prokuröri poolt mittelubatavaks tunnistamisel. Vastus püstitatud küsimusel on pigem eitav, sest välistatud pole, et läbiotsimise vajaduse eesmärgipärasust ja otstarbekust on õigesti hinnanud just läbiotsimise läbi viinud uurimisasutus mitte aga selle lubatavuse üle otsustav prokurör. Läbiotsimise prokuröri poolt mittelubatavaks tunnistamine on isiku eraelu rikkumise üle otsustamisel oluliseks argumendiks, kuid lõpliku otsuse eraellu sekkumise seaduslikkuse kohta saab siin ilmselt teha siiski kohus. Huvitav on siinjuures see, et tollile on antud oluliselt suurem otsustusõigus läbiotsimise teostamiseks ja tema tegevuse üle on kehtestatud väiksem kontroll kui uurimisasutuse puhul.

Juhul, kui isiku läbi otsimisel, läbivaatusel või võrdlusmaterjali võtmisel on vaja paljastada tema keha, peavad uurimisasutuse ametnik, prokurör ja menetlustoimingus osaleja, välja arvatud tervishoiutöötaja või kohtuarst, olema temaga samast soost.¹⁹⁰ Põhimõte, et isiku läbiotsimist või läbivaatust tohib teostada temaga samast soost olev isik, on sätestatud ka vangistusseaduses ja tolliseaduses. Nimetatud põhimõte on oluline selleks, et vähendada isiku eraellu sekkumise raskust. Eest kultuuriruumis kahjustaks isiku vaimset ja füüsilist puutumatust enamikel juhtudel rohkem see, kui isikut otsib läbi vastassoost isik.

Seadusandja poolt kehtestatud nõuetest isiku läbiotsimiseks nähtub, et seadusandja on püüdnud viia miinimumini läbiotsimisega toimuvat isiku eraellu sekkumist. Samas tuleb rõhutada, et isiku läbiotsimine saab olla põhjendatud üksnes siis, kui muude vahenditega ei ole võimalik soovitatavat eesmärki saavutada. Nimetatud asjaolu tõendamiskoormis peaks vaidluse korral lasuma läbiotsimist teostanud asutusel. Juhul, kui sama tulemuse saavutamine oli võimalik ka teisel viisil, tuleb läbiotsimist lugeda isiku eraelu puutumatuse rikkumiseks.

3.1.4. Bioloogiliste proovide võetus

Isiku õigust eraelu puutumatusele riivab temalt nõusolekuta bioloogiliste proovide võetus. Isiku tahte vastaselt bioloogiliste proovide võtmine sekkub isiku kehalisse puutumatusse.

¹⁹⁰ KrMS § 64 lg 2.

Eestis on isikult tema tahte vastaselt ja sunniga bioloogilisi proove võimalik võtta eelkõige kriminaalmenetluse raames, kui ekspertiisiks vajatakse võrdlusmaterjali.¹⁹¹ Kriminaalmenetluses on selline õiguse eraelule piiramine põhjendatud teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks ning kurjategija tabamiseks.

Väljaspool kriminaalmenetlust võib isikult sunduslik proovide võetus olla vajalik teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks. Seda näiteks isaduse tuvastamise puhul. Lapse õigus saada teada oma päritolu võib pidada olulisemaks, kui tema potentsiaalsele isale vereproovi võtmisega tekitatud kahju. Eesti seadusandlus ei näe ette, et sunni kasutamine bioloogiliste proovide võtmiseks oleks võimalik mingis muus menetluses peale kriminaalmenetluse. Põhimõtteliselt on isikul küll õigus pöörduda hagiavaldusega kohtusse, et kohus kohustaks teist isikut proovi andma, kuid selle kohtuotsuse täitmine võib kehtivate seaduste alusel osutuda võimatuks, kui kohustatud isik seda vabatahtlikult ei täida. Nimelt on isikut teatavaks toiminguks kohustava kohtuotsuse täitmiseks võimalik üksnes selle isiku trahvimine.¹⁹² Õiguslikku alust sunni kasutamiseks kohtuotsuse, millega isikut on kohustatud võrdlusmaterjali andma, täitmiseks seadusest ei tulene. Siinkohal võib tõusetuda küsimus, kas riik on täitnud oma kohustuse tagada näiteks lapse eraelu kaitse. Arvestades seda, et isiku õigust teada oma päritolu, on loetud õiguse eraelu osaks, mille tagamise kohustus lasub riigil, tuleks kaaluda võimalust kehtestada meetmed bioloogiliste proovide võtmiseks ka väljaspool kriminaalmenetlust. Siinkohal ei tohi loomulikult unustada, et kirjeldatud olukorras põrkuvad kahe isiku õigused eraelu puutumatusele, mistõttu ka bioloogiliste proovide võetus isiku tahte vastaselt juhtudel, mil see on vajalik teiste isikute õiguste kaitseks saab olla lubatav ainult kaalukate põhjuste olemasolul piiratud juhtudel.

3.1.5. Kohustuslik meditsiiniline läbivaatus ja ravi

Eraelu puutumatusse sekkumiseks on ka kohustuslik meditsiiniline läbivaatus ja ravi. Kohustuslik meditsiiniline läbivaatus rikub lisaks füüsilisele puutumatusele ka vaimset puutumatust, kuna läbivaatuse käigus saadakse isikult infot, mida ta ei oleks soovinud anda.¹⁹³

¹⁹¹ KrMS § 100.

¹⁹² vt TMS § 66.

¹⁹³ S. Strömholm. Op. cit. (viide 5), lk. 97.

Kaasuses *X v. Comission* leidis Euroopa Ühenduste Kohus, et õigus privaatsusele sisaldab isiku õigust hoida oma tervislik seisund saladuses.¹⁹⁴

M. Nowak on seisukohal, et isiku puutumatust rikub nõusolekuta ravi¹⁹⁵. Selline seisukoht lähtub arusaamast, et inimese keha on tema enda asi. Kui isik tahab haigena elada, siis on tal selleks ka õigus. Samas Nowak nendib, et teatud juhtudel on ka nõusolekuta ravi õigustatud. Seda näiteks teadvuseta patsiendi päästmiseks või siis nakkus-, sugu- ja vaimuhaiguste raviks. Viimati nimetatud haiguste kohustuslik ravi on vajalik ühiskonna huvides.

Eesti seadusandlus võimaldab samuti sekkuda isiku eraellu läbi kohustusliku meditsiinilise läbivaatuse ja ravi. Sellisel viisil eraellu sekkumist võimaldavad psühhiaatrilise abi seadus¹⁹⁶, nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadus¹⁹⁷ ja kriminaalmenetluse seadustik.

Tulenevalt KrMS § 99 saab kahtlustatavat või süüdistatavat paigutada kohtupsühhiaatria- või kohtuarstliku ekspertiisi tegemiseks sundkorras raviasutusse. Seega on seadusandja näinud ette võimalused isiku meditsiiniliseks läbivaatamiseks ka siis, kui isik ei avalda selleks nõusolekut. Selline eraellu sekkumine võib olla vajalik nii kahtlustava või süüdistava enda kui ühiskonna huvides. Isiku tervislik seisund võib olla aluseks tema vastustusest vabastamiseks, kuid isiku tervisliku seisundi kindlaks tegemine võib olla vajalik ka ühiskonna huvides, et teha kindlaks kurjategija isikut või langetada isiku suhtes süüdimõistev otsus.

Nii psühhiaatrilise abi seadus kui nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadus võimaldavad isikut ravida tema tahtest sõltumata. Psühhiaatrilise abi seaduse alusel saab võtta isikut tema enda või seadusliku esindaja nõusolekuta ja tema tahtest olenemata psühhiaatriahaiglasse ravile, kui isikul on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida, ilma haiglaravita jätmine ohustab selle isiku enda või teiste elu, tervist või julgeolekut ja muu psühhiaatriline ravi ei ole enam küllaldane.¹⁹⁸ Isiku tahtest olenematu vältimatu psühhiaatriline ravi on võimalik ainult eeltoodud eelduste olemasolu ja kindlaid reegleid järgides. Nii peavad 48 tunni jooksul haiglaravi algusest isiku läbi vaatama ja oma arvamuse

¹⁹⁴ R. Bieber, K. de Gucht, k. Lenaerts, J. Weiler (etc.). Op. cit. (viide 48), lk. 210.

¹⁹⁵ M. Nowak. Op. cit. (viide 12), lk. 295-296.

¹⁹⁶ RT I 1997, 16, 260; 2002, 62, 77.

¹⁹⁷ RT I 2003, 26, 160; RT I 2004, 27, 177.

¹⁹⁸ Psühhiaatrilise abi seadus § 11.

tema seisukoha kohta andma kaks psühhiaatrit, isikul peab olema võimalus kohtuda mõne lähedase isiku, seadusliku esindaja või nende poolt valitud arsti või advokaadiga. Üle neljateistkümne päeva tohib isikut ravile jätta ainult halduskohtu loal, mida peab taotlema haigla pea- või ülemarst. Isiku abikaasal, seaduslikul esindajal või lähisugulasel on võimalik esitada halduskohtule taotlus isiku tahtest olenematuks vältimatuks psühhiaatriliseks raviks antud loa tühistamiseks.¹⁹⁹

Isiku tahtest olenematut haiglaravi on võimalik kohaldada ka eriti ohtlike nakkushaiguste leviku tõkestamiseks, kui nakkushaige on teistele ohtlik ja ta on keeldunud ravist või rikkunud ravirežiimi²⁰⁰. Sarnaselt psühhiaatrilise raviga on nõusolekuta nakkushaiguste raviks üle teatud ajaperioodi vajalik halduskohtu luba. Võrreldes psühhiaatrilise raviga on aga isiku tahtest olenematu nakkushaiguste ravi ilma kohtu loata võimalik oluliselt lühema aja jooksul. Üle 48 tunni kestva isiku tahtest olenematuks nakkushaiguste raviks on vajalik halduskohtu luba. Samas ei saa ka halduskohus anda luba isiku selliseks raviks piiramatuks ajaks. Isegi halduskohtu loal võib isiku tahtest olenematu nakkushaiguste ravi kesta 14 kalendripäeva alates vastava taotluse kohtusse saabumisest. Tuberkuloosi puhul võib kohus anda loa raviks kuni 182 kalendripäevaks.²⁰¹ Arvestades sundusliku ravi eraellu sekkumise intensiivust on igati põhjendatud, et ka kohtu õigus raviks loa andmisel ei ole piiramatult.

Psühhiaatrilise ravi seadusest nähtub, et isiku õigust eraelu puutumatusele piiratakse peamiselt kahel põhjusel – isiku tervise kaitseks ja teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks. Kui reeglina on isiku enda otsustada, mida ta oma tervisega teeb, siis käesoleval juhul on arvestatud seda, et isik ei ole oma vaimsest seisundist tulenevalt võimeline ratsionaalseid otsuseid langetama, mistõttu riik peab tema tervist kaitsma.

Eesti õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et ka nõusolekuta raseduse katkestamine või steriliseerimine rikub eraelu puutumatust.²⁰² Selline seisukoht on igati põhjendatud, kuna nii raseduse katkestamine kui steriliseerimine sekkuvad olulisel määral nii isiku füüsilisse puutumatusse kui vaimsesse puutumatusse. Mõlemad tegevused puudutavad isiku intiimsfääri,

¹⁹⁹ Psühhiaatrilise abi seadus § 13 lg 6¹.

²⁰⁰ Nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadus § 4 lg 1.

²⁰¹ Nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadus § 5 lg 1, 2, 3.

²⁰² Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura Õigusteabe AS. Tallinn, lk 239.

kus otsuste langetamine peaks olema jäetud isikule endale. Riigikohus ei ole oma praktikas eraelu puutumatust raseduse katkestamisega sidunud. Kriminaalasjas, kus rasedus katkestati isiku tahte vastaselt, luges Riigikohus seda üksnes Põhiseaduse § 16, 20 ja 28 riiveks²⁰³. Põhjendatud oleks olnud lugeda isiku tahte vastane raseduse katkestamine ka Põhiseaduse § 26 rikkumiseks, kuna see rikub otseselt isiku füüsilist ja vaimset puutumatust.

Seoses eraelu puutumatuse tagamisega tundub küsitav raseduse katkestamise ja steriliseerimise seaduse § 5 vastavus Põhiseaduse § 26 ja EIÕK art 8. Nimetatud säte võimaldab piiratud teovõimega naise puhul katkestada rasedust üksnes eestkostja avalduse alusel. Raseduse katkestamine on tõsine sekkumine naise eraellu, mistõttu sellise otsuse tegemine ei tohiks olla jäetud ainult eestkostja teha. Põhjendatud oleks näha ette nõue, mille kohaselt peab lisaks eestkostja avaldusele piiratud teovõimega naise aborti toetama ka üks või mitu eriala septsialisti.

3.1.6. Füüsiline sekkumine

Isiku eraelu riiveks on Inimõiguste Kohtu praktikas loetud ka isiku suhtes füüsilise vägivalla kasutamist. Kohtusjas *Raninen vs Soome*²⁰⁴, kus avaldaja väitis, et politsei rikkus tema kinnipidamise ja käeraudade kasutamisega tema õigust eraelu puutumatusele, leidis Inimõiguste Kohus, et isiku füüsilise ja vaimse puutumatuse rikkumisega võib tegemist olla ka siis, kui füüsiline sekkumine ei ole nii tõsine, et ulatuda art 3 kaitsealasse. Osundatud kohtuotsusest nähtub, et õigus eraelule võib puudutada ka vabaduse võtmist. Õigus eraelu puutumatusele võib tagada isiku kaitse jõu kasutamise vastu kinnipidamisel, kui kinnipidamise tingimused ei ole olnud nii tõsised, et ulatuda EIÕK art 3 kaitsealasse. *Raninen vs Soome* kohtuasjas asus kohus siiski seisukohale, et käeraudade kasutamine avaldaja kinnipidamisel ei omanud isiku füüsilisele ja vaimsele puutumatusele sellist mõju, et kujutada endast EIÕK art 8 rikkumist.

3.1.7. Eraelulise informatsiooni avaldamine

Isiku vaimsest puutumatusest on põhjust rääkida ka seoses isiku eraelu tema tahte vastaselt ajakirjanduses kajastamisega. Esialgu tekkiski ju privaatsuse õigus vastukaaluks pressis üha

²⁰³ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 5. veebruari 2001. a otsus asjas nr 3-1-1-119-00 – RT III 2001, 6, 65.

suurenevale sekkumisele.²⁰⁵ Isikud soovivad, et nemad kontrolliksid nende eraelu kohta käivat infot ja selle avaldamist avalikkusele. Juhul, kui isiku kohta avaldatakse informatsiooni, mida isik soovis üksnes enda või teatud isikute ringi teada jätta, on sekkutud isiku vaimsesse puutumatusse.

Isiku eraelu tuleb siinkohal tõlgendada laialt. Isiku õigus eraelule ei ole kaitstud üksnes siis, kui isik viibib enda kodus. *Niemietz vs Saksamaa*²⁰⁶ kohtuasjas märkis Inimõiguste Komisjon, et alati ei ole võimalik selgelt eristada, millised tegevused kuuluvad isiku tööalase tegevuse hulka ja millised mitte. Eraeluliseks saab lugeda teatud informatsiooni, mis lisaks isikule endale on teada või saab teatavaks ka teatud ringile kolmandatele isikutele. Eraeluliseks võib pidada näiteks arsti külastamist või haiglas viibimist. Samuti näiteks matustel viibimine. Need on teatud tegevused, mis oma loomuselt on privaatsed ning mille avaldamine avalikkusele ei ole vajalik. Nii on ka näiteks isiku suhted, sh seksuaalsuhted kahtlemata eraelu osa, mida ei peaks pressis kajastama. Probleemsem on olukord siis, kui isik jutustab ajakirjanikule avameelselt oma suhetest teise isikuga. Sellisel juhul tõusetub küsimus, kas eraelu rikkumise eest on vastutavaks ajakirjandus või vastutab isik, kes infot avaldab? Ajakirjandus peaks siiski arvestama, et isiku vaimset puutumatust riivatakse just info avaldamisega avalikkusele, mistõttu sellise info avaldamine peaks olema lubatav üksnes puudutatud isiku nõusolekul.

Eraeluliste andmete avaldamisel ajakirjanduses tuleb Saksamaa kohtute arvates kaaluda järgmisi faktoreid:

- avaldaja motiivid;
- avaldatu olulisus (näit. kas see suurendab teadmisi ja tekitab avaliku arutelu või saab avaldaja sellest üksnes materiaalselt kasu);
- viis, kuidas info on saadud;
- info avaldamise ulatus;
- avaldatu korrektsus;
- isiku poolt nõutava piirangu ulatus;

²⁰⁴ Eur. Court H. R. *Raninen v. Finland*. Judgment of 16 December 1997. - Reports – VIII.

²⁰⁵ Brandeis'i ja Warreni'i artikkel oli põhjustatud just pressis üha suurenevast huvist avaliku elu tegelaste eraelu vastu.

²⁰⁶ Eur. Court. H. R. *Niemetz v. Germany*. Judgement of 16 December 1992. - Series A, No 251-B.

- laiemad sotsiaalsed eesmärgid.²⁰⁷

Õiguskirjanduses on väidetud, et privaatsuse-sõnavabaduse kaasustes rõhub kostja alati info “uudiste väärtusele”. Kostja sõnul on tegemist infoga, mis on oluline avalikkuse jaoks. Kohus peab siis tulenevalt faktilistest asjaoludest kaaluma kahte vastandlikku õigust. Nende asjade lahendamiseks pole olemas kindlat valemit.²⁰⁸

Äärmiselt oluline on ka see, millist eraelulist infot isiku kohta avaldatakse ja milliseid tagajärgi isiku elule see võib omada. Näitena võib siin tuua Kanadas arutusel olnud *Valiquette v the Gazette* kaasuse, kus ajaleht avaldas artikli HIV-positiivsest õpetajast. Artiklis õpetaja nime ei avaldatud, kuid kirjeldusest oli aru saada, kellega on tegemist. Õpetaja esitas hagi ajalehe vastu. Kohus tegi otsuse hageja kasuks, leides, et sellise info avalikustamise tagajärjed isiku füüsilisele ja vaimsele puutumatusele on rasked.²⁰⁹ Ka Eestis järgneks sellise info avalikustamisele inimese häbimärgistamine. Inimesed ei oma aidsi kohta piisavalt teadmisi ja selles valdkonnas on palju eelarvamusi. Isikule tekitatakse sellise informatsiooni avaldamisega pöördumatu kahju. Saksamaal omakorda oli kaasus (OLG Hamburg NJW-RR 1988, 736), kus ajaleht avaldas artikli aidsi levikust vanglates. Artiklis oli mainitud ka aidsi levikut tätoveeringute tegemise kaudu. Artiklit illustreeris ühe tätoveeringutega vangi pilt. Isik, kelle pilti oli kasutatud, kaebas ajalehe kohtusse. Kohus langetas otsuse hageja kasuks. Kohus asus seisukohale, et pildi selline kaustamine võis jätta mulje nagu pildil olev isik oleks aidsi haige.²¹⁰

Üldiselt võib asuda seisukohale, et isiku eraelu ajakirjanduses kajastamine on põhjendatud üksnes siis, kui see info on ühiskonnale vajalik, kas mingite oluliste otsuste langetamisel, edasise tegevuse kujundamisel või ka isikute õiguste kaitseks, kui toimub nõ “rahva valgustamine”. Eraelulise informatsiooni isiku nõusolekuta pressis avaldamine ei saa olla põhjendatud üksnes inimeste uudishimu rahuldamise ja ajakirjandusväljannete läbimüügi suurendamise eesmärgil.

²⁰⁷ P. Jones. Op. cit. (viide 27), lk 291.

²⁰⁸ J. Craig, N. Nolte. Privacy and Free Speech in Germany and Canada: Lessons for an English Privacy Tort. European Human Rights Law Review. Issue 2, 1998, lk 16.

²⁰⁹ J. Craig, N. Nolte. Op.cit. (viide 208), lk 171.

²¹⁰ J. Craig, N. Nolte. Op.cit. (viide 208), lk 177.

Isiku eraelu puudutava informatsiooni avaldamine riivab lisaks isiku vaimsele puutumatusele teatud juhtudel ka tema õigust identiteedile.

3. 2. Identiteet

Isiku võimet luua kujutus iseendast ja valida oma identiteet, on loetud eraelu “südamesse” kuuluvaks.²¹¹ Õigus eraelule kaitseb erilist inimeksistentsi väärtust - identiteeti. Identiteet hõlmab lisaks isiku nimele ka tema välimust, riietus-, soengu ja habeme stiili, tema sugu, tundeid ja mõtteid, temale eriomast minevikku, ka tema usutunnistust või muid veendumusi, st passiivset usuvabadust. Sunduslikud riietus- või soengustiili reeglid sekkuvad inimese eraellu nii samuti kui sunnitud nime või usu vahetus või kellegi mõtete ja tunnete mõjutamine (sunduslik ravi psühhoaktiivsete ainetega, mis muudavad isiksust, “aju loputamine” või teised alateadvuslikud manipulatsioonid, ilma, et isik sellest ise teadlik oleks).²¹²

Eraelu õigus tagab inimolendi individuaalse eksistentsi tunnustamise. Igal isikul ei ole mitte üksnes õigus eksisteerida füüsiliselt, vaimselt ja õiguslikult, vaid ka õigus, et respektieritaks temale omast individuaalset loomust, isiku välimust, au ja reputatsiooni.²¹³

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on 3. mai 2001.a otsuses²¹⁴ käsitanud vabadust muuta oma nime Põhiseaduse § 26 kaitsealasse kuuluvana. Riigikohus leidis, et perekonnanimi kujutab endast tähtsat osa inimese identiteedist. Selle kaudu isik samastab end teatud inimeste grupiga – pere- või sugukonnaga. Nimi on ka selleks, et isikuid eristada või määratleda isiku perekondlik kuuluvus. Põhiseaduses võimaldab vabaduse muuta oma nime paigutada sõltuvalt asjaoludest § 26, mis näeb ette igäühe õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusele, § 19, mis sätestab igäühe õiguse vabale eneseteostusele, või ka mõne muu põhiõiguse kaitsealasse. Kuna kaebuse esitaja põhjendas perekonnanime muutmise taotlust sooviga lisada oma perekonnanimele suguvõsanimi, siis seda argumenti arvestades käsitab kolleegium keeldumist muuta nime kaebaja perekonna- ja eraelu puutumatuse riivena. Kohtukolleegium jõudis järeldusele, et perekonnanime korraldamise seaduse § 11 osa, mis

²¹¹ R. Clayton, H. Tomlinson. The Law of Human Rights. Oxford University Press. 2000, lk 812.

²¹² M. Nowak. Op. cit. (viide 12), lk. 294-295.

²¹³ M. Nowak. Op. cit. (viide 12), lk. 288.

²¹⁴ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 03.05.2001.a otsus asjas nr 3-4-1-6-01 – RT III 2001,15,154.

keelab eesti rahvusest või eestikujulise perekonnanimega sooviavaldajale anda võõrkeelse kujuga perekonnanime, on ebaproportsionaalne ja kujutab endast Põhiseaduse §-s 26 sätestatud põhiõiguse rikkumist. Isiku nime kuulumist EIÕK art 8 kaitsealasse on tunnistanud ka Inimõiguste Kohus.²¹⁵

Identiteeti on Inimõiguste Kohus käsitanud eraelu osana asjas *Mikulic vs Horvaatia*.²¹⁶ See kaasus puudutas isaduse tuvastamise protsessi venimist ja isaduse tuvastamata jätmist kohtute poolt. Inimõiguste Kohus leidis, et eraelu sisaldab isiku füüsilist ja vaimset puutumatust ja võib hõlmata indiviidi füüsilise ja vaimse identiteedi aspekte. Õigus eraelule annab õiguse saada teada detaile oma identiteedi kohta. Õigus saada informatsiooni on vajalik, kuna see mõjutab isiku isiksust. Seda Inimõiguste Kohtu lahendit on oluline jälgida ka Eestis toimuvate isaduse tuvastamise protsesside puhul.

Identiteedi, kui eraelu kontseptsiooni kuuluva valdkonna, aspektidena on Inimõiguste Kohus kohtuasjas *von Hannover vs Saksamaa* käsitanud isiku nime ja pilti.²¹⁷ Nimetatud kohtuasi puudutas Monaco printsess Caroline von Hannover'i eraelu puudutavate fotode avaldamist Saksamaa tabloidides. Enamik vaidlusaluseid fotosid kujutasid Monaco printsessi avalikes kohtades ja tegevuses, mida kõigil juuresviibijatel oli võimalik jälgida. Nii oli avaldaja fotodel turul sisseoste tegemas, ratsutamas, mägedes suusatamas, kodust lahkumas, sõbraga restoranis söömas jne. Inimõiguste Kohus leidis, et Saksamaa siseriiklikud kohtud, mis pidasid selliste piltide avaldamist lubatavaks, ei taganud avaldaja eraelu kaitset, mistõttu Saksamaa rikkus avaldaja õigust eraelu puutumatusele. Inimõiguste Kohus märkis otsuses, et avalikkusel ei ole õiguspärast huvi teada, kus avaldaja viibib ja kuidas ta eraelus käitub isegi siis, kui avaldaja on avalikkusele tuntud isik ja ta viibib kohtades, mida ei saa pidada eraldatuks. Isegi siis, kui avalikkusel on selline huvi ja ajakirjandusel on majanduslik huvi fotode avaldamiseks, kaalub avaldaja huvi eraelu efektiivsele kaitsele need huvid üle.²¹⁸

²¹⁵ Vt. Eur. Court. H. R. Burghartz v Switzerland. Judgement of 22 February 1994. - Series A, No 280-B ja Eur.Court . H. R. Schüssel v. Austria. - Decision of 21. February 2002. - (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).

²¹⁶ Eur. Court. H. R. Miculis v. Horvaatia. Judgement of 7 February 2002. - Reports of Judgments and Decisions 2002-I.

²¹⁷ Eur. Court. H. R. von Hannover v. Germany, Judgement of 24 June 2004. - trükkis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

²¹⁸ Eur.Court.H.R. von Hannover v. Germany, Judgement of 24 June 2004. - trükkis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

Von Hannover vs Saksamaa kohtuasjas tehtud otsuses on Inimõiguste Kohus väljendanud mitmeid olulisi seisukohti, mis omavad mõju ka Eesti õiguskorrale. Nii märkis Inimõiguste Kohus, et ka isiku suhtlemisel avalikus kontekstis on selles teatud tsoon, mis kuulub eraelu valdkonda. Isikul on teatud tingimustes õiguspärane ootus privaatsuse kaitsele ja fotod isiku igapäevaelust kuuluvad eraelu valdkonda.²¹⁹

Inimõiguste Kohtu otsuse alusel võib välja tuua järgmised kriteeriumid, mida tuleb eraelu riive õiguspärasuse hindamisel kaaluda:

- kas fotod puudutavad era- või avalikke asju ja tegevusi?
- kas saadud materjal oli mõeldud kasutamiseks kitsale ringile isikutele või avalikkusele?
- kas fotod on tehtud salaja, isikut jälitades ja ilma tema nõusolekuta või oli nende tegemiseks isiku nõusolek?
- millist tähtsust omab fotode avaldamine avalikult peetavale ja demokraatlikule ühiskonnale vajalikule diskussioonile?

Inimõiguste Kohus on eriti oluliseks pidanud viimast kriteeriumi märkides, et otsustavaks faktoriks eraelu ja sõnavabaduse tasakaalu leidmisel on avaldatud fotode ja artiklite panus avalikes huvides peetavale diskussioonile.²²⁰

3.3. Seksuaalelu

Õigus eraelule hõlmab ka indiviidi üht intiimseimat elu valdkonda – tema seksuaalelu. Isiku seksuaalelu on valdkond, mida enamasti peetakse privaatseks ja avalikkusele avaldamisele mittekuuluvaks. See on valdkond, mille salajaseks jäämist on isikul mõistlik eeldada.

Inimõiguste Kohtu praktikas kaitstakse õiguse eraelule all ka isiku seksuaalset identiteeti ja orientatsiooni, samuti isiku seksuaalset autonoomiat ja puutumatust.²²¹ Inimõiguste Kohtu pretsedendiõigus on selgelt väljendanud seisukohta, et isiku seksuaalelu on eraelu oluline

²¹⁹ Eur.Court.H.R. von Hannover v. Germany, Judgement of 24 June 2004. - trükkis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).

²²⁰ Eur.Court.H.R. von Hannover v. Germany, Judgement of 24. June 2004. - trükkis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).

²²¹ M. Scheinin. Sexual Rights as Human Rights – Protected under Existing Human Rights Treaties. – Nordic Journal of International Law. Volume 76. No 1. 1998, lk 17.

osa.²²² Üks olulisemaid seksuaalelu puudutavaid Inimõiguste Kohtu kaasusi on *X and Y vs Holland*²²³. Selles kohtuasjas on kohus öelnud, et mõiste “eraelu” on kontseptsioon, mis hõlmab indiviidi füüsilist ja vaimset puutumatust, kaasa arvatud tema seksuaalelu. Nimetatud asjas asus Inimõiguste Kohu seisukohale, et riigil lasub kohustus võtta vastu seadusi, mis tagavad efektiivse kaitse isikute seksuaalsete kuritarvituste eest.

Selle eraelu elemendi kaitsega seoses lasuvad riigil nii negatiivsed kui positiivsed kohustused. Ühelt poolt ei tohi riik sekkuda indiviidi seksuaalellu, teisalt peab riik aga tagama, et isikul oleks võimalik ennast seksuaalselt määratleda ja et tema seksuaalne puutumatuse oleks kaitstud teiste indiviidide eest. Nimetatud kohustuste täitmiseks peab riik vastu võtma seadusi, mis kaitseksid indiviidi ja tagama nende seaduste rakendamise. Otsuse langetamine negatiivse või positiivse kohustuse olemasolu kohta seksuaalelu valdkonnas ei ole lihtne. Nii liigsete piirangute kehtestamine, kui liigse vabaduse lubamine seksuaalelu valdkonnas võivad viia isikute eraelu rikkumiseni. Esimesel juhul võib väita, et riik ei ole täitnud oma negatiivset kohustust mitte sekkuda indiviidi eraellu, teisel juhul võib riik jällegi vastutada positiivse kohustuse eest kaitsta indiviidi seksuaalset puutumatust teiste isikute eest.

Seksuaalelu on eraelu aspekt, kus enamik EIÕK ühinenud riike on kehtestanud piiranguid avalikkuse või teiste isikute õiguste kaitseks. Piirangute hulka kuuluvad või on kuulunud: alaealisega suguühenduse keelustamine, homoseksuaalsete vahekordade keelustamine, keeld kasutada (või müüa) kontraseptiive, aborti keeld ja transseksuaalsuse (tagajärgede) mittetunnustamine või piiratud tunnustamine. Osade nimetatud piirangute kehtestamist on Inimõiguste Kohus pidanud ka õiguse eraelu rikkumiseks, kuna kohtu arvates ei ole need piirangud olnud piisavalt vajalikud ning on liigselt kitsendanud isiku õigust eraelule.

Eesti õigusaktidest võib leida sätteid, mis kujutavad endast sekkumist seksuaalellu, kuid tagavad isiku seksuaalset puutumatust. KarS § 141, § 142 ja § 143, mis näevad ette karistuse vägistamise, sugulise kire vägivaldse rahuldamise ja suguühendusele sundimise eest, kaitsevad otseselt isiku seksuaalset puutumatust. KarS § 145 järgi on karistatav täisealise isiku poolt suguühendusse astumine noorema kui neljateistaastase isikuga ning § 146 järgi noorema kui

²²² P. van Dijk, G. J. H. van Hoof. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Kluwer Law International, The Hague, 1998, lk. 496.

²²³ Eur. Court. H. R. *X and Y v. The Netherlands*, Judgement of 26. March 1985. - Series A, No 91.

neljateistaastase isiku sugulise kire rahuldamisele kaasamine. Selliste piirangute puhul eeldab riik, et teatud vanuses inimesed on mõjutatavamad ja pole ehk võimelised iseseisvalt nõ õiguid otsuseid langetama. Kirjeldatud piirangute kehtestamine on kooskõlas ka Inimõiguste Kohtu praktikaga. Inimõiguste Komisjon on leidnud, et alaealistega seksuaalsuhete kriminaliseerimine ei riku konventsiooni artiklit 8, kuna selline regulatsioon on vajalik teiste indiviidide õiguste ja vabaduste kaitseks.²²⁴ Riik seab siin piirangud isikute eraelule, keelates teatud tegevused, mis kuuluvad isiku intiimsfääri. Selline riigipoolne sekkumine on aga õigustatud, kuna see on vajalik teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks.

Piirangute seadmine isikute seksuaalelule peab olema kaalutletud ja põhjendatud. Inimõiguste Kohus on leidnud, et kuna piirangud seksuaalelu valdkonnas puudutavad “indiviidi eraelu kõige intiiemsemat osa” peavad esinema “eriti kaalukad põhjused”, et eraellu sekkumine oleks kooskõlas art 8 lg 2.²²⁵

Enamik Inimõiguste Kohtu lahendeid, mis käsitavad isiku õigus seksuaalsele identiteedile ja autonoomiale on seotud homoseksuaalide ja transseksuaalidega.

3.3.1. Homoseksuaalsus

Eraelu riived, mis seonduvad homoseksuaalsusega, on seotud homoseksuaalsete suhete keelustamise, samasooliste seksuaalsuhete lubatavusele kõrgema vanusepiiri kehtestamise ja teatud töökohtadel samasooliste eraelu uurimise ja nende seksuaalsete eelistuste pärast töölt vabastamisega.

Inimõiguste Kohtu olulisteks otsusteks selles vallas on *Dudgeon vs Ühendkuningriik*²²⁶ ja *Norris vs Ühendkuningriik*²²⁷. *Dudgeon*’i kohtuasjas seisnes küsimus selles, kas homoseksuaalsete suhete keelustamine ja nende eest karistuse ettenägemine on kooskõlas EIÕK art 8. Inimõiguste Kohus leidis, et selline regulatsioon on vastuolus konventsiooniga ning nentis, et üle kahekümne ühe aasta vanustel meestel on õigus teha nende intiimelu puudutavaid

²²⁴ L. J. Clements. European Human Rights. Taking a case under the Convention. London, Sweet & Maxwell, 1994, lk. 161.

²²⁵ Eur. Court. H. R. *Dudgeon v. UK*. Judgement of 22 October 1981. - Series A, No 45.

²²⁶ Eur. Court. H. R. *Dudgeon v. U. K.*, Judgement of 22. October 1981. – Series A, No 45.

²²⁷ Eur. Court. H. R. *Norris v. U. K.*, judgement of 26. October 1988.- Series A, No 142.

otsuseid. Mõiste “vajalik demokraatlikus ühiskonnas” ei ole selles kontekstis paindlik ja seda ei saa asendada mõistetega mõistlik, kasulik või soovitatav. *Norrise* kohtuasjas oli Inimõiguste Kohus seisukohal, et ainuüksi kriminaalkaristuse olemasolu homoseksuaalsete suhete eest, isegi kui seda ei rakendata, rikub EIÕK art 8.

Eelpool kirjeldatud pretsedendiõiguse pinnalt võib teha järelduse, et kuigi täielik homoseksuaalsete suhete keelustamine konventsiooni liikmesriikides on keelatud, on siiski võimalik kehtestada homoseksuaalidele diskrimineerivaid vanusepiiranguid, põhjendades seda riigi “moraalse kliimaga”. Märkida tuleb kindlasti ka seda, et sellised piirangud on miskipärast puudutanud meessoost homoseksuaale, mitte aga naisi. Kahjuks ei leia Inimõiguste Kohtu praktikast sellisele vahetegemisele põhjendust.

B. vs Ühendkuningriik kohtuasjas leidis Inimõiguste Komisjon, et sõjaväes on lubatud homoseksuaalsete suhete täielik keelustamine ning seda isegi juhul, kui sõjaväelase seksuaalpartneriks on tsiviilisik ja nende tegevus toimub väljaspool sõjaväe territooriumi ja teenistusest vabal ajal. Inimõiguste komisjon nõustus Suurbritannia kaitseministri seisukohaga, et homoseksuaalse sõjaväelase tegevusel on palju negatiivsemad tagajärjed kui tsiviilisiku homoseksuaalsetel suhetel. Võttes arvesse militaarelu erilist loomust, võib homoseksuaalide kohalolek viia korratuseni. Samuti nõustus Inimõiguste komisjon sellega, et selline regulatsioon aitab kaitsta nooremaid ja madalama auastmega sõdureid vanemate seksuaalse tähelepanu eest. Kaitseminister argumenteeris sellist korda ka väitega, et homoseksuaalsed sõdurid ohustavad julgeolekut, sest neid võidakse šantažeerida. Selline lähenemine annab riigile laialdased võimalused kehtestada selline kord ka mitmete ametikohtadele põhjendusega, et nad kaitsevad riigi julgeolekut.²²⁸

*Lustig-Prean and Beckett vs Ühendkuningriik*²²⁹, *Perkins ja R vs Ühendkuningriik*²³⁰ ning *Beck, Copp ja Bazeley vs Ühendkuningriik*²³¹ vaidlused puudutasid sama teemat, mis *B vs*

²²⁸ J. Kingston. Sex and Sexuality under the European Convention on Human Rights. - Human Rights A European Perspective. 1994, lk. 185.

²²⁹ Eur. Court H. R. Lustig-Prean and Peckett v. the United Kingdom. Judgement of 27 September 1999. – trükitis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

²³⁰ Eur. Court. H. R. Perkins and R. v UK. Judgement of 22 October 2002. – trükitis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

²³¹ Eur. Court. H. R. Beck, Copp and Bazeley v UK, Judgement of 22 October 2002. – trükitis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

Ühendkuningriik kohtuasi, so homoseksuaalidele seatud piiranguid armees teenimiseks. Kaebuste esitajad teenisid Suurbritannia relvajõududes. Nad tegid sõjaväelist karjääri ja nende sobivust teenistusse hinnati väga heaks. Pärast informatsiooni saamist kaebuse esitajate homoseksuaalsuse kohta viidi läbi uurimine tuvastamaks kaebuse esitajate seksuaalset orientatsiooni. Uurimise käigus intervjueriti kaebuse esitajaid mitmeid kordi, esitades neile seejuures detailseid küsimusi nende endise ja praeguse seksuaalelu kohta. Samuti otsiti läbi ühe kaebuse esitaja isiklikud asjad, seejuures ka kirjad ja postkaardid, leidmaks tõendeid, mis kinnitavad tema homoseksuaalsust. Teatud juhtudel konfiskeeriti nende kirju, filme jt isiklikke asjau. Uurimiste tulemusena vabastati kaebuse esitajad teenistusest nende seksuaalse orientatsiooni tõttu. Inimõiguste Kohus leidis kõigis neis kohtuasjades, et tegemist oli eriti raske eraelu rikkumisega. Inimõiguste Kohtu arvates ei olnud nii läbi viidud uurimine, kui kaebuse esitajate vabastamine teenistusest õigustatud EIÕK art 8.2. alusel. Selline eraellu sekkumine ja isikute teenistusest vabastamine, võttes neilt võimaluse töötada soovitud erialal, ei olnud põhjendatud ega vajalik. Inimõiguste Kohtu seisukoht, mis erines oluliselt Inimõiguste komisjoni varasemast arvamusest kohtuasjas *B vs Ühendkuningriik*, näitab taas, et EIÕK on nn elav instrument, mida Inimõiguste Kohus tõlgendab vastavalt ühiskonna arengule.

Eestis kaitseb õigust seksuaalelu siseriiklikult Põhiseaduse § 26. Vähemalt seadusandlikul tasemel ei eristata Eestis homoseksuaale teistest isikutest. Homoseksuaalsus ei tohi omada tähtsust töökohta valikul ega ka karistusõiguslikus mõttes. Avalikkusel ei saa olla õiguspärast ootust teada, milline on isiku seksuaalne orientatsioon.

3.3.2. Transseksuaalsus

Isiku seksuaalelu kui eraelu ühte elementi on käsitatud kohtuasjades, mis puudutavad transseksuaalide õigusi.

Transseksuaalidega seoses esilekerkinud probleemid seonduvad riigipoolse soovahetuse aktsepteerimise, eesnime vahetuse lubamise ja dokumentide muutmise. Transseksuaalide õigus saada soo muutuse kohta riigi tunnustust kujutab endast riigi positiivset kohustust. Inimõiguste Kohus on transseksuaalide kaasustes rõhutanud, et mõiste “austama eraelu

puutumatus” ei ole selgepiiriline. Eriti osas, mis puudutab austamise konseptsioonist tulenevaid positiivseid kohustusi. Võttes arvesse liikmesriikide erinevat praktikat ja olukorda, sõltub see mõiste konkreetsest kaasusest. Otsustamaks kas riigil lasub positiivne kohustus või mitte, tuleb leida õiglane tasakaal ühiskonna ja indiviidi huvide vahel.²³²

Põhiseaduse kommentaarides on asutud seisukohale, et probleemid, mis on seotud soo vahetusega (transseksuaalsus), kuuluvad Põhiseaduse § 19 lg 1, mis sätestab igaühe õiguse vabale eneseteostusele, kaitsealasse.²³³ Samuti arvab ka Robert Alexy.²³⁴ Sellise seisukohaga ei saa täiesti nõustuda. Soo vahetusega seotud probleemid võivad sõltuvalt olukorrast kuuluda nii Põhiseaduse § 19 lg 1 kui § 26 kaitsealasse, kuid nende välistamine Põhiseaduse § 26 kaitsealast ei ole millegagi põhjendatud. Transseksuaalsus on seotud isiku seksuaalse enesemääratlemise, tema identiteediga. Isiku identiteeti loetakse eraelu elemendiks nii Riigikohtu²³⁵ ja Inimõiguste Kohtu praktikas kui õiguskirjanduses. Arvestades seda, et Riigikohus on isiku nime muutmise piiramist lugenud õiguse eraelule riiveks, tuleks ka isiku soo muutmist, mis puudutab just isiku intiimsfääri, muutmist lugeda eraelu kaitse alla kuuluvaks.

Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt on isikul vaatamata sellele, kellena ta sündinud on, õigus identifitseerida ennast naise või mehena. Isiku sellekohane otsus on tema eraelu üks osa ja kuulub kaitse alla. Riik peab tagama, et inimesel, kes tunneb ennast teise soo esindajana, oleks võimalik ennast ka õiguslikult teise soo esindajana määratleda. Samas ei olnud Inimõiguste Kohtu seisukoht pikka aega lõplikult selge soovahetusoperatsiooni läbi teinud isiku sünnitunnistuse muutmise küsimuses. *Cossey vs Ühendkuningriik*.²³⁶ ja *Rees vs Ühendkuningriik*²³⁷ asjas asus kohus seisukohale, et Suurbritannia võimude keeldumine muuta sünniregistri kannet või anda välja sünnitunnistus, mille sisu erineb algupärasest variandist, ei ole käsitletav eraelu rikkumisena. *B. v. Prantsusmaa*²³⁸ asjas asus Inimõiguste Kohus aga vastupidisele seisukohale ning otsustas, et Prantsusmaa selline käitumine kujutab endast isiku

²³² Eur. Court. H. R. *Sheffield and Horsham v UK*, Judgement of 30 July 1998. – Reports 1998 –V (§ 52).

²³³ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn, 2002, lk 230.

²³⁴ vt R.Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001.a eriväljaanne.

²³⁵ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järlevalve kolleegiumi 03.05.2001.a otsus asjas nr 3-4-1-6-01 – RT III 2001,15,154

²³⁶ Eur. Court. H. R. *Cossey v. UK*, Judgement of 27. September 1990 - Series A no 184.

²³⁷ Eur. Court. H. R. *Rees v. UK*, Judgement of 17. October 1986 - Series A no 106.

²³⁸ Eur. Court. H. R. *B v. France*, Judgement of 25. March 1992 - Series A no 232-C.

eraelu rikkumist. Inimõiguste Kohus põhjendas erinevaid lahendeid sarnastes asjades erinevate tingimustega riikides ja sünnitunnistuse tähendusega antud riigis. Nimelt oli Inglismaa sünniregistril ajalooline tähendus. Sünniregister talletas ajaloolist fakti ja seda sai muuta ainult vea esinemisel. Prantsusmaal aga omas sünnitunnistus ka oleviku seisukohalt suurt tähtsust. Sünnitunnistusse tehakse seal märged isiku elus toimunud ja tema staatust mõjutavate sündmuste kohta (näit. abielu, adopteerimine, lahutamine, surm). Inimõiguste Kohus on oma otsuseid põhjendanud otsustusõiguse (*margin of appreciation*) doktriiniga, kuigi kohtunike eriarvamustes on leitud, et kohus on selle doktriini kohaldamisega liiale läinud.

Nii *Cossey*, *Rees*’i kui *Sheffield ja Horsam vs Ühendkuningriik*²³⁹ asjades oli kaebuse esitamise põhjuseks see, et kuna Suurbritannias ei tunnustata transseksuaalide uut sugu, siis pidi kaebuste esitajad kogema alandusi, kui nad pidi avaldama oma sünnijärgset sugu. Sünnijärgne sugu säilis nii kindlustuses, sünnitunnistuses kui politseregistris. Samuti arvestati pensionile mineku iga võttes aluseks sünnijärgse soo. Isikud võisid oma nime küll vahetada, aga nende uut sugu ei tunnustatud.

Alles 2002. a asus Inimõiguste Kohus asjas *I. vs Ühendkuningriik*²⁴⁰ ja *Cristine Goodwin vs Ühendkuningriik*²⁴¹ seisukohale, et transseksuaali sünnitunnistuse mittemuutmine rikub isiku õigust eraelule. Inimõiguste Kohus põhjendas oma otsust sellega, et kohus ei ole seotud oma eelnevate otsustega, kuid õiguskindluse, selguse ja võrdsuse põhimõttest tulenevalt ei tohi kohus oma seisukohtadest ilma mõjuva põhjuseta kõrvale kalduda. Kuna EIÕK on aga eelkõige inimõiguste kaitse süsteem, siis peab kohus arvestama ka muutuvat olukorda vastustaja riigis ja teistes liikmesriikides. On oluline, et EIÕK tõlgendatakse ja rakendatakse nii, et selle kaitse on praktiline ja efektiivne, mitte aga teoreetiline ja illusoorne. Inimõiguste Kohtu arvates võib tõsine eraelu rikkumine esineda ka siis, kui siseriiklik õigus on konfliktis indiviidi identiteedi oluliste aspektidega. Stressi ja võõrandumist, mis tuleneb transseksuaali sotsiaalse staatuse ja õigusliku positsiooni, mis ei tunnista soovahetust, erinevusest, ei saa kohtu arvates lugeda formaalsustest tulenevaks väikseks ebamugavuseks. Konflikt sotsiaalse tegelikkuse ja seaduse vahel asetab transseksuaali anomaalsesse olukorda, kus ta peab taluma hirmu, alandust ja

²³⁹ Eur.Court.H. R. *Sheffield and Horsham v UK*. Judgement of 30 July 1998 - Reports 1998-V.

²⁴⁰ Eur. Court. H. R. *I. v. UK*. Judgement of 11. July 2002 – trükkis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).

haavatavust. Inimõiguste Kohus leidis, et on ebaloogiline, et riik toetab ja lubab soovahetusoperatsioone, kuid ei võimalda isikul lõplikult oma sugu vahetada, kuna isik on ametlikult endiselt seda sugu, millena ta sündis. Kohus võttis arvesse ka seda, et üha rohkem on Euroopas ja ka mujal maailmas levinud seisukoht, et oluline pole mitte üksnes sünnijärgne sugu, vaid inimese sugu sõltub paljudest erinevatest asjaoludest.

Inimõiguste Kohtu kohtunik Van Dijk on oma eriarvamuses asjas *Sheffield and Horsham v Ühendkuningriik* öelnud, et transseksuaalide probleemid ei ole mitte vähemuse probleemid, vaid isiku privaatsuse probleemid: igaühe õigus elada elu vastavalt oma valikutele ilma teistepoolse sekkumiseta ja igaühe õigus tegutseda ja olla respekteeritud vastavalt oma identiteedile, mis vastab kõige paremini inimese sisetunnetele, eeldusel, et nii käitudes ei riku isik avalikkuse huve või teiste isikute huve. Tähtsaim, mis siin kaalul on, on inimese enesemääramisõigus: kui isik tunneb, et ei ole seda sugu, millisenä on ta algselt registreeritud ja on läbinud ravi, et saavutada vastasoo tunnused määral, mida meditsiin võimaldab, siis tal on õigus, et seadus tunnustaks teda selle soolisena, mis vastab tema identiteedile. Enesemääramisõigust konventsioon küll ei sisalda, kuid see on mitmete õiguste aluseks, eriti õiguse vabadusele ja õiguse eraelule.²⁴²

Oma mineviku avaldamise sunnitus ongi transseksuaalidele suurimaks probleemiks. Sünnijärgse soo avalikustamine võib tekitada transseksuaalidele ebamugavust, kannatusi ja häbi. Inimeste suhtumine transseksuaalidesse ei ole veel ühene ja seetõttu võivad nad olla soo vahetuse tõttu häbistava suhtumise objektiks. Seetõttu on põhjendatud tagada transseksuaalidele läbi seadusandluse võimalus hoida oma endine sugu avalikkuse eest saladuses.

Transseksuaalsus on eraelu valdkond, kus muutused ühiskondade moraalsetes tõekspidamistes kajastuvad kõige paremini. *Rees vs Ühendkuningriik* asjas rõhutas kohus, et tuleb jälgida teaduslikke ja sotsiaalseid arenguid selles vallas ja vastavalt sellele ka seadusandlust muuta. Arenguid nimetatud valdkonnas ja nii Euroopa kui teiste riikide seisukohti on Inimõiguste Kohus ka järginud. Euroopa Nõukogu liikmesriikides on olnud selge suund soovahetuse

²⁴¹ Eur. Court. H. R. Cristine Goodwin v UK. Judgement of 11 July 2002 - Reports of Judgments and Decisions 2002-VI.

²⁴² Eur. Court. H. R. Sheffield and Horsham v UK. Judgement of 30 July 1998. Dissenting opinion of Judge van Dijk. – Reports 1998-V.

tunnustamise suunas. 1998. a ainult 4 riiki 37-st ei lubanud teha muudatusi isikute sünnitunnistustes või muul viisil tunnustada isiku soo muutust.²⁴³ *Rees vs Ühendkuningriik* kohtuasjas märkis Inimõiguste Kohus, et kuna EIÕK tuleb alati tõlgendada tänase päeva olukorrast lähtudes, on oluline, et selles vallas toimuvaid muudatusi peetaks silmas ka õigusmeetmete tagamisel.

Mis puutub Eesti transseksuaalidesse, siis riik aktsepteerib soovahetusoperatsioone ja sellega kaasnevaid identiteedi muutusi ning vähemalt seadusandlikul tasandil näivad nende õigused kaitstud olevat. Perekonnaseisuaktide koostamise, muutmise, parandamise, taastamise ja tühistamise ning perekonnaseisutunnistuste väljaandmise korra²⁴⁴ p 91 ap 8 kohaselt tehakse soo muutumise korral perekonnaseisuakti kannetes muudatusi. Sellisel juhul on muudatuse tegemise aluseks avaldaja elukohajärgse perekonnaseisuasutuse otsus eesnime muutmise kohta soo muutumisel (p 93 ap 6) ja arstliku ekspertiiskomisjoni otsus soo muutumise kohta (p 105). Seega on transseksuaalidel võimalik muuta oma nime ja saada uus sünnitunnistus. Kui perekonnaseisuasutus keeldub nimetatud muudatuste tegemisest, peab ta koostama otsuse, kus on ära toodud keeldumise põhjused. Selle otsuse peale on võimalik kohtusse kaevata. Kuna esmase perekonnaseisuakti tühistamist on võimalik taotleda kohtu kaudu ning tühistatud akti alusel välja antud tunnistused võetakse ära ja hävitatakse, siis ei ole soovahetusoperatsiooni läbinud isikul vaja ka seda karta, et kuskilt võiks ilmsiks tulla andmed tema mineviku kohta.

Seadustest ei saa selget vastust sellele, mis saab aga igasugustest andmebaasidest, kus hoitakse isikuandmeid? Nii mõnegi registri puhul on oluline, et alles oleksid ka andmed isiku kohta enne soovahetusoperatsiooni ja võimalik oleks tuvastada, et tegemist on ühe ja sama isikuga. Selliseks registriks on kahtlemata karistusregister, kuna ka pärast soovahetust on oluline teada, kas isikul on olnud kuritegelik minevik või mitte.

Seoses erinevate andmebaaside olemasoluga on paratamatu, et teatud arvule isikutele on indiviid sunnitud oma sünnijärgse soo ja nime avaldama. Isikul on oma tegevusega võimalik üksnes vähendada nende isikute arvu. Selge on see, et avalikest huvidest lähtuvalt jääb info isiku minevikust teatud andmebaasidesse ja mingil ringil isikutel on juurdepääs nendele andmetele.

²⁴³ Eur. Court.H. R. Sheffield and Horsham v UK. Judgement of 30 July 1998. - Reports 1998-V.

Inimõiguste Kohtu praktikas on tõusetunud ka küsimus transeksuaalide õigusest abielluda. Kuidas mõjutab soovahetus isiku õigust abielluda ja tema abielu Eestis? Perekonnaseisuahtide koostamise, muutmise, parandamise, taastamise ja tühistamise ning perekonnaseisutunnistuste väljaandmise korra p 54 (4) ütleb, et abielu ei ole lubatud sõlmida samast soost isikuga. Kuna soovahetuse järgselt muudetakse isiku sugu ka õiguslikult, tehes vastavad muudatused perekonnaseisuahtides, ei tohiks sugu muutnud isikul olla takistusi abiellumiseks teisest soost isikuga. See, kuidas mõjub isiku soo muutus aga kehtivale abielule, on ebaselge. Perekonnaseisuahtide koostamise, muutmise, parandamise, taastamise ja tühistamise ning perekonnaseisutunnistuste väljaandmise korra p 62 on loetletud abielu lõppemise alused, milleks on abikaasa surm, abielulahutusakti koostamine perekonnaseisuasutuses või abielulahutuse kohtuotsuse jõustumine. Selles loetelus pole nimetatud soovahetust abielu lõppemise alusena. Isiku soo muutmise läbi muutub abielu seadusega vastuolus olevaks, sest abielus olevaks osutuvad kaks samasoolist isikut. Kuna TsÜS § 87 tulenevalt on seadusega vastuolus olev tehing tühine, peaks ka eelpool kirjeldatud abielu tühine olema.

Eeltoodu alusel võib teha järelduse, et isikul on õigus ennast seksuaalselt identifitseerida ja riigil lasub kohustus inimese otsust tunnustada. Samuti on inimesel õigus elada seksuaalelu võimalikult vähese sekkumisega.

3.3.3. Abort

Seoses eraelu kaitsmisega on põhjust peatuda ka aborti teemal. Aborti reguleerimine on sekkumine naise eraellu, mis võib aga olla õigustatud Põhiseaduse § 26 ja EIÕK art. 8.2 toodud põhjustel. Inimõiguste Kohus ja Komisjon on seisukohal, et nimetatud artikli teises lõikes loetletud eesmärkide saavutamiseks on riigil õigus aborti tegemiseks kehtestada piiranguid.²⁴⁵

*Bruggemann and Scheuten vs Saksa Liitvabariik*²⁴⁶ asjas leidis Inimõiguste Komisjon, et rasedus ja selle katkestamine on eraelu ja mõningatel juhtudel ka perekonnaelu osa. Inimõiguste

²⁴⁴ RT I 1997, 62, 1067; 2003, 29, 182.

²⁴⁵ L. J. Clements. Op. cit., lk. 160.

²⁴⁶ *Bruggemann and Scheuten v. the Federal Republic of Germany*, no. 6959/75, Commission's report of 12 July 1977, DR 10, p. 100 – (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).

Komisjon asus seisukohal, et õigus eraelule tähendab isikule sfääri (ruumi) tagamist, kus ta saab vabalt arendada oma isiksust. Isikul peab olema võimalus luua teiste isikutega erinevaid suhteid, seal hulgas seksuaalsuhteid. Seetõttu printsiibis, mil iganes riik püüab reguleerida inimeste käitumist selles sfääris, sekkub ta isiku eraellu ja selline sekkumine peab olema põhjendatud art 8 lg 2 alusel. Seepärast on ka seksuaalelu eraelu osa ning abordi reguleerimine võib olla või mitte olla õigustatud artikliga 8 lg 2. Samas ei ole privaatsfäär piiranguteta. Suur osa seadustest omab otsest või kaudselt mõju indiviidi isiksuse arengule. Samas ei riku kõik need seadused EIÕK artiklis 8 sätestatud õigust eraelule, mistõttu ka kõik soovimatu raseduse katkestamist reguleerivad seadused ei riku ema õigust eraelule. EIÕK art. 8 ei saa tõlgendada nii nagu oleksid rasedus ja selle katkestamine ainult küsimus ema eraelust. Õiguskirjanduses on asutud seisukohal, et selline tõlgendus annab ka meestele võimaluse vaidlustada vabatahtliku abordi keelustamise või lubamise.²⁴⁷

Eestis reguleerib raseduse katkestamist raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus.²⁴⁸ Nimetatud seaduse § 5 kohaselt võib rasedust katkestada üksnes naise enda soovil, kusjuures keegi ei tohi teda selleks sundida. Piiratud teovõimega naise puhul toimub raseduse katkestamine tema eestkostja avalduse alusel. Samas ei ole naise võimalused raseduse katkestamiseks piiramatud. Rasedust saab katkestada, kui see ei ole kestnud üle 11 nädala. Hiljem on see võimalik üksnes erandlikel juhtudel, peamiselt naise või lapse tervise tõttu. Seega on riik jätnud naistele selles eraelu valdkonnas suhteliselt suure otsustusõiguse. Kehtestatud piiranguid saab lugeda ilmselt põhjendatuks teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks. Alates teatud etapini arenenud rasedusest on lisaks naise eraelule peetud vajalikuks kaitsta ka teisi õigusi ja huve.

3.4. Isikuandmed

Isikuandmeid on eraelu elemendina käsitanud nii Eesti kohtud kui Inimõiguste Kohus. Tegemist on valdkonnaga, kus vastanduvad avalikkuse huvi omada võimalikult palju informatsiooni indiviidide kohta ja indiviidi huvi hoida enda eraelulisi andmeid saladuses.

²⁴⁷ P. van Dijk, G. J. H. van Hoof. Op. cit., lk. 498.

²⁴⁸ RT I, 01.01.1998, 1766.

Kaasaegsed riigid vajavad efektiivseks tegutsemiseks isikuandmeid. On arvatud, et ükski ühiskonna “töötav” vorm poleks võimalik ilma sündide, abielude ja surmade registreerimiseta, koolitunnistusteta, statistika, maksuandmebaaside, politseiandmebaasideta jne. Need on legitiimsed institutsioonid ja protseduurid, mis on arendatud selleks, et täita ühiskondlikke vajadusi ning need moodustavad ühe osa ühiskondlikust organisatsioonist.²⁴⁹ Isikuandmeid ei vaja efektiivseks tegutsemiseks mitte üksnes riik vaid ka eraisikud. Näiteks info omamine tarbijate kohta võimaldab ettevõtjatele pakkuda tarbijate ootustele vastavat teenust ja maandada riske. Eraisikud vajavadki isikuandmeid peamiselt ärilistel kaalutlustel.

Tehnoloogia areng ning selle kättesaadavus ja erinevate andmebaaside arvu kasv on muutnud isikuandmete kaitse üha aktuaalsemaks. Arvatakse, et huvi privaatsuse õiguse vastu kasvas 1960- ja 1970-ndatel aastatel just seoses infotehnoloogia arenguga. Võimsate arvutisüsteemide võime analüüsida isiku omadusi ja tegevust tekitas vajaduse reeglite järgi, mis reguleeriksid isikuandmete kogumist ja kasutamist.²⁵⁰ Tekkisid uued ohud eraelu puutumatusele, mistõttu vajalik oli täiendavate nõ kaitstesüsteemide loomine.

Isikutega seotud informatsiooni kogumine nii riigi kui eraisikute poolt on suureks ohuks eraelule. See oht suureneb aga veelgi, kui andmete töötlemisel kasutatakse arvuteid. Selline tehnoloogia võimaldab valida, võrrelda ja risttöödelda tohutut hulka andmeid väga lühikese aja jooksul ning luua isikust täieliku pildi.²⁵¹ Identifitseeritava isiku andmeid sisaldav andmebaas loob võimaluse, et andmebaasis olevaid andmeid kasutakse viisil, mis rikub isiku privaatsust, tekitab kahju ja häbimärgistab. Inimestel on legitiimne ootus hoida enda kohta käivat infot salajas,²⁵² mistõttu riik peab positiivsete kohustuste täitmiseks eraelu kaitsel tagama, et isikuandmete kasutamine ei toimuks kontrollimatult ja isiku õigusi rikkuvalt. Oluline on, et riik tagaks tasakaalu avalike- ja erahuvide vahel.

²⁴⁹ P. Juvigny. Modern Scientific and Technical Developments and their Consequences on the Protection of the Right to Respect for a person's Private and Family life, his home and Communications. - Privacy and Human Rights. Edited by A.H. Robertson. Manchester University Press. 1973, lk 131.

²⁵⁰ Privacy and Human Rights 2000. www.privacy.org/pi/survey/phr2000/overview.html.

²⁵¹ P. Coughlan. Personal Information and Privacy. - Human Rights. A European Perspective. Ed. L. Heffernan. Hague. 1994, lk. 166.

²⁵² P. A. Baird. Registries, Record Linkage, and Research in Genetics: Protecting Privacy. Human DNA: Law and Policy. International and Comparative Perspectives. Kluwer Law International. The Hague – London – Boston, lk 169.

Nagu eelpool öeldud, töödeldakse isikuandmeid nii riiklikes- kui eraandmebaasides. Osad õigusteadlased on ohtlikemaks pidanud riiklikke andmebaase ja teised eraandmebaase. Nii on öeldud, et ohtlikumad on riiklikud andmebaasid, kuna eraandmebaasidesse sattumise eest on isikul võimalik end kaitsta (näiteks kui jätta hankimata krediitkaart või tellimata kataloogikaupa), kuid riiklike andmebaaside eest mitte.²⁵³ Samas on eraisikutelt tulenevat ohtu andmete privaatsusele peetud suuremaks kui valitsuselt tulenevat ohtu seetõttu, et erasektor on praegu varustatud parema tehnikaga.²⁵⁴ Kuna riigil on õiguse eraelule tagamisel nii negatiivsed kui positiivsed kohustused, peab ta tagama, et ta ise ei rikuks isikute õigust eraeluliste andmete saladusele ja et seda ei saaks teha ka teised isikud.

Isikuandmete kui eraelu ühe osa kaitse olulisust on rõhutanud ka Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni inimõiguste komitee. 1981. a avaldatud "Üldistes kommentaarides tsiviil- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelisele konventsioonile" märkis komitee artiklit 17 kommenteerides, et isikuandmete kogumine ja hoidmine arvutites, andmepankades ja teistes vahendites peab olema reguleeritud seadusega. Riik peab võtma kasutusele efektiivsed meetmed selleks, et isiku eraelu puudutav informatsioon ei jõuaks nende kätte, kel pole õigust seda saada, töödelda ja kasutada ja et seda kunagi ei kasutataks eesmärkidel, mis on vastuolus konventsiooniga. Selleks, et tagada eraelule võimalikult efektiivne kaitse, peab isikul olema võimalik kindlaks teha talle mõistetaval viisil, milliseid isikuandmeid kogutatakse automaatselt töödeldavatesse andmebaasidesse ja millisel eesmärgil. Igal isikul peab olema samuti võimalik tuvastada, millised avaliku võimu organid ja eraisikud kontrollivad või võivad kontrollida nende kohta kogutud andmeid. Juhul, kui andmebaasid sisaldavad valeandmeid või on andmed kogutud või töödeldud mittevastavuses seadusega, peab isikul olema õigus nõuda andmete parandamist või kustutamist.²⁵⁵

Eraeluliste isikuandmete kuulumist eraelu valdkonda kinnitab ka Inimõiguste Kohtu praktika. Asjas *Leander vs Rootsi*²⁵⁶ on Inimõiguste Kohus sedastanud, et isiku eraelu puudutavate andmete säilitamine kuulub EIÕK art 8 rakendamisalasse. Avaliku võimu poolt isiku eraelu puudutavate andmete kogumine ja säilitamine on isiku eraellu sekkumine art 8 tähenduses. See,

²⁵³ S. Singleton. Privacy as Censorship. A Sceptical View of Proposals to Regulate Privacy in the Private Sector. Cato Policy Analysis No. 295, January 22, 1998, lk.17, <http://www.cato.org/pubs/pas/pa-295.html>.

²⁵⁴ A. Charlesworth. Op.cit., lk 254-255.

²⁵⁵ A. Clapham. Human Rights in the Private Sphere. Clarendon Press. Oxford. 1993, lk 110.

²⁵⁶ Eur. Court. H. R. Leander v. Sweden. Judgement of 26 March 1987.- Series A, No 116.

kuidas andmeid kasutatakse, ei oma asjas tähtsust. Inimõiguste Kohus märkis, et mõistet eraelu ei tohi isikut puudutavate andmetega seoses tõlgendada kitsendavalt. Õigus eraelule hõlmab õigust luua ja arendada suhteid teiste inimestega, samuti ei pea see mõiste välistama tööalast tegevust. Seega kuuluvad isikuandmete mõiste alla ka andmed, mis käsitlevad isiku töö- või ärialast tegevust. Määratledes isikuandmete sisu on Inimõiguste Kohus kohtuasjas *Rotaru vs Rumeenia*²⁵⁷ viidanud ka Euroopa Nõukogu konventsioonile 28. jaanuarist 1981.a, mille art 2 kohaselt on isikuandmed mistahes informatsioon kindlaks tehtud või tehtava isiku kohta. Samas asjas väidab Inimõiguste Kohus, et eraelu osaks võib olla ka avalik informatsioon, kui seda kogutakse avaliku võimu poolt süsteemselt ja hoitakse andmebaasides. Seda eriti siis, kui info puudutab isiku kauget minevikku.

Laialt on isikuandmeid defineeritud ka isikuandmete kaitse seaduse § 4, mille kohaselt on isikuandmed kõik andmed tuvastatud või tuvastatava isiku kohta, mis väljendavad selle isiku füüsilisi, psüühilisi, füsioloogilisi, majanduslikke, kultuurilisi või sotsiaalseid omadusi, suhteid ja kuuluvust. Seega hõlmab mõiste “isikuandmed” sisuliselt kõiki isikuga seostatavaid andmeid. Siit tõusetub küsimus, kas eraelu puutumatuse kaitse alla kuuluvad kõik isikuandmed või ainult osa neist? Pigem saab asuda seisukohale, et eraelu puutumatuse kaitsealasse kuuluvad üksnes osad isikuandmed. Eraelu elemendiks saavad olla sellised isikuandmed, mis puudutavad isiku eraelu ja mille avaldamist isik ei soovi. Selliseid isikuandmeid võib nimetada eraelulisteks isikuandmeteks. Kehtiv õigus ei määratle, millised isikuandmed kuuluvad eraelu puutumatuse kaitsealasse. Selline seadusandja poolt kasutatud lahendus on mõistlik arvestades reguleeritava valdkonna sõltuvust mitmetest erinevatest teguritest. Õiguskirjanduse ja kohtupraktika põhjal on siiski võimalik teha teatud üldistusi eraeluliste isikuandmete kohta.

Raimond Wacks pakub välja järgmise isikliku informatsiooni definitsiooni: “Isiklik informatsioon koosneb nendest faktidest, suhtlemistest ja arvamustest, mis on isikuga seotud ja mida on isiku poolt mõistlik pidada intiimseks ja tundlikuks ning seetõttu soovib isik seda salajas hoida või vähemalt piirata selle kogumist, kasutamist ja ringlust.”²⁵⁸ Selleks, et hinnata, kas tegemist on eraeluliste andmetega või mitte, tuleb lähtuda ühiskonna kultuurilisest taustast. Arvestada tuleb ka sellega, mida tavaline inimene peab eraeluliseks ja mida mitte. Samas ei ole

²⁵⁷ Eur. Court. H. R. *Rotaru v. Romania*. Judgement of 4 May 2000. Reports of Judgments and Decisions 2000-V.

²⁵⁸ R. Wacks. Op.cit. lk 26.

ühiskonna arvamus ja tavalise isiku ootused ainukesed kriteeriumid eraeluliste isikuandmete määratlemisel. Arvestada tuleb ka konkreetse isiku huvi.²⁵⁹ Põhjendatud huvi esinemisel saab eraelulisteks lugeda ka selliseid andmeid, mis tavapäraselt on avalikud. Seega tuleks isikuandmete kuulumise otsustamisel eraeluliste isikuandmete hulka lähtuda nii mõistliku inimese seisukohtadest ja ootustest kui iga konkreetse isiku soovist andmete salajas hoidmise kohta.

Seda, millised isikuandmed kuuluvad Põhiseaduse § 26 kaitsealasse on käsitanud ka Eesti kohtud. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium leidis 24. detsembri 2002.a otsuses, et Põhiseaduse § 26 kaitseala hõlmab ka ärilise ja erialalise tegevuse kohta selliste andmete kogumist, säilitamist ja avaldamist, mis võimaldavad saada ülevaate isiku varast ja majanduslikest huvidest. Isiku palgaandmete kogumine ja avalikkusele kättesaadavaks tegemine ning vara ja varaliste kohustuste riigiasutusele avaldamise kohustus riivab seetõttu Põhiseaduse § 26 kaitstavat õigust eraelu puutumatusele.²⁶⁰

Julia Põrõtsaeva hakis AS Inforing vastu luges Riigikohus eraelulisteks andmeteks kuriteo, kus hageja oli kannatanuks, üksikasju. Tegemist oli kriminaalasjaga, milles kohtualust süüdistati seksuaalkuritegude toimepanemises. Nimetatud eraelulised andmed avaldati ajalehes kasutades kannatanu initsiaale. Riigikohus leidis, et kuna kostja ei küsinud hagejalt nõusolekut teda puudutavate eraeluliste andmete avaldamiseks ega artiklis tema eesnime avaldamiseks, on hageja eraellu sekkumine toimunud tema tahte vastaselt. Arvestades seda, et kostjal puudusid hageja eraellu sekkumist õigustavad asjaolud, oli tegemist hageja eraelu puutumatuse rikkumisega.²⁶¹ Kuna Julia Põrõtsaeva oli suunanud oma nõude AS Inforing vastu oli selles kohtuasjas arutelu all üksnes AS Inforing tegevus Julia Põrõtsaeva eraeluliste andmete avaldamisel ja käsitamata jäi kohtu tegevuse seaduslikkus eraelulisi isikuandmeid sisaldava kohtuotsuse edastamises ajakirjanikule. Küsitav on, kas eraisik, kellele riik annab kasutada teatud andmed, peab täiendavalt hindama, kas nende andmete avalikustamine on lubatav või mitte.

²⁵⁹ E. Paton-Simpson. Op. cit. lk 322-323

²⁶⁰ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 24. detsembri 2002.a otsus asjas nr 4-1-10-02 – RT III 2003, 2, 16.

²⁶¹ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 5. detsembri 2002.a otsus asjas nr 3-2-1-138-02 – RT III 2003, 1, 10.

Õiguskirjanduses on asunud seisukohale, et eraelu puutumatust riivab ka isiku vahistamisel tema sõrmejälgede võtmine ja pildistamine, küsitlemine eraelu faktide kohta ja nende andmete säilitamine, rahvaloenduse käigus andmete kogumine isiku eraelu kohta politsei poolt.²⁶²

Isikuandmete kaitse seadus²⁶³ eristab delikaatseid ja eraelulisi isikuandmeid. Eraelulised isikuandmeteks on: perekonnaelu üksikasju kirjeldavad andmed, sotsiaalse elu või sotsiaalteenuste osutamise taotlemist kirjeldavad andmed, isiku vaimseid või füüsilisi kannatusi kirjeldavad andmed, isiku kohta maksustamisega kogutud teave, välja arvatud teave maksuvõlgnevuste kohta.²⁶⁴ Delikaatsed isikuandmed on omakorda:

- poliitilisi vaateid, usulisi ja maailmavaatelisi veendumusi kirjeldavad andmed, välja arvatud andmed seadusega ettenähtud korras registreeritud eraõiguslike juriidiliste isikute liikmeks olemise kohta;
- etnilist päritolu ja rassilist kuuluvust kirjeldavad andmed;
- andmed tervises seisundi või puude kohta;
- andmed pärilikkuse informatsiooni kohta;
- andmed seksuaalelu kohta;
- andmed ametiühingu liikmelisuse kohta;
- kriminaalmenetluses või muus õigusrikkumise väljaselgitamise menetluses kogutav teave enne avalikku kohtuistungit või otsuse langetamist õigusrikkumise asjas või juhul, kui see on vajalik kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu, tunnistaja või õigusemõistmise huvid.²⁶⁵

Eraeluliste isikuandmete kui eraelu elemendi ja isikuandmete kaitse seaduses sisalduv eraeluliste isikuandmete mõiste ei ole samastavad. Kahtlemata kuuluvad eraelu puutumatuse kaitsealasse ka isikuandmete kaitse seaduses loetletud delikaatsed isikuandmed. Samuti ei välista isikuandmete seaduses sätestatud eraeluliste ja delikaatsete isikuandmete loetelu mingite muude andmete kuuluvust eraelu puutumatuse kaitsealasse.

²⁶² Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn 2002, lk 230.

²⁶³ RTI 2003, 26, 158; 2004, 30, 208.

²⁶⁴ vt isikuandmete kaitse seadus § 4 lg 2.

²⁶⁵ Vt isikuandmete kaitse seadus § 4 lg 3.

Nii eraeluliste kui delikaatsete isikuandmete puhul on tegemist andmetega, mis puudutavad isiku eraelu. Need on andmed, mille saladuses hoidmisest on isik eeldatavasti rohkem huvitatud kui ülejäänud andmetest ja mille avalikuks tulek võib isikule kahjulikult mõjuda. Seetõttu on seadusandja kehtestanud eraeluliste ja delikaatsete isikuandmete töötlemiseks täiendavad nõuded. Eraeluliste isikuandmete töötlemisest on vastutav töötleja kohustatud andmekaitse Inspektsiooni informeerima. Delikaatsete isikuandmete töötlemine on lubatud üksnes pärast selle registreerimist Andmekaitse Inspektsioonis.²⁶⁶

Euroopa Nõukogu 28. jaanuari 1981.a konventsioonis nr 108 “Indiviidide kaitse seoses isikuandmete automaatse töötlemisega” on art 6 loetletud erilist liiki andmed: rass, poliitilised arvamused, usk, andmed, mis puudutavad tervislikku seisundit ja seksuaalelu ning karistusandmed. Need andmed kattuvad delikaatsete isikuandmete loeteluga, kuuludes seega samuti isikuandmete hulka, mida kaitseb õigus eraelu puutumatusel.

Põhiseaduse § 26 ja EIÕK art 8 kõrval on Eestis olulisimaks isikuandmeid kaitsvaks seaduseks isikuandmete kaitse seadus. Isikuandmete töötlemise põhimõtted sisalduvad isikuandmete kaitse seaduse § 6 ja need on: seaduslikkuse, eesmärgikohasuse, minimaalsuse, kasutuse piiramise, andmete kvaliteedi, turvalisuse ja individuaalse osaluse põhimõte. Andmekaitse reeglid sätestab ka Euroopa Nõukogu konventsioon nr 108²⁶⁷. Nimetatud konventsiooni kohaselt on andmekaitse reeglid järgmised: andmete kogumise seaduslikkus, andmete kogumise vastavus eesmärgile, andmete õigsus ja kaasaegsus, piiratud juurdepääs andmetele vastavalt tööülesannete täitmise vajadusele, andmesubjektide juurdepääs andmetele ja õigus nõuda ebaõigete andmete parandamist või kustutamist, andmekaitse tagamine. Isikuandmete kaitse seaduse ja Euroopa Nõukogu konventsiooni nr 108 võrdlus näitab, et andmekaitse põhimõtted on nendes õigusaktides kattuvad. Nii isikuandmete kaitse seaduses kui Euroopa Nõukogu konventsioonis nr 108 sätestatud reeglite eesmärk on säilitada isikule kontroll isikuandmete üle. Inimene peab teadma, milleks tema andmeid kogutakse, kasutatakse ja kes neid kasutab. Probleem on selles, et isikud ei ole sageli teadlikud enda andmete olemasolust kuskil andmekogus. Probleem esineb ka siis, kui andmed kogutakse ühel eesmärgil, kasutatakse aga teisel. Praktikas on isikutel väga raske kui mitte võimatu kontrollida, kuidas on nende andmete

²⁶⁶ Isikuandmete kaitse seadus § 21, § 24.

²⁶⁷ Valimik Euroopa Nõukogu lepinguid. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn. 1999.

töötlemine toimunud. Seega võib esineda olukordi, kus isiku õigust eraelule rikutakse, kuid ta ei ole sellest teadlik ega suuda ennast selle vastu kaitsta.

Isikuandmete kaitset reguleerivaid sätteid ka mitmetes teistes õigusaktides. Nendeks õigusaktideks on näiteks: andmekogude seadus, rahvastiku arvestuse andmebaasi pidamise põhimäärus²⁶⁸, kunstliku viljastamise ja embrüo kaitse seadus, perekonnaseadus²⁶⁹ ja krediitiasutuste seadus²⁷⁰.

Tagamaks Põhiseaduse § 26 ja EIÕK art 8 sätestatud eraelu puutumatuse kaitset on seadusandja kehtestanud lisaks isikuandmete kaitse seaduses ja teistes seadustes sisalduvale andmete töötlemise regulatsioonile ka kriminaalõiguslikud tagatised. Nii sätestab KarS § 292 vastutuse riigi või kohaliku omavalitsuse andmekogu pidamise nõuete rikkumise eest, kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele. Seejuures on KarS § 292 koosseis laiem, kui kriminaalkodeksi § 276 lg 2 sisaldunud koosseis, mille kohaselt oli karistav üksnes riigi või kohaliku omavalitsuse andmekogust andmete ebaseaduslik väljastamine, millega rikuti isiku perekonna-ja eraelu puutumatust.

Karistusseadustikus sätestatud kuriteokoosseisude puhul jääb arusaamatuks, miks seadusandja on pidanud oluliseks näha ette kriminaalvastutuse üksnes riigi- või kohaliku omavalitsuse andmekogude pidamise nõuete rikkumise eest, jättes välja eraõiguslikud andmekogud. Inimese jaoks, kelle isikuandmeid ebaseaduslikult töödeldakse, ei ole ilmselt vahet, kas seda on teinud riik või kohalik omavalitsus või eraõiguslik isik. Seetõttu oleks põhjendatud vastutuse laiendamine ka eraõiguslikele isikutele.

Vaatamata sellele, et õiguse eraelule paremaks tagamiseks on lisaks andmete töötlemiseks ette nähtud reeglitele kehtestatud ka karistusõiguslikud kaitsevahendid, on esmatähtsad siiski isikuandmete töötlemise reeglid, kuna eesmärgiks on isikuandmete puutumatuse tagamine ja andmete mitteavaldamine isiku tahte vastaselt. Kehtestatud reeglite rikkuja karistamine ei muuda rikkumist olematuks ega suuda seda heastada.

²⁶⁸ RT I 1995, 79, 1347.

²⁶⁹ RT I 1994, 75, 1326; 1997, 35, 538.

²⁷⁰ RT I 1999, 23, 349; 2004, 36, 251; 37, 255.

Eraeluliste isikuandmete kaitse puhul on oluline, et riik tagaks nende kaitse ka väljaspool riiki. Erialases kirjanduses, mitmete riikide praktikas ja ka rahvusvahelisel tasandil on peetud oluliseks küsimuseks andmebaaside viimist välisriiki, kus andmekaitse ei ole sellisel tasemel kui siseriiklikult. Võib tekkida olukord, kus andmed on ületanud riigipiiri ja isik kaotab nende üle igasuguse kontrolli. Andmed võidakse viia nn “andme-taevasse”, st riiki, kus on väga nõrk või puudub üldse andmekogude regulatsioon.²⁷¹ Eraelu puutumatuse tagamiseks on riik kohustatud ka siin ennetavad meetmed tarvitusele võtma. Isikuandmete kaitse seaduse § 28 lg 1 kohaselt on isikuandmete edastamine Eestis asuvast andmekogust lubatud üksnes sellisesse riiki, kus on piisav andmekaitse tase. Isikuandmeid võib edastada Euroopa Liidu liikmesriiki ja Euroopa Majanduspiirkonna lepinguga ühinenud riiki, samuti riiki, mille isikuandmete kaitse taset on Euroopa Komisjon hinnanud piisavaks. Nimetatud riikide hulka mittekuuluvasse riiki võib isikuandmeid edastada üksnes Andmekaitse Inspeksiooni loal, kui vastutav töötleja garanteerib andmesubjekti õiguste ja eraelu kaitse selles riigis ja selles riigis on tagatud andmekaitse piisav tase. Ka 1995.a andmekaitse direktiivi²⁷² art 25 paneb liikmesriikidele kohustuse tagada Euroopa Liidu kodanike isikuandmete kaitse andmete eksportimisel ja töötlemisel väljaspool Euroopat. Vastavalt nimetatud direktiivile on keelatud andmete viimine kolmandasse riiki, kes ei taga andmete kaitset adekvaatsel tasemel.

Eraelu kaitse tagamiseks peab riik tagama, et riik ega kolmandad isikud ei sekkuks piisava põhjuse ja seadusliku aluseta isiku isikuandmete saladusse. Õigus eraelule põrkub siin isiku õigusega avalikule teabele. Põhiseaduse § 44 tagatud õigus informatsioonile reguleerib Eesti õiguskorras täpsemalt avaliku teabe seadus.²⁷³ Õiguse informatsioonile tagamisel on oluline jälgida, et selle õigusega ei rikutaks isiku õigust eraelu puutumatusele. Vaatamata Põhiseaduse § 44 sätestatud õigusele ei tohiks kolmandatele isikutele avaldada teiste isikute eraelulisi andmeid.

Avaliku teabe seaduse § 4 lg 3 kohaselt peab juurdepääsu võimaldamisel olema tagatud eraelu puutumatus. Selleks näeb avaliku teabe seadus ette mitmeid meetmeid. Juhul, kui taotletakse

²⁷¹ R. Wacks. Personal Information. Privacy and the Law. Clarendon Press. Oxford. 1989, lk 205.

²⁷² Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. Official Journal of the European Communities No L281/31.

²⁷³ RT I 2000, 92, 597; 2003, 26, 158.

teavet, milles sisalduvad isiku enda või kolmandate isikute delikaatsed või eraelulised isikuandmed, peab teabevaldaja tuvastama teabenõudja isiku.²⁷⁴ Ka riigi või kohaliku omavalitsuse asutuse ametnikel või töötajatel ei ole piiramatut juurdepääsu andmetele. Juurdepääsu saamiseks peab teatama teabevaldajale teabele juurdepääsu aluse ja eesmärgi.

Avaliku teabes seaduse § 35 lg 1 p 10 ja 11 kohaselt tunnistatakse asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabeks teave, mis sisaldab eraelulisi või delikaatseid isikuandmeid ning teave, mis sisaldab isikuandmeid, kui see kahjustaks oluliselt andmesubjekti eraelu puutumatust. AvTS § 39 lg 2 kohaselt on teabevaldaja kohustatud pidama arvestust, kellele, mis eesmärgil, millisel viisil ja millist asutusesiseseks kasutamiseks tunnistatud isikuandmeid sisaldavat teavet väljastati. Isikuandmeid sisaldava teabe osas kehtib juurdepääsupiirang 75 aastat alates selle saamisest või dokumenteerimisest või 30 aastat alates isiku surmast. Juhul, kui isiku surma ei ole võimalik tuvastada, siis 110 aastat isiku sünnist (AvTS § 40 lg 3).

Avaliku teabe seadusest nähtub, et seadusandja on mõelnud eraelu puutumatuse tagamisele. Samas ei saa AvTS-i pidada päris probleemituks. Isikuandmete kaitse seisukohast on problemaatiliseks AvTS § 28 lg 1 p 29, mis kohustab teabevaldajat avaldama jõustunud kohtuotsused. Tänapäevaks on enamik kohtuotsuseid kõigile interneti vahendusel kättesaadavad. Erandiks on vaid need vähesed otsused, mida eraelu või perekonnaelu puutumatuse tagamiseks ei avaldata. Tegelikult sisaldavad isikute eraelulisi isikuandmeid oluliselt rohkemad kohtuotsused, kui need, mida ei avaldata. Kohtuotsused sisaldavad sageli nii kohtumenetluse poolte kui tunnistajate eraelulisi andmeid. Kohtuotsuste avaldamine on kahtlemata vajalik ka kohtumenetluse poolte jaoks tagamaks ühtse õiguspraktika kujundamist ja lihtsamat juurdepääsu otsusele, kuid sama eesmärgi saavutamine on võimalik ka siis, kui kohtuotsuste avaldamisel kasutatakse isikute nimede asemel nimede initsiaale või muudetakse mingil muul viisil asjaosaliste nimesid nii, et nad ei oleks identifitseeritavad. Kohtuotsuste muutmata kujul avaldamine sekkub isiku eraellu, kusjuures see sekkumine ei ole kooskõlas Põhiseaduse § 26 ja EIÕK art 8 lubatud eraelu piirangutega. Eesmärk, mida kohtuotsuste avaldamine täidab, oleks täidetav ka isikut vähem kahjustavate vahenditega, mistõttu sekkumist eraellu ei saa pidada proportsionaalseks. Alates 1. juulist 2004. a on seadusandja olukorda oluliselt parandanud. Nüüd peab kohus omaalgatuslikult või andmesubjekti taotlusel asendama kohtulahendis isiku

²⁷⁴ vt avaliku teabe seadus § 14.

nime initsiaalide või tähemärgiga, kui lahend sisaldab eraelulisi või delikaatseid isikuandmeid või kui lahendi isikuandmetega avalikustamine võib oluliselt kahjustada isiku eraelu puutumatust. Juhul, kui eraelulisi või delikaatseid isikuandmeid sisaldav kohtulahend võimaldab isiku tuvastamist ka ilma isikuandmeteta, avalikustab kohus omaalgatuslikult või andmesubjekti taotlusel ainult lahendi resolutiivosa või ei avalikusta kohtulahendit.²⁷⁵ Juba avaldatud kohtuotsuste osas ei muuda nimetatud seaduse muudatus aga midagi, mistõttu enne 1. juulit 2004.a avaldatud kohtuotsuste osas jääb olukord endiseks.

3.4.1. Isikuandmete kaitse piirangud

Nii nagu teiste eraelu elementide puhul, pole ka isikuandmete kaitse absoluutne. Riigi eksisteerimine ei ole ilma isikuandmete töötlemiseta võimalik, mistõttu isikuandmete kaitsmisel ei saa alati lähtuda indiviidi huvidest. Inimõiguste Kohtus arutamisel olnud *Leander v. Sweden*²⁷⁶ asjas kasutati politsei andmekogu personalikontrolli läbiviimiseks ning kontrolli tulemusena vabastati üks töötaja. Inimõiguste Kohus leidis, et kuigi sekkuti isiku eraellu, oli selline sekkumine õigustatud, sest isik töötas riigi julgeoleku seisukohalt olulisel ametikohal. Riigi huvid prevalleerusid siin üksikisiku huvide üle ning kuna eraelu piirang vastas EIÕK art 8 nõuetele, oli see seaduslik.

Igasuguste isikuandmete avaldamisel ja kogumisel tuleb kaaluda üksikisiku ja ühiskonna huvisid. Tuleb esitada küsimus, kas isikul on huvi, et teda puudutavad andmed jääksid saladuseks või mitte ja kas ühiskonnal on vaja üksikisikut puudutavat informatsiooni teada või mitte. Samuti on oluline see, mil määral mingid eraelulised andmed avalikkusele juba teada on.

Eraelu rikkumise tuvastamiseks on ka oluline hinnata, kellele ja kuidas isiklikku informatsiooni avaldatakse. Informatsioon on isiklik nii sel juhul, kui isik seda ise avaldab kui ka siis kui seda tehakse tema tahte vastaselt. Isiku eraelu rikkumisega saab tegemist olla aga üksnes viimasel juhul. Info, mille avaldamine mingil ajahetkel ei riku isiku õigust eraelule, võib seda mingi aja möödudes teha.²⁷⁷ Näiteks juhul, kui avaldatav info puudutab päevakajalist sündmust, võib

²⁷⁵ vt TsMS § 241¹.

²⁷⁶ Eur. Court. H. R. *Leander v. Sweden*, Judgement of 26 March 1987 - Series A. no 116.

²⁷⁷ E. Paton-Simpson. Op. cit. (viide 21), lk 330.

isiku eraeluliste andmete avaldamine olla põhjendatud. Sama informatsiooni avaldamine aastaid hiljem, võib aga rikkuda õigust eraelule.

Wacks loetleb kuus faktorit, mis määratlevad isikuandmete nn tundlikkuse ja mida tuleb arvestada eraelu rikkumise tuvastamisel. Nendeks faktoriteks on:

1. andmesubjekti mõistlikud ootused;
2. andmete saaja;
3. andmete avaldamise ulatus;
4. andmete vanus;
5. andmete kogumise, kasutamise ja avaldamise kontekst;
6. andmete kogumise, kasutamise ja avaldamise eesmärk.²⁷⁸

Isikut puudutavate andmete avaldamine riivab tema õigust eraelule siis, kui see suurendab oluliselt kolmandate isikute teadmisi isiku kohta ja mõistlik isik sooviks piirata juurdepääsu sellisele informatsioonile.²⁷⁹ See, kas õiguse eraelule riive kujutab sellisel juhul ka õiguse eraelule rikkumist või mitte, sõltub eraeluliste andmete avaldamiseks õigusliku aluse olemasolust ja põrkuvate huvide kaalumise.

Sageli isik ei teagi, et tema isikuandmeid on avaldatud kolmandatele isikutele. Kui ta teada saabki, siis on kahju juba tehtud ja vähemalt Eestis on raske kahjutasu nõuda. Praeguse kohtupraktika põhjal võib öelda, et üksnes sellest, et kellegi isikuandmeid on avaldatud ei piisa kahju nõudeks. Moraalse kahju nõude rahuldamiseks peab isik suutma tõendada, et eraelu rikkumine tekitas talle olulisi läbielamisi, kahjustas oluliselt tema tervist või mõjutas mingil muul viisil tema elu. Näitena võib siin tuua kohtuotsuse, kus kohus tuvastas isiku eraelu rikkumise, kuid jättis moraalse kahju hagejale välja mõistmata põhjusel, et eraelu rikkumine ei toonud isikule kaasa piisavalt tõsiseid tagajärgi. Kohus märkis otsuses, et tuleb eeldada, et eraelu puutumatuse rikkumise korral tekitatakse isikule, kelle eraelu puutumatust rikuti, moraalset kahju, kuid mõistlikkuse põhimõtte järgi poleks õigustatud igale eraelu puutumatuse rikkumise juhtumile reageerida rahalise kompensatsiooni väljamõistmisega. Kohtu arvates oli moraalse kahju eest rahalise hüvituse väljamõistmine põhjendatud ainult nendel juhtudel, kui eraelu puutumatuse rikkumise põhjustasid kannatanule tõsise terviserikke või tõid kaasa olulisi

²⁷⁸ R. Wacks. Op. cit. lk 227-228.

ebamugavusi või negatiivseid muutusi kannatanu elukorralduses või tema suhetes ümbruskonnaga. Rahalise hüvituse väljamõistmise aluseks ei saa olla üksnes kannatanu hingelised üleelamised, eraelu puutumatus rikkumise tõttu tekkinud piinlikkusetunne ja ajutine meeleolu langus.²⁸⁰

Sageli on inimesed sunnitud laskma oma eraellu tungida, et saavutada mingeid eesmärke. Nii nõutakse teatud ametikohale asudes, et inimene läbiks arstliku kontrolli, kusjuures ta peab andma nõusoleku, et infot tema tervisliku seisundi kohta võib edastada potentsiaalsele tööandjale. Oluline on seadusandja poolt oleks seatud täpsed piirid, millal kolmandatel isikutel on õigus nõuda indiviidilt eraeluliste isikuandmete avaldamist ja millal mitte. Seejuures peaks õigusvastase andmete nõudmise eest olema ette nähtud karistus. Vastasel juhul võivad individid sattuda olukorda, kus seadus küll ei näe ette võimalust nõuda isikuandmete avaldamist, kuid teatud hüve saamiseks (töökoht, kindlustusleping jne) on isik ikkagi sunnitud eraelulisi andmeid avaldama.

3.4.2. Juurdepääsuõigus isikuandmetele

Õigus eraelule ei kaitse mitte üksnes isikut tema eraeluliste isikuandmete kogumise ja kasutamise eest, vaid annab isikule õiguse juurdepääsule tema kohta kogutud andmetele. Juurdepääs isikuandmetele on vajalik mitmel põhjusel. Esiteks võimaldab see isikul kontrollida tema kohta kogutud andmete õigsust ja vajadusel nõuda ebaõigete andmete kustutamist või muutmist ning teiseks on see vajalik tagamaks isiku enesemääramisõigust. Isiku õigust juurdepääsule oma eraeluga seotud andmetele on rõhutanud ka Inimõiguste Kohus²⁸¹. *Leander vs Rootsi* asjas keelduti avaldajat riigikliku julgeoleku huvides tööle võtmast. Selline otsus tehti tuginedes kaitsepolitsei salastatud andmebaasidele. Avaldaja soovis juurdepääsu oma andmetele, kuid sellest keelduti. Inimõiguste Kohus leidis, et arvestades liikmesriikidele antud suurt otsustusõigust riikliku julgeoleku küsimustes, oli Rootsi seadusandlus piisavaks hoidmaks ära kuritarvitusi andmete kogumisel ja töötlemisel. Seetõttu oli sekkumine avaldaja eraellu kohta arvates EIÕK art 8 lg 2 alusel põhjendatud.

²⁷⁹ E. Paton-Simpson. Op. cit. (viide 21), lk 339.

²⁸⁰ Tartu Ringkonnakohtu 23. detsembril 1999. a otsus tsiviilasjas II-2-395/99 – kättesaadav arvutivõrgus: www.tarturk.just.ee.

Juurdepääsu isikuandmetele näeb ette isikuandmete kaitse seadus § 29 lg 1 p 1, mille kohaselt peab vastutav ja volitatud töötaja tegema andmesubjekti soovil tema kohta käivad isikuandmed talle teatavaks. Rahvastiku arvestuse andmebaaside pidamise põhimääruse p 19 kohaselt on isikul õigus saada teavet tema kohta andmebaasis peetavatest andmetest. Õiguse saada teavet oma päritolu kohta sätestab lastekodude põhimäärus.²⁸² Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 28 lg 1 öeldakse, et kunstliku viljastamise tulemusena sündinud ja täisealiseks saanud isikul on õigus pöörduda perekonnaseisuasutusse, et saada andmeid oma kunstliku eostatuse kohta. Sama paragrahvi teise lõike kohaselt avaldatakse sellele isikule seaduses ettenähtud andmed: doonori rahvus, nahavärv, haridus, perekonnaseis, laste olemasolu, pikkus, kehaehitus, juuste värv ja silmade värv. Nimetatud andmeid on õigus teada ka kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naisel ja mehel.

Juurdepääsu õigus isikuandmetele ei ole aga absoluutne. Isikuandmete kaitse seaduse § 30 lg 1 tulenevalt piiratakse isiku juurdepääsu teda puudutavatele isikuandmetele kui see võib kahjustada teiste isikute õigusi ja vabadusi, lapse põlvnemise saladuse kaitset, kuriteo tõkestamist või kurjategija tabamist või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamist. Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 27 lg 1 kohaselt ei avaldata kunstlikul viljastamisel doonorspermaga doonori isikuandmeid. Kunstliku viljastamise saladuse sätestab ka perekonnaseadus.

Psühhiaatrilise abi seaduse § 4 p 2 kohaselt ei võimaldata isikul saada teavet oma psüühikahäire ja kasutatavate ravi- ning diagnostikameetodite kohta ja tutvuda temasse puutuvate ravidokumentidega, kui see võib osutuda kahjulikuks tema vaimsele tervisele või teiste isikute julgeolekule.

Jälitustegevuse seaduse § 17 lg 1 annab Eesti kodanikule õiguse isiklikult tutvuda jälitusametkondades ja nende arhiivides tema kohta hoitavate andmetega. Selline seaduse sõnastus jätab nimetatud õigusest ilma Eesti mittekodanikest elanikud. Mittekodanike ja kodanike eristamine jälitustegevuse seaduse § 17 lg 1 alusel on problemaatiline. Põhiseadus tagab õiguse eraelu puutumatusele nii Eesti kodanikele kui Eestis viibivatele mittekodanikele.

²⁸¹ Eur. Court. H. R. Gaskin v. UK. Judgement of 7 July 1989 - Series A no 160.

Kehtestatud piirang saab olla õiguspärane ainult siis, kui mittekodanike õigust eraelu puutumatusel on piiratud Põhiseaduse § 26 sätestatud eesmärkidel. Jälitustegevuse seadusest ei selgu, mis põhjusel on seadusandja otsustanud piirata mittekodanike juurdepääsuõigust isikuandmetele. Kehtivas redaktsioonis on jälitustegevuse seaduse § 17 vastavus Põhiseadusele küsitav ja põhjendatud oleks mittekodanikele juurdepääsuõiguse tagamine võrdselt Eesti kodanikega.

Andmekogude seaduse § 10 lg 1 kohaselt otsustab eraõiguslikule isikule kuuluvas andmekogus olevate andmetega tutvumiseks loa andmise või sellest keeldumise ja andmetest ärakirjade väljastamise andmekogu omanik, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Nimetatud säte kujutab endast vastuolu printsiibiga, mille kohaselt isikul on õigus tutvuda enda kohta kogutud andmetega. Samas andmekogude seaduse § 11 sätestab, et igal isikul on õigus tutvuda tema kohta andmekogusse kogutud andmetega, kui seda õigust ei ole piiratud seadusega. Kas andmekogude seaduse § 10 lg 1 kujutab ennast piirangut? Või on hoopis § 11 erinorm ja § 10 käib ainult teiste isikute kohta? Ilmselt tuleb siiski asuda seisukohale, et andmekogu omanik saab keelduda loa andmisest ainult nende andmetega tutvumiseks, mis ei puuduta isikut, kes soovib andmekogus olevate andmetega tutvuda.

3.4.3. Isikuandmete kaitse tagamine läbi konfidentsiaalsuse kohustuse

Mitmetele ametitele või töökohtadele on iseloomulik, et nendel tegutsemine eeldab isikutelt mitmesuguse, sageli väga intiimse informatsiooni saamist. Sellisteks isikuteks on arst, advokaat, notar, kohtunik, ka mitmesugused ametnikud jne. Vajadus abi järele sunnib isikut sageli lubama teist isikut oma privaatsfääri. Nii lubab arstiabi vajav isik arsti oma privaatsfääri. Ta lubab arstil uurida oma keha ja räägib arstile tunnetest ja faktidest, mida mitte keegi teine ei tea. Isikuandmete avaldamine ei toimu sellisel juhul küll isiku tahte vastaselt, kuid toimub siiski teatud sundsituatsioonis. Kuna töötajad on peetud andmekaitse nõrgimaks lüliks,²⁸² lasub mitmetel ametialadel töötavatel isikutel konfidentsiaalsuse kohustus. Nii sätestab avaliku teenistuse seaduse § 67 teenistuja kohustuse nii teenistussuhete ajal, kui ka pärast teenistusest vabanemist, hoida saladuses talle teenistuse tõttu teatavaks saanud teiste inimeste perekonna- ja

²⁸² RTL 1996, 24,162.

²⁸³ G.B.F. Niblett. Computers and Privacy. - Privacy and Human Rights. Edited by A.H. Robertson. Manchester University Press. 1973, lk 172.

eraellu puutuvaid andmeid ja muud konfidentsiaalsena saadud informatsiooni. Samasugune kohustus sisaldub ka rahvastiku arvestuse andmebaaside pidamise põhimääruse²⁸⁴ punktis 21. Inimgeeniuuringute seaduse § 14 lg 5 kohaselt peab koeproovi võtja ja terviseseisundi kirjelduse koostaja hoidma geenidoonori isiku, tema koeproovi, terviseseisundi kirjelduse ja sugupuu salastatust. Isikuandmete kaitse seadus näeb ette, et isik, kes vastutava või volitatud töötlejana ise töötleb, ning isikud, kes vastutava või volitatud töötleja alluvuses töötlevad isikuandmeid, on kohustatud hoidma saladuses neile tööülesannete täitmisel teatavaks saanud isikuandmeid, mida pole antud üldiseks kasutamiseks, ning ärisaladust ka pärast töötlemisega seotud tööülesannete täitmist või töö- või teenistussuhte lõppemist.²⁸⁵ Vastavalt psühhiaatrilise abi seadusele²⁸⁶ on psühhiaatrilist ravi ja diagnoosi puudutav teave eraelu saladus ja selle edastamine väljapoole raviprotsessi on lubatud ainult isiku enda või tema seadusliku esindaja kirjalikul nõusolekul, samuti juurdlusorgani, politsei, prokuratuuri või kohtu seadusest tuleneva nõude alusel. Psüühikahäirega isiku raviarst ei ole kohustatud andma kellelegi ütlusi isiku eraelu kohta, mida ta sai teada oma tööülesannete tõttu.²⁸⁷

Lisaks sellele, et teatud isikutel lasub kohustus hoida neile tööülesannete täitmise käigus teatavaks saanud isikuandmeid, on seadusandja andnud neile isikutele olukordades, kus andmete avaldamine on tavapäraselt kohustuslik, õiguse mitte avaldada isikuandmeid. Kriminaalmenetluse seadustiku § 72 lg 1 annab Eestis registreeritud usuorganisatsiooni vaimulikule, kaitsjale ja notarile, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti, tervishoiutöötajale ja farmatseudile isiku päritolusse, kunstlikku viljastamisse, perekonnasse või tervisesse puutuvate asjaolude puhul ja kõigi nimetatud isikute erialasele abipersonalile ning isikule, kellele on seadusega pandud ameti- või kutsesaladuse hoidmise kohustus, õiguse keelduda tunnistajana kutsetegevuses teatavaks saanud asjaolude kohta ütluste andmisest. Samas näeb KrMS § 72 lg 4 ette, et kohus võib kohustada vaimulikku, notarit ja kaitsjat ütlusi andma, kui ta leiab, et ütluste andmisest keeldumine ei ole seotud nende kutsetegevusega. Selline kohtule antud õigus ei ole probleemitu, kuna tekkida võib olukord, kus vaimuliku, notari või kaitsja arvates ei tohiks nad kutsesaladuse hoidmise kohustusest tulenevalt ütlusi anda, kuid kohus kohustab neid selleks. Juhul, kui nimetatud isikud vaatamata kohtu kohustusele keelduvad ütluste andmisest,

²⁸⁴ RT I 1995, 79, 1347; 1996, 29, 581.

²⁸⁵ Isikuandmete kaitse seadus § 15.

²⁸⁶ RT I 1997, 16, 260; 2002, 62, 350.

²⁸⁷ Psühhiaatrilise ravi seadus § 5.

riskivad nad teadvalt ütluste andmisest keeldumise süüdistusega. Ütluste andmise korral, mis osutuvad aga kutsetegevuses teatavaks saanud andmeteks, võivad nad vastutada KarS § 157 järgi.

Karistusseadustiku § 157 sätestab vastutuse kutse- või ametitegevuses teatavaks saanud teise isiku tervist, eraelu või äritegevust puudutava teabe avaldamise eest isiku poolt, kellel on seadusest tulenev kohustus hoida seda teavet saladuses. Nimetatud kuriteo koosseis kaitseb informatsioonilist enesemääramise õigust. KarS § 157 menetlusõiguslikuks garantiiks on ütluste andmisest keeldumine vastavalt TsMS § 102 ja KrMS § 72 lg 1.²⁸⁸ Eraldi vastustuse pangasaladuse avaldamise eest näeb ette krediitiasutuste seadus § 134.4.²⁸⁹

Konfidentsiaalse info puhul on oluline selle info kvaliteet ja see, kas isik, kellele on info avaldatud, on info kvaliteedist teadlik. Samas tuleks eeldada, et kui isik tegutseb oma kutsetegevuse raames ja saab selle käigus informatsiooni, oskab ta hinnata erineva info kvaliteeti ja oskab eristada infot, mille avaldamine kolmandatele isikutele ei ole lubatud.

3.4.4. Meditsiiniandmed

Õigus privaatsusele garanteerib muuhulgas seda, et patsiendid kontrollivad enda kohta käiva informatsiooni levikut ja et teised ei pääseks selle infoni. Samas ei ole Euroopas ühtegi riiki, mis tagaks absoluutse privaatsuse patsiendi-arsti suhetes.²⁹⁰ Isegi Hippokratese vandest tulenev kohustus hoida patsientide andmeid saladuses ei ole absoluutne. Hippokrates'e vanne ütleb: "Mis ma aga ravi ajal näen või kuulen või ka väljaspool ravi läbikäimises inimestega, mis ei tohi levida, sellest tahan vaikida ja kõiki neid asju käsitleda kui saladusi." Seega tuleb saladuses hoida üksnes see info, mida on keelatud avaldada.

Inimõiguste Kohtu praktika näitena terviseseseisundit kajastavate isikuandmete kohta võib tuua *Z vs Soome*²⁹¹ kohtuasja. Z. abikaasa X. vägistas mitu naist ning kuna avastati, et ta on ka HIV positiivne, algatati kriminaalasi tahtlikus tapmises. Kohtuistungil kuulati üle mitmeid X. ja Z.

²⁸⁸ J. Sootak, P. Pikamäe. Op.cit (viide 30), lk 321.

²⁸⁹ RT I 1999, 23, 349; 2002, 17, 96; 2004, 37, 255.

²⁹⁰ A. Hendriks. Confidentiality, Testimonial Privilege and Patients Rights to Secrecy under the ECHR. – European Journal of Health Law, Vol 4, No 2, June 1997, lk 120.

²⁹¹ Eur. Court. H. R. Z. v. Finland. Judgement of 25. February 1997 - Reports 1997-I.

arste ja kohustati neid avalikustama konfidentsiaalset infot Z. kohta. Asja uurimise käigus teostati haiglas, kus Z. ja X. raviti, läbiotsimine, mille käigus tutvuti põhjalikult ka Z. haiguslugu käsitlevate dokumentidega ja tehti neist koopiaid, mis võeti toimiku juurde. Politsei uuris läbiotsimise käigus ka neid dokumente, mis sisaldasid andmeid Z. varasemate haiguste, vaimse seisundi ja tema elukvaliteedi kohta.

Kohtuprotsessi ajal ilmus Soome ühes suurimas ajalehes artikkel, milles oli ära toodud Z. ees- ja perekonnanimi ja see, et ta on AIDS-i haigeid raviva haigla patsient. Ka apellatsioonikohtu otsust kommenteeriti paljudes ajalehtedes, kusjuures üks ajaleht avaldas pärast kohtult faksi saamist loo, kus oli taas ära toodud Z. nimi ja fakt, et kohus leidis ta AIDS-i haige olevat.

Inimõiguste Kohus leidis, et Z. identiteedi ja tervisliku seisundi avalikustamine on EIÕK art. 8 rikkumine. Samas leidis kohus, et meditsiiniregistri uurimine ja arsti kohustamine avaldama konfidentsiaalset infot ei ole EIÕK art. 8 rikkumine, kuna need toimingud on õigustatud EIÕK art. 8 lg 2 nimetatud alustel.

Inimõiguste Kohtu otsusest asjas *Z vs Soome* ei nähtu, kas isiku tervisliku seisundi avalikustamine on lubatav alati, kui tegemist on infoga, mis võib tähtsust omada kriminaalasja uurimisel või on siin siiski oluline vastanduvate huvide kaalumine. Juhul, kui tegemist on vähetähtsa kuriteoga, on küsitav, kas selle avastamine ja kurjategija karistamine kaalub üles isiku õiguse eraelule, sh õiguse meditsiiniandmete saladusele, riive. Vajadus saada kriminaalasja uurimisel mitteolulist infot ei tohiks olla kaalukam kui isiku õigus eraelu puutumatus. Seega peaks isiku tervislikku seisundit kajastavate andmete avaldamisele alati eelnema avalikkuse ja eraisiku huvide kaalumine. Isiku meditsiiniandmete avaldamine on lubatav üksnes siis, kui avalikkuse huvid kaaluvad üle indiviidi õiguspärase ootuse eraelu kaitsele ja soovitava tulemuse saavutamine ei ole mõnel teisel viisil võimalik.

Isiku õigus hoida oma tervislik seisund saladuses ei ole seega, nagu õigus eraelulegi, absoluutne. Õiguskirjanduses on loetletud järgmised erandid meditsiiniliste andmete saladuse hoidmisest:

- isiku nõusolek;
- patsiendi huvid;

- avalik huvi
- aidsi'i juhtumid;
- perekond (näit.lapse õigused hoida teatud asju saladuses oma vanemate eest – arst ei tohiks kõigest informeerida, abikaasade õigused – naise õigus otsustada, kas teha aborti või mitte, steriliseerimine)
- muud grupid (sõjavägi, vangid)

Nii on näiteks asunud seisukohal, et juhul, kui arst avastab patsiendil mingi haiguse, mis teeb auto juhtmise väga ohtlikuks, peab ta sellest teavitama vastavaid instantse, kuna avalikkuse huvi kaalub üles patsiendi huvi.²⁹²

Küsimus on ka selles, kes võivad isiku tervise seisundit kajastavad andmeid teada. Kohtuasjas *M.S. vs Roots*²⁹³ taotles M.S. Sotsiaalkindlustuse Ametilt kompensatsiooni vigastuse eest. Kompensatsiooni määramise otsustamiseks palus Sotsiaalkindlustuse Amet kliinikult, mille patsient M.S. oli, tema patsiendi haiguslugu ajast, mil vigastus oli saadud. M.S.–ile ei teatatud tema andmete avalikustamisest Sotsiaalkindlustuse Ametile. M.S. leidis, et sellise tegevusega rikuti tema õigust eraelu puutumatusele. Inimõiguste Kohus märkis, et haiguslugu sisaldas äärmiselt isiklikke ja delikaatseid andmeid kaebuse esitaja kohta, sealhulgas ka andmeid M.S.-i aborti kohta. Andmed olid kogutud isiku ravimiseks ja nende kogumisel ei andnud isik nõusolekut nende avaldamiseks teistele isikutele. Kohus leidis, et tegemist on eraellu sekkumisega. Samas leidis Inimõiguste Kohus, et sekkumine oli kooskõlas seadusega ja vajalik demokraatlikus ühiskonnas, kuna ilma andmete edastamiseta Sotsiaalkindlustuse Ametile poleks olnud võimalik lahendada M.S.-i nõuet kompensatsiooni saamiseks. Samuti märkis Inimõiguste Kohus, et kaebuse esitaja andmed liikusid ühest asutusest teise ja olid kogu aeg kaitstud. Inimõiguste Kohus ei tuvastanud EIÕK art 8 rikkumist.

Avalikkuse huvide kaitsest lähtudes kohustab Eesti seadusandlus teatud juhtudel isikuid endaid või meditsiinitöötajaid edastama andmeid isiku tervisliku seisundi kohta teistele ametiasutustele või kolmandatele isikutele, riivates sellega isiku eraelu puutumatust. Nii peab arst eriti ohtliku nakkushaiguse korral teavitama sellest Tervisekaitseinspeksiooni ning edastama viimasele

²⁹² J. K. Mason, R.A. McCall Smith, G. T. Laurie. Law and Medical Ethics. Butterworths. London, Edinburgh, Dublin. 1999, lk 193-198.

²⁹³ Eur. Court H. R. M.S. v Sweden. Judgement of 27 August 1997 - Reports 1997-IV.

teabe avastatud haigusjuhtumist koos andmesubjekti indentifitseerivate andmetega.²⁹⁴ Teatud töökohtade puhul, nagu näiteks toiduainete ja joogivee käitlejad, ravimite valmistajad, pakkijad ja müüjad jne, on tööandjatel kohustus nõuda töötajatelt tervisekontrolli läbimist nakkushaiguste suhtes enne tööle asumist ja korrapärase tervisekontrolli läbimist töötamise ajal. Seega juhul, kui töötaja soovib töötada töökohal, kus nõutakse tervisekontrolli, on ta kohustatud avaldama tööandjale teatud ulatuses andmeid oma tervisliku seisundi kohta.

Nii Inimõiguste Kohtu praktikast kui Eesti õigusaktidest tuleneb, et isiku tervisliku seisundi ja raviga seotud andmeid on võimalik avaldada ilma isiku nõusolekuta eeluurimises või kohtumenetluses. See tähendab, et isegi siis, kui kohtuprotsess on kuulutatud isiku eraelu kaitseks kinniseks, saab teatud hulk inimesi juurdepääsu infole, mida isik ei soovinud neile avaldada. Nendeks isikuteks on lisaks kohtu töötajatele teised protsessiosalised või nende esindajad. Sellisel viisil info avaldamisega on sekkunud isiku eraellu, kusjuures sekkumise aluseks võib olla teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitse, kuriteo tõkestamine või kurjategija tabamine. Kuna isiku eraelulised andmed on teatud isikute ringile teatavaks saanud, tuleb tagada, et info ei leviks väljapoole isikute ringile, kellele info avaldamine oli vajalik ja põhjendatud. Praegune seadusandlus ei näe ette konfidentsiaalsuskohustust protsessiosalistele ja nende esindajatele. Ilmselt oleks otstarbekas kehtestada ka neile protsessist osavõtvatele isikutele, kellele saavad teatavaks teise isiku eraelulised isikuandmed, kohustus hoida neid andmeid saladuses.

3.4.5. Geneetiline informatsioon

Uueks ja probleeme tekitavamaks eraelu valdkonnaks on kujunemas isiku geenandmed. Meditsiini areng on teinud inimese geneetilised uuringud lihtsaks ja odavaks, mistõttu olulise informatsiooni saamine inimese tervisliku seisundi ja pärilikkuse kohta on muutunud lihtsamaks. Geenitestide mõju inimese eraelu puutumatusale ei tohiks alahinnata. Üksainus DNA proov annab informatsiooni isiku ja tema pereliikmete hetke ja tulevase tervisliku seisundi kohta. Geneetiline informatsioon ei pruugi olla üksnes isiku enda jaoks ajaloolise ja

²⁹⁴ vt nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse § 6 lg 1 p 5, § 19 lg 2, 5.

eugeenilise tähendusega ning sotsiaalselt märgistav, vaid ka isiku vanemaid, lapsi ja sugulasi puudutav.²⁹⁵

Geenitestide tulemusena saadud isikuandmetest on huvitatud paljud - riik, kindlustusfirmad, tööandjad jt. Kõigil neil on huvi saada teada isiku eraelulisi andmeid. Tööandjate huvil on kaks peamist põhjust: esiteks ei soovi tööandjad töotajaid, kes on haiged ja seetõttu ei saa töötada, ning teiseks kardetakse, et töökeskkonna mõjul võib haigus nõ välja lüüa ja tööandjal tekib kohustus hüvitist maksta.²⁹⁶ Kindlustusandjad on geeniandmetest huvitatud selleks, et hinnata riski, mille nad isikuga kindlustuslepingu sõlmimisel võtavad. Kindlustusandjad on huvitatud isiku geneetilisest informatsioonist, kuna nad leiavad, et vastasel juhul on nad kehvemal positsioonil kui kindlustusvõtja.

Eesti õigussüsteemis on seadusandja püüdnud vältida tööandjate ja kindlustusandjate survet isikutele geneetiliste andmete avaldamiseks. Nii on vastavalt inimgeeniuuringute seaduse²⁹⁷ § 26 lg 1 ja 27 lg 1 tööandjatel ja kindlustusandjatel keelatud koguda isiku kohta geneetilisi isikuandmeid või nõuda koeproovi või DNA kirjelduse andmist.

Inimgeeniuuringute seadus reguleerib vaid osaliselt geeniuuringute läbiviimisega seonduvat Eestis, keskenduses peamiselt küll Geenivaramule. Tänaseni on eriseadusega reguleerimata Geenivaramust väljaspool toimuvate geeniuuringute läbiviimine. Seega on Eestis osa sellesse valdkonda kuuluvaid küsimusi reguleerimata.

Geenidoonoriks hakkamine iseenesest ei kujuta endast sekkumist isiku eraelu puutumatusesse, sest see toimub isiku vaba tahte alusel. Isik kontrollib, kellele ja mis ulatuses ta infot avaldab. Isiku eraellu sekkumisega on tegemist aga siis, kui Geenivaramus olevaid andmeid kasutatakse või avaldatakse isiku tahte vastaselt. Geenivaramu sisaldab andmeid, mille lubamatu avaldamine võib tekitada kahjulikke tagajärgi nii geenidoonorile endale kui tema sugulastele – raskusi töö leidmisel, probleeme kindlustuslepingute sõlmimisel, nn sotsiaalset märgistamist. Inimgeeniuuringute seaduse eesmärk on välistada geenidoonori andmete lubamatut

²⁹⁵ B. M Knoppers. Who should have Access to Genetic Information. – The Genetic Revolution and Human Rights. The Oxford Amnesty Lectures 1998. Edited by J. Burley. Oxford University Press. 1999, lk. 40.

²⁹⁶ J. K. Mason, R. A. McCall Smith, G. T. Laurie. Law and Medical Ethics. Butterworths. London, Edinburgh, Dublin. 1999, lk 178

²⁹⁷ RT I 2000, 104, 4242.

avalikustamist, kuid kuna geenidoonorite andmete tagasikodeerimine on võimalik, on võimalik ka juurdepääs kõigile Geenivaramus säilitatavatele geenidoonori andmetele.

Geneetiliste andmebaaside puhul on andmete kogumiseks vajalik isiku nõusolek. Informeeritud nõusoleku saamiseks on vajalik informeerida isikut tema andmete kaitsest, kellele tagatakse juurdepääs andmetele, kas andmebaas ühendatakse mõne teise andmebaasiga, kaua andmeid hoitakse ja kuidas andmed hävitatakse. Isikul peavad olema head teadmised riskidest ja kasust, mida andmebaasis olek annab. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et juhtudel, mil isik annab nõusoleku oma DNA piiramatuks kasutamiseks, on küsitav, kas informeeritud nõusolek on võimalik, kui isik ei tea, mida tema andmetega tegema hakatakse. Juhul, kui indetifitseeritavate proovidega tehakse midagi sellist, mida esialgne nõusolek ei hõlmanud, tuleb võtta täiendav nõusolek. Ollakse seisukohal, et ei ole võimalik anda tõeliselt informeeritud ja eetiliselt põhjendatud nõusolekut määramatuks “kasutamiseks nii, kuidas teadlased peavad vajalikuks”. Nõusolek DNA proovi piiramatuks kasutamiseks on õigusteadlaste arvates problemaatiline.²⁹⁸ Inimgeeniuuringute seaduse kohaselt annavad geenidoonorid nõusoleku kasutada neid puudutavaid andmeid ja proove geeniuuringuteks, rahvatervise uurimiseks ja statistilistel eesmärkidel. Selliselt sõnastatud nõusolek lubab sisuliselt koeproovide piiramatut kasutamist, olles eeltoodud seiukohtade kohaselt ebapiisav.

Inimgeeniuuringute seadusega seonduvalt on problemaatilisim piiratud teovõimega isikute eraelu kaitse. Vaatamata sellele, et inimgeeniuuringute seaduse § 9 lg 1 kohaselt on koeproovi võtmine, tervises seisundi kirjelduse ja sugupuu koostamine ilma isiku teadliku ja vabatahtlikult antud nõusolekuta keelatud, annab seadus võimaluse seda piiratud teovõimega isikute puhul mitte kohaldada. Nimelt võib piiratud teovõimega isiku puhul anda geenidoonoriks saamise nõusoleku tema seaduslik esindaja. Selline alaealiste ja teiste piiratud teovõimega isikute eraellu sekkumise põhiseaduspärasus on küsitav. Põhimõtteliselt võetakse isikult õigus kontrollida tema eraelu puudutava informatsiooni avaldamist kolmandatele isikutele. Tegemist on isiku geeniandmetega, mis moodustavad osa tema eraelust ja kellegi teisel ei tohiks olla võimalust tema eest otsustada, kas jagada seda informatsiooni või mitte. Alaealise eraellu sekkumine temalt koeproovi võtmise ja geeniuuringu teostamise läbi, ei sobitu otseselt ka ühegi

²⁹⁸ P. A. Baird. Registries, Record Linkage, and Research in Genetics: Protecting Privacy. Human DNA: Law and Policy. International and Comparative Perspectives. Kluwer Law International. The Hague – London – Boston, lk 171-173.

Põhiseaduse § 26 sätestatud eraelu puutumatuse piirangu alla. Inimgeeniuringute seaduse alusel teostatavate geeniuuringute põhjuseks ei saa tuua isiku elu ja tervise kaitset.

Geneetilise informatsiooni omapäraks on see, et ühe isiku geeniandmete lubatud avaldamine võib endast kujutada teiste isikute erellu sekkumist. Kuna teatud geneetilised haigused on päritavad, võib isiku ja tema geeniandmete avaldamise korral saada informatsiooni ka tema lähedaste kohta. Nimetatud asjaolust tulenevalt tuleks tõsiselt kaaluda isiku ja geeniandmete avalikustamise lubamist ka siis, kui isik ise on avaldamisega nõus. Tähelepanuta ei tohiks siin jätta isiku lähedaste eraelu kaitset.

Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et juhul, kui isik ei soovi oma testi tulemuste avaldamist sugulastele, kuigi antud haiguse puhul on inimese terveks ravimine või muu ravi võimalik, on vaatamata isiku vastuseisule õigustatud tema testi tulemuste avaldamine sugulastele.²⁹⁹ Selline seisukoht on vastuolus inimgeeniuringute seaduse § 8 lg 1 ja lg 3, mille kohaselt peab salastatuks jääma nii geenidoonoriks olemise fakt kui geenidoonori isik peale andmete kodeerimist. Samas tuleb nentida, et kui seadusandja peaks otsustama, et Põhiseaduse § 26 toodud eesmärkidel on geeniandmete avaldamine lubatav, ei oleks see geenidoonori eraelu rikkumine.

3.4.6. Karistusregister

Eraelulisi isikuandmeid sisaldab ka karistusregister. Karistatud isikute andmebaasi pidamine on vajalik nii õigusemõistmise huvides kui avaliku korra tagamiseks. Siin põrkuvad indiviidi ja avalikkuse huvid. Karistatud isik on huvitatud sellest, et informatsioon tema karistatusest ei jõuaks kolmandate isikuteni. Samas on osa avalikkusest, näiteks tööandjad, huvitatud sellise informatsiooni saamisest.

Eestis reguleerib karistusregistri pidamist ja sellest andmete väljastamist karistusregistri seadus.³⁰⁰ Karistusregistri seaduse § 2 lg 2 järgi on karistusregistri eesmärgiks usaldusväärse teabe andmine isiku karistusandmete kohta seadusega või seaduse alusel antud õigusaktidega

²⁹⁹ J. K. Mason, R. A. McCall Smith, G. T. Laurie. Law and Medical Ethics. Butterworths. London, Edinburgh, Dublin. 1999, lk 172.

³⁰⁰ RT I 1997, 87, 1467, 2002, 82, 477; 2003, 26, 156; 2004, 18, 131.

riigiasutusele pandud ülesannete täitmiseks ja isiku teavitamine tema kohta registrisse kantud andmetest.

Karistusregister sisaldab füüsilise isiku ees- ja perekonnanime, isikukoodi, kodakondsust, aadressi ja andmeid karistuse kohta. Juriidilise isiku puhul märgitakse registrisse tema nimi, asukoha aadress, registreerimisnumber ja andmed karistuse kohta.

Karistusregistriseaduse § 24 lg 1 kohaselt on isikul õigus saada karisturegistrist ja karistusregistri arhiivist tema andmete kohta tasuta teavet üks kord aastas. Järgmiste järelepärimiste korral tuleb tasuda riigilõiv. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt tagastatakse riigilõiv, kui registri volitatud töötleja teeb otsuse keelduda andmete väljastamisest. Siinkohal jääb arusaamatuks, millal ja miks on võimalik keelduda isikule tema enda kohta andmete väljastamisest. Karistusregistriseadus ei sätesta aluseid keeldumaks andmete väljastamisest isiku enda kohta. Selline andmete väljastamisest keeldumine rikuks ka üht andmekogude pidamise põhireeglit, mille kohaselt isikul on õigus tutvuda tema kohta kogutud andmetega.

Eesti kogemus näitab, et karistusregistri andmed ei ole piisavalt kaitstud ja esineb nende seadusevastast lekkimist.³⁰¹ Karistusregistri seadus peaks välistama andmete seadusevastase avalikustamise. Avalikustamise puhul peab olema aga võimalik kindlaks teha isik, kes on andmeid avaldanud. Tulenevalt karistusregistri seaduse § 9 peetakse ka karistusregistri päevikut, mis sisaldab andmeid isiku kohta tehtud päringute kohta. Karistusregistri päevikust nähtub, kes ja millal on päringu teinud. Andmeid karistusregistrisse kantud isikute kohta esitatatud järelepärimiste ja karistusregistri teadete väljastamise kohta tuleb säilitada kaks aastat ning isikul on võimalik saada informatsiooni, kellele ja millal on tema kohta andmeid väljastatud.³⁰²

Andmete nõ lekkimine ja lekitajate mittetuvastamine näitab, et andmete väljastamise kontrollimehhanism ei ole piisavalt efektiivne või et seda ei rakendata seaduses ette nähtud viisil. Kuna eraelu puutumatuse tagamine ei tohi üksnes illusoorne, peab riik parandama karistusregistri andmete kaitse tehnilist poolt, sest seadusandlik baas isikuandmete kaitse tagamiseks näib olevate piisav.

³⁰¹ Vt. näit. S. Vedler, J. Filippov, T. Kaalep. *Valisime äraostmatu, saime rullnoka.* – Eesti Ekspress. 15.05.2003.a. |

3.5. Isiklik “ruum”

Isiklikust “ruumist” kui eraelu ühest elemendist räägitakse seoses indiviidi õigusega elada puhtas keskkonnas. Tegemist on uudse eraelu elemendiga, mis on alles arenemas, kuid mille kohta Inimõiguste Kohus on teatud seisukohti võtnud. Inimõiguste Kohtu praktikas on teatud keskkonnaõigusi, lugedes neid inimõigusteks, EIÕK kaetuks peetud.

Isikute erallu sekkumiseks on mitmetes Inimõiguste Kohtusse jõudnud asjades loetud ka seda, kui riigi või eraisikute tegevuse tõttu on kahjustatud keskkonda, kus isik elab. Isiku eraellu sekkumisena on käsitatud lennujaama tegevusest tulenevat müra³⁰³, auru ja lehka.³⁰⁴ Inimõiguste Kohus on märkinud, et kuigi EIÕK ei sätesta otsest õigust puhtale ja vaikselse keskkonnale, on EIÕK art 8 kohaldatav juhtudel, mil individ on müra ja reostuste tõttu otseselt ja tõsiselt mõjutatud. Riigi vastutuse küsimus tõusetub siis, kui reostus on põhjustatud otseselt riigi poolt või, kui riik ei ole täitnud oma kohustust reguleerida eraõigusliku tööstuse tegevust.³⁰⁵ Nii leidis Inimõiguste Kohus *Lopez Ostra vs Hispaania*³⁰⁶ asjas, et isikul on õigus olla kaitstud olulise keskkonnasaastamise eest, mis mõjutab tema õigust era- ja perekonnavalule ning asjas *Guerra v Itaalia*³⁰⁷, et isikul on tulenevalt EIÕK art 8 õigus saada informatsiooni keskkonnariskide kohta. Viimati nimetatud asjas elas avaldaja keemiatehasest, mis oli kvalifitseeritud kui “kõrge riskiga”, 1 km kaugusel. 1976. a juhtus õnnetus, mille tagajärjel 150 inimest sattus arseenimürgitusega haiglasse. Inimõiguste Kohus leidis, et riik ei täitnud oma positiivset kohustust ja tegemist oli art 8 rikkumisega, sest riik ei andnud iskutele vajalikku informatsiooni, mis oleks võimaldanud neil hinnata tehasest tulenevaid riske enda era- ja perekonnavalule. *Lopez Ostra vs Hispaania* asjas asus kohus seisukohale, et on loomulik, et tõsine keskkonna saastamine võib mõjutada inimese heaolu ja takistada oma kodu nautimast, mõjutades isiku õigust era- ja perekonnavalule isegi ilma isiku tervist oluliselt kahjustamata.

³⁰² Karistusregistriseadus § 19 lg 7, § 20 lg 2.

³⁰³ Eur. Court. H. R. Powell and Rayner v UK, Judgement of 21 February 1990. - Series A, No 172.

³⁰⁴ Eur.Court.H.R. Lopez Ostra v Spain. Judgement of 9 December 1994. - Series A, No 303-C.

³⁰⁵ Eur. Court. H. R. Hatton and Others. Judgement of 8 July 2003. - (Kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

³⁰⁶ Eur. Court. H. R. Lopez Ostra v Spain. Judgement of 9 December 1994.- Series A, No 303-C.

³⁰⁷ Eur. Court. H. R. Guerra and Others v. Italy. Judgement of 19 February 1998. – Reports 1998-I.

*Rayner ja Powell vs Ühendkuningriik*³⁰⁸ kaasus puudutas kahte isikut, kes elasid Heathrow lennujaama läheduses ja pidid taluma lennkite müra. Inimõiguste Kohus leidis, et müra mõjutas mõlema avaldaja eraelu kvaliteeti ja võimalust nautida oma kodu mugavusi. Arvestades lennujaama majanduslikku tähtsust riigile, ei olnud Suurbritannia kohtu arvates oma otsustusõigust eraellu sekkumisel ületanud ja õigust eraelule ei olnud rikutud. Taas kord arutas kohus Heathrow lennujaama tegevusest tuleneva müra mõju inimeste eraelu puutumatusele asjas *Hatton ja teised vs Ühendkuningriik*. Seekord leidis Inimõiguste Kohus esialgu, et müra taseme oluline tõus rikkus avaldaja EIÕK art 8 tagatud õigusi sh õigust eraelule. Kohus asus seisukohale, et riigid peavad vähendama sekkumist isikute EIÕK art 8 õigustesse nii palju kui võimalik, püüdes leida teisi vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks. Sellisel kujul Inimõiguste Kohtu otsus aga ei jõustunud, sest kohtuasja vaatas läbi ka Inimõiguste Kohtu Suurkoogu, kes langetas 8. juulil 2003.a otsuse,³⁰⁹ millega muutis varasemat otsust. Inimõiguste Kohtu Suurkoogu leidis, et Ühendkuningriik ei ole lendude reguleerimisel ületanud talle antud otsustusõigust ja, et arvestatud on tasakaalu indiviidi ja ühiskonna huvide vahel.

Kõigil neil juhtudel on Inimõiguste Komisjon või Kohus leidnud, et keskkonda rikkuv tegevus võib kahjustada isikute õigust era- ja perekonnavalule, kuid Inimõiguste Komisjon ega Kohus ei põhjenda, miks sellisele seisukohale on jõutud. Kohtuotsuste põhjal võib öelda üksnes seda, et isiku eraellu on sekkunud, kuna keskkonna saastuse puhul ei kontrolli isik enam oma heaolu. Samas tuleb täheldada, et kõigis keskkonnaõigust puudutavates kohtuasjades on Inimõiguste Kohus rõhutanud riigi laia otsustusõigust keskkonna küsimuste lahendamisel. Seega ei ole Inimõiguste Kohus soovinud aktiivselt sekkuda keskkonnaõiguslike küsimuste lahendamisse. Riigi poolne õiguse eraelule rikkumine on tuvastatud üksnes siis, kui riik on jätnud mingi valdkonna reguleerimata või ei ole reageerinud ebaseaduslikule isikut kahjustavale tegevusele.

Keskkonnaõigust käsitavate küsimuste paigutamine eraelu kaitse alla näitab, et Inimõiguste Kohus on õigust eraelule tõlgendanud äärmiselt laialt. Samuti iseloomustab see hästi eraelu mõiste arenevat iseloomu.

³⁰⁸ Eur. Court . H. R. Powell and Rayner v UK, Judgement of 21 February 1990, Series A, No 172.

³⁰⁹ Eur. Court. H. R. Hatton and Others. Judgement of 8 July 2003. - (Kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

KOKKUVÕTE

Eraelu kaitse vajaduseni jõuti alles 19. sajandi lõpus. Eraelu mõiste sünnimaaks võib lugeda Ameerika Ühendriike, kus esmakordselt tõstatati küsimus eraelu kaitse vajadusest õiguslikul tasandil. Aja jooksul on ohud eraelu puutumatusele kasvanud, mistõttu nii rahvusvahelisel kui siseriiklikul tasandil on teadvustatud vajadust võtta vastu meetmeid eraelu puutumatuse kaitseks. Tänapäev tagavad õigust eraelu puutumatusele mitmed rahvusvahelised lepingud ja siseriiklikud õigusaktid. Rääkides eraelu puutumatuse tagamisest ei ole kuidagi võimalik jätta mainimata Inimõiguste Kohut, mille tegevus on omanud ja omab olulist rolli eraelu kaitset puudutava siseriikliku õigussüsteemi arengul.

J. Michael on öelnud, et kõikidest inimõigustest on eraelu kõige raskem kirjeldada ja defineerida.³¹⁰ Selle väitega tuleb nõustuda. Ainsat ja üldtunnustatud eraelu definitsiooni ei ole suudetud senini sõnastada. Seda eelkõige seetõttu, et eraelu on muutuv mõiste. Inimeste teadlikumaks saamine ja sallivamaks muutumine teatud nähtuste suhtes (näit. homoseksuaalsus) laiendab eraelu mõiste ulatust.

Õiguse eraelule areng näitab, et see õigus on kogu aeg nõ laiemaks ja aktuaalsemaks muutunud. Õigus eraelule hõlmab järjest enam erinevaid elemente (valdkondi). Nii on Inimõiguste Kohus juba praegu asunud seisukohale, et eraelu mõiste hõlmab ka keskkonna küsimusi, mida käesolevas töös käsitleti mõiste isiklik "ruum" all. Tegemist on võrdlemisi uue eraelu elemendiga, mis on alles arenemisjärgus.

Mitmetes Inimõiguste Kohtu lahendites on väljendatud seisukohta, et eraelu täpne määratlus ei olegi vajalik. Oluline on selle õiguse olemasolu iseenesest. Kindla definitsiooni puudumine annab võimaluse sisustada seda mõistet vastavalt hetke olukorrale, lähtudes muutustest ühiskonnas, moraalsestest ja sotsiaalsetest tõekspidamistest. Eraelu täpne määratlus seaks sellele õigusele liiga suured kammitsad. Nii nagu enamikes riikides, peaks ka Eestis selle mõiste sisustamine ja tõlgendamine jääma rohkem kohtu ülesandeks. Senini on kohtu osa mõiste sisustamisel olnud tagasihoidlik. Põhjus on selles, et hagnosis eraelu kaitseks on vähe kohtuteni jõudnud. Siseriikliku praktika vähesuse tõttu on eraelu käsitlevate normide tõlgendamisel

kasutatavad Inimõiguste Kohtu lahendid, millest olulisemad leidsid käesolevas töös ka tähelepanu. Inimõiguste Kohtu praktika põhjalik tundmaõppimine ja analüüs peaks oluliselt kaasa aitama kohtupraktika kujundamisele Euroopa inimõiguste konventsiooni vaimus. Olemasoleva kohtupraktika analüüs näitab, et Eesti kohtud on õiguse eraelule käsitlemisel lähtunud väljakujunenud Inimõiguste Kohtu praktikast, mistõttu eraelu puudutav Eesti kohtupraktika on enamasti kooskõlas Inimõiguste Kohtu lahenditega. Kuna Eesti kohtud on aktsepteerinud Inimõiguste Kohtu lahendeid Euroopa Inimõiguste konventsiooni tõlgendamise juhistena, vastab ka Eesti kohtute poolt tagatav eraelu puutumatuse kaitse Inimõiguste Kohtu poolt välja töötatud standarditele.

Käesolev töö lähtub seisukohast, et privaatsus laiemas tähenduses koosneb neljast osast: era- ja perekonnaelu, kodu ja korrespondents. Privaatsus kitsamas tähenduses on aga sünonüümiks eraelule. Kuigi eraelu on privaatsuse üheks elemendiks koosneb see ise omakorda elementidest. Töö autor käsitleb neist viit, kuid see ei tähenda, et nende loetelu oleks ammendav.

Õigust eraelule kaitstakse nii rahvusvaheliste lepingutega kui siseriiklike õigusaktidega, nii avalik õiguslike kui eraõiguslike vahenditega, nii materiaalõiguslikult kui protsessuaalselt. Olulisemateks õiguse eraelule allikateks Eestis on Põhiseadus ja Euroopa inimõiguste konventsioon. Õiguse eraelu puutumatuse erinevate elementide kaitset tagavad ka mitmed teised õigusaktid, mis reeglina käsitavad mõnda eraelu kitsamat aspekti.

Kui õiguse eraelu tekkimisel kaitstes see õigus üksikisikut peamiselt riigi sekkumise eest, siis tänapäeval on isegi olulisemaks saanud kaitse teiste isikute sekkumise eest. Lisaks kohustusele hoiduda eraellu sekkumisest, on riigil nüüd ka positiivsed kohustused – rakendada vahendeid, et kaitsta isiku õigust eraelule. Läbi riigi kohustuse tagada eraelu kui põhiõiguse kaitse, on ka eraisikutele pandud kohustus austada teiste isikute õigust eraelu puutumatusele.

Õigus eraelule ei ole absoluutne. Ühiskonna eksisteerimiseks on vajalikud õiguse eraelule kitsendused. Õiguse kehtestada ühiskonnas vajalikke kitsendusi annab nii Eesti Vabariigi Põhiseadus kui meile siduv Euroopa inimõiguste konventsioon. Piiranguid eraelule võib Eestis kehtestada siiski üksnes formaalse seadusega Põhiseaduses ja Euroopa inimõiguste

³¹⁰ J. Michael. Op. cit., lk. 1.

konventsioonis nimetatud eesmärkidel. Lisaks sellele, et eraelu piirangud peavad olema vastavuses seadusega ja vastama Põhiseaduses sätestatud eesmärkidele, peavad need olema ka proportsionaalsed saavutatava eesmärgiga. Eraelu piiranguid lubavate normide puhul tuleb tähele panna ka seda, et kui eraelu kui kompleksne mõiste peaks jääma üldiseks, siis selle õiguse piirangud peavad olema selged ja konkreetsed ning neid ei või tõlgendada laiendavalt.

Käesolevas töös analüüsiti viit eraelu elementi: füüsilist ja vaimset puutumatust, identiteeti, seksuaalelu, isikuandmeid ja isiklikku “ruumi” ning nende õiguslikku kaitset Eestis. Õiguse eraelu puutumatusele kaitse toimubki peamiselt läbi tema elementide kaitse.

Isiku füüsiline ja vaimne puutumatus hõlmab isiku kaitset jälgimise, jälitamise, pealtkuulamise, läbiotsimise, bioloogiliste proovide võetuse ja lubamatu meditsiinilise ülevaatuse eest. Ühiskonna eksisteerimiseks ja teiste isikute õiguste kaitseks on teatud juhtudel isiku vaimsesse ja füüsilisse puutumatusse sekkumine lubatud. Isiku puutumatuse sekkumisel tuleb jälgida, et see oleks seadusega kooskõlas ja selle eesmärgid oleksid tasakaalus rikutava õigusega. Isiku füüsilisse ja vaimsesse puutumatusse sekkumine on tavapäraseim kurjategija tabamiseks ning teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks.

Isiku identiteet on teine eraelu element, mis käesolevas töös käsitamist leidis. Tegemist on eraelu elemendiga, mille ühe aspektina on Eesti kohtud käsitanud isiku õigust nimele. Isiku identiteedi alla on Inimõiguste Kohus lisaks isiku nimele paigutanud ka isiku pildi. Identiteedi kui eraelu elemendi kaitse vajadust on Inimõiguste Kohus tähtsustanud seoses nn kollase ajakirjanduse üha suureneva sekkumisega isikute eraellu. Arvestades Inimõiguste Kohtu hiljutusi seisukohti tuleb ilmselt ka Eestil tugevdada isikute kaitset selles valdkonnas. Seda eriti avaliku elu tegelaste eraelu nende tahte vastaselt kajastamise osas ajakirjanduses.

Üheks eraelu oluliseks osaks on Inimõiguste Kohus oma pretsedendiõiguses pidanud ka isiku seksuaalelu. Isiku seksuaalelu kaitsega seotud kaasused puudutavad enamasti homo- ja transseksuaale ning nende õiguste tunnustamist riigi poolt. Tegemist on eraelu elemendiga, kus ehk kõige paremini tuleb esile inimeste ja ühiskonna muutumise mõju eraelu mõistele. Inimeste tolerantsemaks ja teadlikumaks muutumisega on tunnustama hakatud ka homo- ja transseksuaalide õigusi.

Järgmiseks töös käsitletud eraelu elemendiks on isikuandmed. Tegemist on ühe aktuaalseima eraelu elemendiga. Tehnoloogia areng võimaldab koguda ja töödelda tohutul hulga andmeid väga lühikese aja jooksul. Informatsiooni valdamine tähendab tänapäeval võimu. Vältimaks selle võimu kuritarvitusi on vaja allutada isikuandmete töötlemine kindlale reeglistikule. Isikuandmete kaitset on reguleeritud nii siseriiklike kui rahvusvaheliste õigusaktidega. Uudseks valdkonnaks selle eraelu elemendi puhul võib pidada geneetiliste andmete kaitset, mis seoses inimgeeniuuringute seaduse vastuvõtmisega omab olulist tähtsust ka Eestis.

Viimaseks eraelu elemendiks on õigus isiklikule "ruumile". Õigus isiklikule "ruumile" tähendab isiku õigust elada oma elu puhtas keskkonnas. Seega seondub see eraelu element otseselt keskkonnaõigustega. See eraelu element on uus ja alles arenev, mistõttu hetkel on raske ennustada, milliseks kujuneb selle roll õiguses eraelu puutumatusele. Praegusel hetkel võib üksnes nentida, et Inimõiguste Kohus on astunud esimesed sammud selle elemendi tunnustamisel eraelu osana. Eestis vastav kohtupraktika seni veel puudub, kuid arvestades Inimõiguste Kohtu rolli meie õigussüsteemis, ei pruugi kaugel olla aeg, kus Inimõiguste Kohtu eeskujul loetakse õigust puhtale keskkonnale eraelu osaks ka Eesti kohtupraktikas.

Arvestades seda, et Eesti õiguskord on alles uus ja selle kujundamisel ning vastuvõtmisel on olnud võimalik arvestada Inimõiguste Kohtu praktikaga, võib õiguse eraelu puutumatusele kaitset Eestis pidada heaks. Teatud probleeme siiki esineb. Eestis oleks otstarbekas ühtlustada eraelu puudutavat terminoloogiat. Olukord, kus üks paragrahv kasutab kolme erinevat terminit ühe õiguse tähistamiseks on segadust tekitav ning normitehniliselt väär.

Õigus eraelu kaitsele ei ole minu hinnangul tagatud teovõimetutele isikutele inimgeeniuuringute seadusega, kuna sekkumine, mida seadus võimaldab ei ole kooskõlas Põhiseaduse § 26 lubatud eesmärkide ning isegi lubatud eesmärgi olemalolul ei oleks sekkumine proportsionaalne kaitstava hüvega. Isikuandmete kaitsega seonduvalt esinevad ilmselt ka teatud tehnilised probleemid eraelu kaitse tagamisel, mis on väljendunud ka praktikas, sest seadusandlik baas näib olevat piisav. Reguleerimist vajaks eraisikute poolne isikute jälgimist ja pealtkuulamist võimaldava tehnoloogia hankimine ja kasutamine. Samuti tuleks täpselt sätestada tööandja õigused töötajate jälgimiseks.

Eraelu puutumatuse kaitse tõhususe hindamise teeb raskemaks vähene kohtupraktika. Kõiki seadustes esinevaid lünki ei ole võimalik avastada üksnes õigusaktide analüüsil. Puudused eraelu kaitse tagamisel võivad ilmneda kohtupraktikas, mis selles valdkonnas on alles kujunemisjärgus.

Kokkuvõtvalt võib asuda seisukohale, et kuna õigus eraelule on Eesti jaoks uus õiguslik fenomen ja selle õiguse kujundamisel ja kaitsmisel on nii kohtupraktika kui seadusandlikul tasandil arvesse võetud Euroopa õiguspraktikat, vastab õiguse eraelu puutumatusele kaitse Eestis üldjoontes Euroopas kehtivatele seisukohtadele.

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

- Alexy, R.** Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001.a eriväljaanne
- Bieber, R.; de Gucht, K.; Lenaerts, K.; Weiler, J. (etc.).** *Au nom des peuples européens - in the name of the peoples of Europe.* A catalogue of fundamental rights in the European Union. Baden-Baden, 1996.
- Baird, P.A.** Registries, Record Linkage, and Research in Genetics: Protecting Privacy. Human DNA: Law and Policy. International and Comparative Perspectives. Kluwer Law International. The Hague – London – Boston.
- Clapham, A.** Human Rights in the Private Sphere. Clarendon Press. Oxford. 1993
- Clayton, R., Tomlinson, H..** The Law of Human Rights. Oxford University Press. 2000
- Clayton, R.** *Developing Principles for Human Rights.* European Human Rights Law Review. Issue 2, 2002.
- Clements, L. J.** *European Human Rights.* Taking a case under the Convention. Sweet & Maxwell, London, 1994.
- Coughlan, P.** *Personal Information and Privacy. Human Rights.* A European Perspective. Ed Liz Heffernan, 1994.
- Craig, J; Nolte, N.** Privacy and Free Speech in Germany and Canada: Lessons for an English Privacy Tort. European Human Rights Law Review. Issue 2, 1998.
- van Dijk, P; van Hoof, J. H.** *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights.* Kluwer Law International, The Hague, 1998.
- Eady, D.** *A Statutory Right to Privacy.* - European Human Rights Law Review, 1996, 3.
- Eesti Vabariigi Põhiseadus.** Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn. 2002
- Feldman, D.** The developing Scope of Article 8 of the European Convention on Human Rights. EHRLR. Issue 3. 1997
- Feldmann, D.** Human Dignity as a Legal Value – Part I. Public Law. Winter 1999. Sweet & Maxwell.
- Feldmann, D.** *Human Dignity as a Legal Value – Part II.* Public Law. Spring 2000. Sweet & Maxwell.
- Feldman, D.** *The Developing Scope of Article 8 of the European Convention on Human Rights.* - European Human Rights Law Review, 1997, 3.

- Flaherty, D. H.** Protecting Privacy in Surveillance Societies. Chapel Hill and London, 1989
- Hendriks, A.** *Confidentiality, testimonial privilege and patients rights to secrecy under the ECHR.* – European Journal of Health Law, Vol 4, No 2, June 1997
- Inness, J. C.** Privacy, Intimacy and Isolation. Oxford University Press. 1992.
- Jacobs, F. G.; White R. C. A.** *The European Convention on Human Rights.* Second edition. Clarendon Press, Oxford, 1996.
- Jones, P.** Privacy and the Private Sector: Law at the Crossroads of Evolution. Public Law. Volume 6. Issue 2. Kluwer Law International. 2000,
- Juvigny, P.** Modern Scientific and Technical Developments and their Consequences on the Protection of the Right to Respect for a person's Private and Family life, his home and Communications. - Privacy and Human Rights. Edited by A.H. Robertson. Manchester University Press. 1973
- Kingston, J.** *Sex and Sexuality under the European Convention on Human Rights. Human Rights . A European Perspective.* Ed. Sir Heffernau, 1994.
- Knoppers, B.M.** Who should have Access to Genetic Information. – The Genetic Revolution and Human Rights. The Oxford Amnesty Lectures 1998. Edited by J. Burley. Oxford University Press. 1999
- Köhler, H.** *Tsiviilseadustik. Üldosa. õpik.* Tallinn, 1998.
- Marshall, G.** *What is Protected by the Right to Privacy?* - Annual Review of Law and Ethics, 1995, 3.
- Maruste, R.** *EIÕK staatus eesti õigussüsteemis.* - Juridica, 1996, 9.
- Maruste, R.** Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn. 2004
- Mason, J.K., McCall Smith, R.A. Laurie, G.T.** Law and Medical Ethics. Butterworths. London, Edinburgh, Dublin. 1999
- McGleenan, T.** Rights to know and not do know: Is there a need for a genetic privacy law?. The Right to Know and the Right not to know. Edited by R. Chadwick, M. Levitt and D. Shickle. Ashgate. 1998
- Michael, J.** *Privacy and Human Rights.* An International and Comparative Study, With Special Reference to Developments in Information Technology. UNESCO Publishing, 1994.
- Niblett, G.B.F.** Computers and Privacy. - Privacy and Human Rights. Edited by A.H. Robertson. Manchester University Press. 1973

- Nowak, M.** *U. N. Covenant on Civil and Political Rights*. CCPR Commentary. Kehl am Rhein; Strasbourg; Arlington: Engel.1993.
- Nowak, M.** Right to Privacy, Marriage, Family Life and Rights of Children. Human Rights: Concept and Standards. Edited by Januz Symonides. UNESCO Publishing. 2000
- Ovey, C.** *The Margin of Appreciation and Article 8 of the Convention*. – Human Rights Law Journal, Vpl 19, No 1, 1998
- Paton-Simpson, E.** Private Curcles and Public Squares: Invasion of Privacy by the Publication of “Private Facts”. – The Modern Law Review. Vol 61, No 3, May 1998. Blackwll Publishers
- Petruhin, I. L.** *Tšastnaja žižn (pravovõde aspektõ)*. – Gosudarstvo i pravo, 1999, no 1.
- Rehof, L. A.** Article 12. *The Universal Declaration of Human Rights: A Commentary*. Scandinavian University Press, 1993.
- Robertson, A. H.; Merrills, J. G.** *Human Rights in Europe*. A Study of the European Convention on Human Rights. Third edition. Manchester University Press, Manchester and New York, 1994.
- Rogge, K.** *The Protection of Private Life and Tecnological Challenges*. - Bulletin des Droits de l’Homme, 1994, 2.
- Roonemaa, H.** *Pealtkuulamine ähvardab röövida privaatsuse*- Postimees 12.12.2003.a, “Allar Jõks kontrollib riigi salakõrva kuulmist” – Postimees 28.04.2003.a.
- Ruiz, B. R.** *Privacy in Telecommunications*. A European and American Approach. Kluwer Law International, 1997.
- Scheinin, M.** *Sexual Rights as Human Rights – Protected under Existing Human Rights Treaties*. – Nordic Journal of International Law. Volume 76. No 1. 1998
- Singh R.** *Privacy and the Media after the Human Rights Act*. European Human Rights Law Review, 1998, 6.
- Singh, R., J. Strachan.** *The Right to Privacy in English Law*. European Human Rights Law Review. Sweet & Maxwell. Issue 2. 2002,
- Singleton, S.** *Privacy as Censorship*. A Sceptical View of Proposals to Regulate Privacy in the Private Sector. Cato Policy Analysis No. 295, January 22, 1998. - <http://www.cato.org/pubs/pas/pa-295.html>
- Sootak, J., Pikamäe, P.** Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn. 2002.
- Strömholm, S.** *Right of Privacy and Rights of The Personality*. A Comparative Survey. Stockholm, 1967.

Swansea, I.W. Legal Rights and Privacy in the Information Society. – Law and the States in Modern Times. ARSP Beiheft 42, 1990.

Vedler, S., Filippov, J., Kaalep, T. *Valisime äraostmatu, saime rullnoka.* – 15.05.2003.a. Eesti Ekspress.

Õim, A. *Sünonüümisõnastik.* Tallinn, 1991.

Wacks, R. Personal Information. Privacy and the Law. Clarendon Press. Oxford. 1989.

Warbrick, C. *The Structure of Article 8.* - European Human Rights Law Review, 1998, 3.

Warbick, C. *The Principles of the European Convention on Human Rights and the Response of States to Terrorism.* –European Human Rights Law Review. Issue 3. Sweet & Maxwll Ltd 2002

Velu, J. The European Convention on Human Rights and the Right to Respect for Private Life, the Home and Communications. – Privacy and Human Rights. Edited by A.H. Robertson. Manchester University Press. 1973

Westin, A.F. Privacy and Freedom. The Bodley Head. London-Sydney-Toronto.1970

Wildhaber, L. *The Right to Respect for Private and Family Life: New Case-Law on Art. 8 of the European Convention on Human Rights.* - The Modern World of Human Rights/ El Mundo Moderno de los Derechos Humanos. Esseys in honour of Thomas Buergenthal/Ensayos en honor de Thomas Buergenthal. San Jose, 1996.

Muud allikad:

Privacy and Human Rights 2000. Kättesaadav arvutivõrgus:
www.privacy.org/pi/survey/phr2000/overview.html.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe. *Right to Privacy.* Resolution 1165 (1998)

Valimik Euroopa Nõukogu lepinguid. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn. 1999

KASUTATUD NORMATIIVMATERJALIDE LOETELU

1. Andmekogude seadus. RT I 1997, 28, 916; 2004, 30, 204.
2. Avaliku teenistuse seadus. RT I 1999, 7, 112; 2004, 22, 148; 29, 194
3. Avaliku teabe seadus. RT I 2000, 92, 597; 2003, 26, 158.
4. Eesti Vabariigi Lastekaitseseadus. RT I 1992, 28, 370; 1996, 49, 953; 1998, 17,
5. Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT 1992, 26, 349; RT I 2003, 29, 174
6. Euroopa Liidu andmekaitse direktiiv 95/46/EÜ. Official Journal of the European Communities No L281/31.
7. Euroopa Liidu Põhiõiguste Harta. kättesaadav: <http://www.legaltext.ee>.
- ~~7.8.~~ Halduskohtumenetluse seadustik. RT I 1999, 31, 425.
- ~~8.9.~~ Haldusmenetluse seadus. RT I 2001, 58, 354; 2002, 53, 336; 61, 375; 2003, 20, 117; 78, 527.
- ~~9.10.~~ Inimgeeniuringute seadus. RT I 2000, 104, 4242.
- ~~10.11.~~ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 1996, 11/12, 34.
- ~~11.12.~~ Inimõiguste ülddeklaratsioon.- A. Uustal. Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. Tallinn, 1970.
- ~~12.13.~~ Isiku kaitse konventsioon isikuandmeteautomatiseeritud töötlemisel, Euroopa Nõukogu konventsioon nr 108 – Valimik Euroopa Nõukogu lepinguid. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn. 1999.
- ~~13.14.~~ Isikuandmete kaitse seadus. RT I 2003, 26, 158; 2004, 30, 208.
- ~~14.15.~~ Jälitustegevuse seadus. RT I 1994, 16, 290; 1999, 16, 271.
- ~~15.16.~~ Julgeolekuasutuste seadus. RT I 2001, 7, 17; 100, 643; 2002, 61, 375; 2003, 23, 147.
17. Karisturegistriseadus. RT I 1997, 87, 1467; 2002, 82, 477; 2003, 26, 156; 2004, 18, 131.
- ~~17.18.~~ Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; 2004, 7, 40; 46, 329; 54, 387; 56, 401.
19. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166; 83, 558; 88, 590; 2004, 46, 329; 54, 387.
20. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10/11, 11.
- ~~19.21.~~ Kohtute seadus. RT I 2002, 64, 390; 2003, 21, 121; 90, 601; 2004, 27, 176; 46, 329

- [20.22.](#) Krediidiasutuste seadus. RT I 1999, 23, 349; 2004, 36, 251; 37, 255.
- [21.23.](#) Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus. RT I 1997, 51, 824.
24. Lastekaitse seadus. RT I 1992, 28, 370; 1998, 17, 264; 2004, 27, 180.
- [23.25.](#) Lastekodude põhimäärus. RTL 1996, 24, 162.
26. Nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadus. RT I 2003, 26, 160; RT I 2004, 27, 177.
- [24.27.](#) Perekonnaseadus. RT I 1994, 75, 1326; 1996, 40, 773; 49, 953; 1997, 28, 422; 35, 538.
- [25.28.](#) Perekonnaseisukaardide koostamise, muutmise, parandamise, taastamise ja tühistamise ning perekonnaseisukaardi väljaandmise kord: RT I 1997, 62, 1067; 2003, 29, 182.
- [26.29.](#) Politseiseadus. RT I 1990, 10, 113; 2004, 28, 188.
- [27.30.](#) Psühhiaatrilise abi seadus. RT I 1997, 16, 260; 2002, 62, 350.
- [28.31.](#) Rahvastiku arvestuse andmebaasi pidamise põhimääruse kinnitamine. RT I 1995, 79, 2422.
- [29.32.](#) Rahvusvahelise eraõiguse seadus. RT I 2002, 35, 217.
- [30.33.](#) Rahvusvaheline pakt kodaniku ja poliitiliste õiguste kohta. - A. Uustal. Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. Tallinn, 1970.
- [31.34.](#) Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus. RT I 1998, 107, 1766
- [32.35.](#) Riigi Teataja seadus. RT I 199, 10, 155; 2001, 24, 133; 93, 565; 2002, 44, 283; 102, 600; 2003, 4, 19; 22.
- [33.36.](#) Telekommunikatsiooniseadus. RT I 2000, 18, 116; 78, 495; 2001, 23, 125; 53, 310; 2002, 47, 297; 61, 375; 63, 387; 99, 580; 2003, 23, 136; 88, 594; 2004, 30, 207; 208; 46, 332; 56, 398
- [34.37.](#) Tsiviilkohtumenetluse seadustik. RT I 1998, 43/45, 666; 2004, 30, 208; 46, 329.
- [35.38.](#) Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I 1994, 53, 889; 1996, 42, 811.
- [36.39.](#) Vangistusseadus. RT I 2000, 58, 376; 2002, 84, 492; 2003, 78, 524.
- [37.40.](#) Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487; 2002, 60, 374; 2003, 78, 523; 2004, 13, 86; 37, 255

KASUTATUD KOHTULAHENDITE LOETELU

Eesti kohtute lahendite loetelu:

1. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus 12. jaanuarist 1993. a “Õiguskantsleri poolt põhiseaduse § 142 lg 2 korras esitatud ettepaneku, tunnistada põhiseaduse § 152 lg 2 alusel Vabariigi Valitsuse 1993. a 23. juuli määrus nr 233 ““Riigi kaitsepolitsei ameti põhimääruse” ja “Operatiivtehniliste erimeetmete rakendamise ajutise korra” kinnitamine” p 2 kehtetuks, läbivaatamine”. - Riigikohtu lahendid 1993/1994. Tallinn, 1995.
2. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus 4. novembrist 1993. a “Vabariigi Presidendi poolt Põhiseaduse § 107 korras esitatud ettepaneku, tunnistada 28. septembril 1993. a Riigikogus vastu võetud maksukorralduse seadus Põhiseadusega vastuolus olevaks, läbivaatamine” (asi nr III-4/1-4/93). – RT I 1993, 72/73, 1052.
3. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus 12. jaanuarist 1994. a “Õiguskantsleri poolt põhiseaduse § 142 lg 2 korras esitatud ettepaneku tunnistada põhiseaduse § 152 lg 2 alusel Eesti Vabariigi politseiseaduse muutmise ja täiendamise seaduse II osa lg 4 kehtetuks, läbivaatamine” (asi nr III-4/1-1/94). – RT I 1994, 8, 129.
4. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus nr 268 5. juunist 1996. a “K. S.-I esindaja vandeadvokaat R. Bergsoni kassatsioonkaebus Tallinna Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumi 16. veebruari 1996. a otsuse M. S.-I hagi RH Ajakirjanike AS-i vastu au teotavate andmete ümberlükkamiseks ja K. S.-i vastu tekitatud moraalse kahju hüvitamiseks peale”. – Riigikohtu lahendid 1996. Tallinn, 1997.
5. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. septembri 1996.a otsus Igor Dmitrijevi süüdistusaja KrK § 195 lg 3 järgi (asjas nr 3-1-1-89-96) – RT III 1996, 25, 334.
6. Tallinna Linnakohtu otsus nr 2/5/27/-4711/96 21. novembrist 1996. a “Viktor Fjodorovi hagi Oleg Tshurilovi vastu varalise ja moraalse kahju 3000 krooni väljamõistmises”.

- 5.7. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus nr 313 12. detsembrist 1996. a “R. G. kassatsioonkaebus Tallinna Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumi 6. juuni 1996. a otsuse R. G. hagi AS-i Harku Karjäär vastu kahju hüvitamiseks peale”. – Riigikohtu lahendid 1996. Tallinn, 1997.
8. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus nr 312 30. oktoobrist 1997. a “AS Coronoes kassatsioonkaebus Tallinna Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumi 13. juuni 1997. a peale Peeter Kreitzbergi hagi AS Cronoes vastu au teotamise lõpetamiseks tegelikkusele mittevastavate andmete ümberlükkamiseks ja moraalse kahju 20 000 krooni hüvitamiseks”. – RT III 1997, 31/32, 337.
9. Riigikohtu erikogu otsus nr 352 1. detsembrist 1997. a “Yens Marsen Lutheri kassatsioonkaebus Tallinna Ringkonnakohtu tsiviilkolleegiumi 27. märtsi 1997. a otsuse peale Yens Martin Lutheri hagi Ülo Pärnitsa ja AS- I Media vastu au teotavate andmete ümberlükkamiseks ja au teotamisega tekitatud moraalse kahju hüvitamiseks”. – Riigikohtu lahendid 1997. Tallinn, 1998.
10. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus nr 7. maist 1998. a “Larissa Jakovleva kassatsioonkaebus Tallinna Ringkonnakohtu 19. jaanuari 1998. a otsuse Larissa Jakovleva ja Inimõiguste Teabekeskuse hagi Mart Nuti ja AS Postimees vastu au teotamise lõpetamiseks, au teotavate andmete ümberlükkamiseks ja moraalse kahju hüvitamiseks peale”. – Riigikohtu lahendid 1998. Tallinn, 1999.
11. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kollegiumi 17. märtsi 1999.a otsus “31.12.1998.a.laekunud Valga Maakohtu taotluse, "Turgudel ja tänavatel kauplemise üldeskirja" p 20 alap 6 Põhiseadusele vastavuse kontrollimiseks ja 22.01.1999.a. laekunud Tartu Halduskohtu taotluse Vabariigi Valitsuse 11.08.1998.a. määrusega nr 177 p-ga 11 kehtestatud "Turgudel ja tänavatel kauplemise üldeskirja" p 12 ja p 20 alap 6 kehtetuks tunnistamiseks, läbivaatamine.” (asi nr 3-4-1-1-99) – RT III 1999, 9, 89.
12. Tartu Ringkonnakohtu 23. detsembri 1999. a otsus tsiviilasjas nr II-2-395/99 “Sirle Karu ja Mart-Olav Nikluse apellatsioonkaebused Tartu Linnakohtu 7. juuli 1999. a otsuse peale Sirle Karu hagi Mart-Olav Nikluse vastu au teotamise lõpetamiseks, au teotavate andmete ümberlükkamiseks, eraelu vaatluse all hoidmise lõpetamiseks ja moraalse kahju eest 50 000 kr suuruse rahalise hüvituse väljamõistmiseks” - kättesaadav arvutivõrgus: tarturk.just.ee.

13. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 5. veebruari 2001. a otsus “Tartu Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi 20.09.2000 otsus Irene Kärneri süüditunnistamises KrK § 120 lg 4 järgi” (asi nr 3-1-1-119-00) – RT III 2001, 6, 65.
14. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 8. veebruari 2001.a otsus “Tallinna Halduskohtu taotlus Vabariigi Valitsuse 20.08.1996. a määruse nr 215 p 1 Põhiseadusele vastavuse kontrollimiseks” otsus (asi nr 3-4-1-1-01) – RT III 2001, 5, 49.
15. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 5. märtsi 2001.a otsus “Tallinna Halduskohtu taotlus Välismaalaste seaduse § 12 lg 5 ja 6 Põhiseadusele vastavuse kontrollimiseks” (asi nr 3-4-1-2-01) – RT III 2001, 7, 73.
16. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 3. mai 2001.a otsus “Tallinna Halduskohtu taotlus kontrollida Perekonnaseaduse § 140 lg 1 (jõustunud 01.01.95.) Põhiseadusele vastavust” (asi nr 3-4-1-6-01) – RT III 2001, 15, 154.
17. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 11. oktoobri 2001.a otsus “Tallinna Halduskohtu taotlus kontrollida Relvaseaduse § 28 lg 1 p 6 vastavust Põhiseaduse §-le 11” (asi nr 3-4-1-7-01) – RT III 2001, 26, 280.
18. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 6. märtsi 2002.a otsus “Tallinna Ringkonnakohtu taotlus tunnistada Käibemaksuseaduse § 18 lg 8 2.lause kehtetuks vastuolu tõttu põhiseaduse §-dega 11, 12 lg 1 ja 31” (asi nr 3-4-1-1-02) – RT III 2002, 8, 74.
19. Viru Ringkonnakohtu 4. aprilli 2002.a otsus tsiviilasjas nr II-2-126/02 “Julia Põrõtsaeva hagi AS Inforing vastu moraalse kahju 250 000 krooni hüvitamiseks”. – kättesaadav arvutivõrgus: <http://kola.just.ee/>.
20. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 5. detsembri 2002.a otsus “AS Inforing kassatsioonkaebus Viru Ringkonnakohtu 04.06.2002 otsusele Julia Põrõtseva hagi AS Inforing vastu kahju hüvitamiseks” (asi nr 3-2-1-138-02). – RT III 2003, 1, 10.
21. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 24. detsembri 2002.a otsus “Tallinna Halduskohtu taotlus kontrollida rahandusministri 28.01.2002 määruse nr 24 "Ametiisikute palgaandmete avalikustamise kord ja tingimused" ning Palgaseaduse § 8 lg 3.1 viimase lause vastavust Põhiseadusele” (asi nr 3-4-1-10-02) – RT III 2003, 2, 16.
22. Riigikohtu üldkogu 06. jaanuari 2004.a otsus “AS Giga teistmisavaldus Tartu Halduskohtu 13. septembri 1996. a otsuse haldusasjas nr 3-28/96 ja Tartu Ringkonnakohtu 22. novembri 1996. a otsuse haldusasjas nr II-3-102/96 peale AS Giga

kaebuses Tartu Linnavalitsuse ja Tartu Politseiprefektuuri toimingute seadusevastaseks tunnistamiseks uuesti läbivaatamiseks” (asi nr 3-3-2-1-04) - RT III 2004, 4, 36.

Inimõiguste Kohtu lahendite loetelu:

1. Eur. Court. H. R. Handyside v UK. Judgement of 7. December 1976. Series A, No 24.
2. Eur. Comm H.R. Bruggemann and Scheuten v Federal Republic Germany. Decision of 19 May 1976. - (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)
3. Eur. Court. H. R. Tyrer v UK, Judgement of 25 April 1978. Series A no 26.
4. Eur. Court. H. R. Klass v. Germany, Judgement of 6 September 1978, - Series A, No 28
- [12.5.](#) Eur. Court. H. R. Sunday Times v. UK, Judgement of 26. April 1979, Series A no 30.
6. Eur. Court. H. R. Airey v Ireland, Judgement of 9 October 1979, Series A, Vol 32, Par 33, p 17.
7. Eur. Court. H. R. Dudgeon v UK, Judgement of 22 October 1981, Series A no 45.
8. Eur. Court H.R. Silver and Others v UK. Judgement of 24. October 1983, Series A no 61.
9. Eur. Court. H. R. Malone v . UK. Judgement of 2 August 1984. Series A, No 82.
10. Eur. Court. H. R. X and Y v. The Netherlands, Judgement of 25 March 1985, Series A No 91.
11. Eur.Court H.R. Lingens v. Austria. Judgement of 08. July 1986, Series A no 103.
12. Eur. Court. H. R. Rees v. UK, Judgement of 17 October 1986, Series A no 106.
13. Eur. Court. H. R. Leander v. Sweden, Judgement of 26. March 1987, Series A no 116.
14. Eur. Court. H. R. Norris v. UK, Judgement of 26. October 1988, Series A no 142.
15. Eur. Court. H. R. Gaskin v. UK, Judgement of 7. July 1989, Series A no 160.
16. Eur. Court . H. R. Powell and Rayner v UK, Judgement of 21 February 1990, Series A, No 172.
17. Eur. Court. H. R. Kruslin v. France, Huvig v. France, Judgement of 24. April 1990, Series A no 176-A, Series A no 176-B.
18. Eur. Court. H. R. Cossey v UK, Judgement of 27 September 1990, Series A no 184.
19. Eur. Court. H. R. B v France, Judgement of 25 March 1992, Series A no 232 – C.
20. Eur. Court. H. R. Niemetz v. Germany, Judgement of 16. December 1992, Series A no 251-B.

21. Eur. Court. H. R. Open Door and Dublin Well Women v Ireland. Judgement of 29. October 1992. Series A 246-A.
22. Eur. Court H.R. Costello-Roberts v UK. Judgement of 25. March 1993. Series A, No 247-C.
23. Eur. Court. H. R. A v France, Judgement of 23. November 1993, Series A no 277 – B.
24. Eur. Court. H. R. Burghartz v Switzerland. Judgement of 22 February 1994. - Series A, No 280-B.
25. Eur. Court H. R. Murray v UK. Judgement of 28 October 1994. Series A, No 300-A.
26. Eur. Court.H.R. Lopez Ostra v Spain. Judgement of 9 December 1994. Series A, No 303-C.
27. Eur. Court. H .R. Laskey, Jaggard and Brown v. UK. Judgement of 19. February 1997. - Reports 1997-I.
28. Eur. Court. H. R. Z v Finland, Judgement of 25 Februar 1997, Reports 1997-I.
29. Eur. Court. H. R. Halford v. UK. Judgement of 25. June 1997, Reports 1997-III.
30. Eur. Court H. R. M.S. v Sweden. Judgement of 27 August 1997. Reports 1997-IV.
31. Eur. Court H. R. Raninen v Finland. Judgment of 16. December 1997. Reports – VIII.
32. Eur. Court. H. R. Guerra and Others v. Italy. Judgement of 19 February 1998. – Reports 1998-I.
33. Eur. Court. H. R. Kopp v Switzerland, Judgement of 25. March 1998, Reports 1998-II.
34. Eur. Court. H. R. Sheffield and Horsam v. The United Kingdom, Judgement of 30 July 1998, Reports 1998-V.
35. Eur. Court H. R. Lustig-Prean and Peckett v. the United Kingdom. Judgement of 27. September 1999. - trükis ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).
36. Eur. Court H. R. Amann v Switzerland. Judgement of 16. February 2000. Reports of Judgments and Decisions 2000-II.
37. Eur. Court. H. R. Rotaru v. Romania. Judgement of 4 May 2000. Reports of Judgments and Decisions 2000-V.
38. Eur. Court. H. R. Tammer v Estonia. Judgement of 06. February 2001. Reports of Judgments and Decisions 2001-I
39. Eur. Court. H. R. P.G. and J.H. v. United Kingdom, Judgement of 25. September 2001. Reports of Judgments and Decisions 2001-IX

40. Eur.Court.H.R. Miculis v Horvaatia. Judgement of 7 February 2002. Reports of Judgments and Decisions 2002-I
41. Eur. Court. H. R. Schüssel v. Austria. - Decision of 21. February 2002. - (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>).
42. Eur. Court H. R. Colas Est and Others v. France. Judgement of 16 April 2002. Reports of Judgments and Decisions 2002-III.
43. Eur. Court. H.R. Cristine Goodwin v UK. Judgement of 11. July 2002. Reports of Judgments and Decisions 2002-VI.
44. Eur. Court. H. R Perkins and R. v UK. Judgement of 22 October 2002. – trüki ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)
45. Eur. Court. H.R. I. v. UK. Judgement of 11. July 2002. – trüki ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)
46. Eur. Court. H.R. Beck, Copp and Bazeley v UK, Judgement of 22 October 2002. – trüki ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)
47. Eur. Court. H. R. Hatton and Others. Judgement of 8 July 2003. Kättesaadav
48. Eur. Court. H. R. Hannover v. Germany. Judgement of 24. June 2004. – ametlikult avaldamata (kättesaadav arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int>)

Euroopa Kohtu lahendite loetelu:

1. 17 October 1989, Dow Benelux v. Commission (Case 85/87 [1989] ECR 3137, paragraphs 28-30) and Dow Chemical Ibérica and Others v. Commission (Joined Cases 97-99/87 [1989] ECR 3165).
2. 21 September 1989 in Hoechst v. Commission (Joined Cases 46/87 and 227/88 [1989] European Court Reports (ECR) 2859)
3. Judgment of the Court of 22 October 2002. Roquette Frères SA v Directeur général de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes, and Commission of the European Communities. European Court reports 2002 Page I-09011.

KASUTATUD LÜHENDID

AvTS – avaliku teabe seadus

EIÕK – inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ehk Euroopa Inimõiguste konventsioon (RT II 1996, 11, 34)

KarS - karistusseadustik

TsÜS – tsiviilseadustiku üldosa seadus

TMS - täitemenetluse seadus

TsMS – tsiviilkohtumenetluse seadus

VÕS – võlaõigusseadus

SUMMARY

The author was inspired to write on the subject private life and its protection the fact that it is an interesting area which has still remained unexplored in Estonia.

The right to private life is quite a new phenomenon in Estonian legal system. This is definitely one of the reasons why it is becoming more actual here. But even in the states where the right to private life is guaranteed already for years, it's getting more actual with the development of community. Why so? What does this notion actually mean? What kind of rights does it embrace?

The notion of "private life" concerns all of us. Every individual is interested in having his/her private life protected. The fast development of technology creates new possibilities for the intrusion to individuals private life. The private life is now more vulnerable than it ever has been. All these reasons have increased the need for the protection of private life.

The legal origins of privacy can be traced back to the United States at the end of 19. century. At this time were published the famous article of Charles Warren and Louis D. Brandeis - "The Right to Privacy". It is in Warren and Brandeis article that privacy was for the first time clearly asserted as a valuable social interest that ought to be explicitly protected by judges.

The use of the words "privacy" and "private life" is confusing. Sometimes these terms are used as synonyms, another time one term is wider and embraces the other one and then again everything is vice versa. Universal Declaration of Human Rights uses the word privacy but European Convention of Human Rights uses private life. There are opinions that this does not reflect any difference of substance, however, but rather an attempt to secure concordance between the English and French texts. Upon different authors opinion it is possible to say that there are two notions of privacy. The privacy in wider sense embraces four different rights: private- and family life, correspondence and home. The privacy in a restricted sense is the synonym for private life.

There is no such thing as universal definition of private life. The notion of private life is changing all the time. The development of this notion is deeply connected with each country's historical background, social and moral standards, people's knowledge and many other things. It is possible to bring about two main theories about the notion of private life. These two theories are separation theory and theory of control. Nowadays the second one which in opinion of the author is more developed, is mostly used. According to the separation theory the person has the right to be let alone, he enjoys the privacy in seclusion. According to the theory of control the person enjoys privacy when he controls the private information about himself.

There are various definitions of private life and it is impossible to say which one is the right one. It seems that everyone has his own opinion. The organs of the European Convention of Human Rights have not developed fully the concept of privacy and the scope of the protection of private life remains relatively unexplored in the European case law. There are complaints that there are discrepancies even among the Convention organs concerning the problems about private life.

Many of the dangers to privacy in the modern world stem from the acts of private persons or organisations. Therefore in addition to its duty to refrain from action which would constitute an interference with the right to privacy, each state is also under an obligation to take positive measures to ensure that these rights are effectively protected.

The right to private life is not an absolute one. It is possible to restrict the right of private life. The restrictions of the private life must be strictly followed by the law. The restriction of the private life is legal when it accords to the purpose allowed by the art 26 of the Estonian Constitution, it is proportional to the purpose and has legal bases in formal law.

This work is based on the concept that private life is part of the privacy in the wider sense. The private life is a complex notion. The elements of the private life, according to this work, are: physical and mental integrity, sexuality, personal data, identity and personal "room". This enumeration is not an exhaustive one. It just indicates the authors understanding of private life

at the moment. In practise the right to private life is mostly protected through the protection of its elements.

Private life as the complex notion is mostly protected by the Estonian Constitution and European Convention of Human Rights. The elements of the private life are also protected with other laws as data protection laws, court procedure laws etc.

The right to physical and mental integrity involves the protection of the person against the spying, search and compulsory medical treatment.

The Strasbourg organs have hold that a person's sexual life is undoubtedly part of his private life. Most of the cases in this domain have arisen upon the rights of homo- and transsexuals. A person's sexual life is the element of the private life which has been mostly effected by the changes taking place in the community.

The fourth element of the right to private life being dealt in this work is personal data. On its own, the collection of information relating to individuals by both State agencies and private concerns poses an obvious threat to an individual's privacy. But when this activity is performed by means of computer considerable unease is engendered. Therefore the strict rules are needed.

The final element of the right to private life is "private room". This is relatively new element of the right to private life. "Private room" cases are mostly connected to the environmental law. This element of the right to private life shows the development and the changing nature of the right to private life.

Estonian parliament and courts have adopted the main European principles and standards concerning the right of private life. Therefore it is possible to say that our private life protection system is in accordance with the European one.